అమృతవాహిని

షష్ఠలహరి

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య

శ్రీ శ్రీ శ్రీ సీతారామయతీంద్రులు

ముముక్షుజన మహాపీఠాధిపతులు

ద్వితీయ ముద్రణము
వేయి ప్రతులు

సర్వస్వామ్యములు
ప్రకాశకులవి.

సంపాదకులు :

శ్రీ పాపతల్లి

ముత్రైవి సీతారాం

వెల ఎనిమిది రూపాయలు

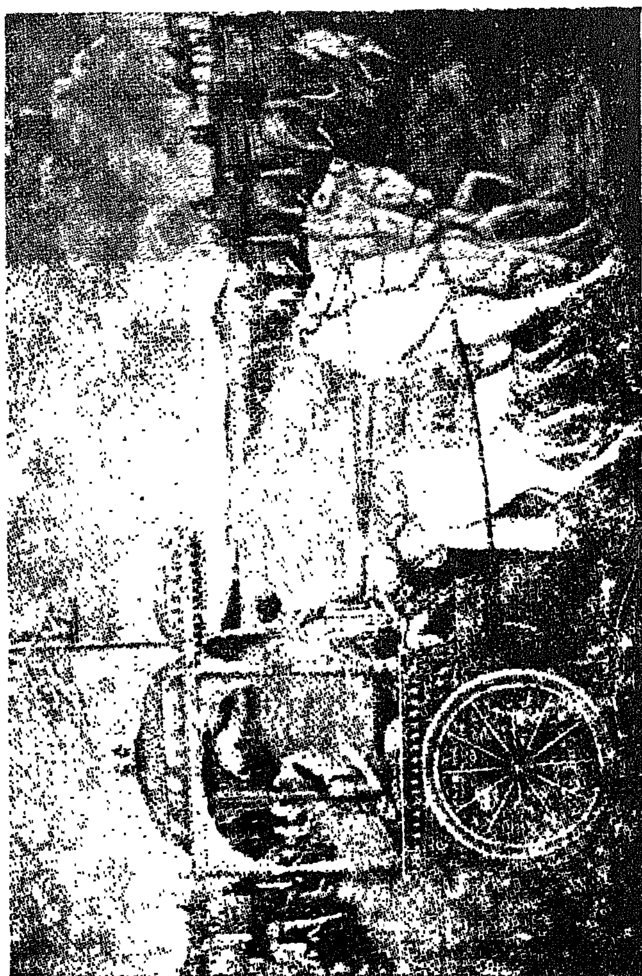
ప్రతులకు :
కార్యదర్శి
శ్రీ యతీంద్ర ప్రచురణాలు
గంజాంవారివీధి – కాకినాడ

మే
1982

"ముముక్షు"
పవరుపేట
ఏలూరు.

THIS BOOK IS PUBLISHED WITH THE FINANCIAL ASSISTANCE OF TIRUMALA TIRUPATI DEVASTHANAMS UNDER THEIR SCHEME "AIDTO PUBLISH RELIGIOUS BOOKS."

ఓం శ్రియఃపతయే నమః
ఓం శ్రీ పరమాత్మనే నమః

శ్రీమద్భగవద్గీతా – షష్ఠోఽధ్యాయః

ఆత్మ సంయమ యోగః

శ్రీ భగవానువాచ :-

శ్లో॥ అనాశ్రితః కర్మఫలం
కార్యం కర్మ కరోతి యః
స సన్న్యాసీ చ యోగీ చ
న నిరగ్ని ర్న చాక్రియః ॥ ౧

ప. వి:-అనాశ్రితః, కర్మఫలం, కార్యం, కర్మ, కరోతి, యః, సః, సన్న్యసీ, చ, యోగీ, చం న,నిరగ్నిః, న, చ, అక్రియః.

టీక :—

యః = ఎవడు,
కర్మఫలం = కర్మయొక్క ఫలమును,
అనాశ్రితః = కోరనివాడై,
కార్యం = చేయదగిన,
కర్మ = కర్మను,
కరోతి = చేయుచున్నాడో,
సః = వాడు,

సన్న్యాసీ చ = సన్న్యాసియును,
యోగీ చ = యోగియును (అయి ఉన్నాడు)
నిరగ్నిః = అగ్నిహోత్రాదులు వదలినవాడు,
న = కాదు'
అక్రియః = కర్మ చేయనివాడు,
న = కాదు,

తా॥ శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ చెప్పుచున్నాడు - కర్మయొక్క ఫలమునందు ఎంతమాత్రమును ఆశలేక, కర్తవ్య కర్మమును చేయువాడే సన్న్యాసి, వాడే కర్మయోగికూడ. అంతేకాని, కేవలము అగ్నిహోత్రాదుల వదలిపెట్టినంత మాత్రమున, కర్మ చేయనంతమాత్రమున, వాడు సన్న్యాసియునుకాడు, యోగియునుకాడు.

అమృతవాహిని :-

శ్రీకృష్ణభగవానుడు చెప్పుచున్నాడు :-

కర్మయొక్క ఫలములను - అనగా స్త్రీ పుత్ర ధన గౌరవ ప్రతిష్ఠాది ఇహలోక సంబంధమైనవట్టియును, బ్రహ్మాది లోక పర్యంతమైన ఊర్ధ్వలోకముల యొక్కయును, అతల- వితల- సుతల- రసాతల- మహాతల - తలాతల పాతాళములను అధోలోకముల యొక్కయును, (అధోలోకములన్న ఇక్కడ నరకలోకములు కాదు. ఇవియును మహాభోగలోకములు) భోగము నెంతమాత్రమును కోరక, తన వర్ణమునకును, ఆశ్రమమునకును తగిన శాస్త్రవిహితమైన కర్మలను యథా

విధిగా, యథాయోగ్యముగా, సోమరితన మెంతమాత్రమును లేకుండ, తనశక్తికి తగినట్లు, కర్తవ్యబుద్ధితో, ఉత్సాహ పూర్వకముగా, ఎల్లప్పుడు చేయుచుండువాడే నిజముగా సన్న్యాసి; వాడే నిజముగ యోగి.

కర్మయోగి కర్మలయొక్క ఫలము నెంతమాత్రమును కోరక, ఆసక్తిలేక, అహంకారమును త్యజించి, రాగద్వేష రహితుడై, భగవదర్పణబుద్ధితో, భగవత్కైంకర్య రూపముగ కర్మచేయుటచేత, సాంఖ్యులకు లభించెడి జ్ఞానమును లభించి తీరును. అందుచేత ఇతనిలో సన్న్యాసిత్వమును, యోగిత్వమును కూడ ఉన్నవి. కనుకనే పరమాత్మ అట్టి వానిని గూర్చి వాడే సన్న్యాసి, వాడే యోగి అని చెప్పినాడు. కేవలము అగ్నికార్యములు వదలినంత మాత్రమున, కేవలము క్రియాకలాపములు వదలినంత మాత్రమున వాడు సన్న్యాసియును కాడు, యోగియును కాడు.

శ్లో॥ యం సన్న్యాస మితి ప్రాహు
ర్యోగం తం విద్ధి పాండవ
న హ్యసన్న్యస్త సంకల్పో
యోగీ భవతి కశ్చన ॥ 2

ప. వి:- యం, సన్న్యాసం, ఇతి, ప్రాహుః, యోగం, తం, విద్ధి, పాండవ, న, హి, అసన్న్యస్త సంకల్పః, యోగీ, భవతి, కశ్చన.

టీక :—

పాండవ = అర్జునా !
యం = దేనిని,
సన్న్యాసమితి = సన్న్యాసమని,
ప్రాహుః = చెప్పుచున్నారో,
తం = దానిని,
యోగం (ఇతి) కర్మయోగమని,
విద్ధి = తెలిసికొనుము,
హి = ఏలయన,
అసన్న్యస్త సంకల్పః = సంకల్పములను త్యజించిన వాడు,
కశ్చన = ఎవ్వడును,
యోగీ = యోగి,
న భవతి = కానేరడు,

తా॥ అర్జునా ! తెలిసిన మహాత్ములు సన్న్యాసమని దేనిని అనుచున్నారో, దానినే కర్మయోగమని తెలిసికొనుము. సంకల్పములను విడిచిపెట్టలేనివాడు ఎన్నటికిని యోగికాజాలడు.

అ మృ త వా హి ని :—

సన్న్యాసము, యోగము రెండును ఒక్కటే. అయిదవ అధ్యాయములో "సాంఖ్యయోగౌ పృథ గ్బాలాః ప్రవదంతి నపండితాః" (5-4) 'సాంఖ్యమును (కర్మసన్న్యాసమును)

యోగమును వేర్వేరని అజ్ఞానులు తలంతురు. కాని పండితు లట్లు తలంచరు ' అని చెప్పబడియున్నది. బాహ్యరూపములు వేర్వేరుగ కన్పించినను అవి రెండును ఒక్కటే. మానవుని బంధమోక్షములకు కారణము మనస్సు. ఎవనికి మనస్సు కేవలము వాసనారహిత మగుటచే యథార్థతత్వ జ్ఞానము కలిగినదో, వానికి మోక్షము నిస్సంశయము. అయితే కర్మ సన్యాసముయొక్క ఫలము యథార్థ జ్ఞానము కలుగుటయే. కర్మయోగముయొక్క ఫలమును యథార్థజ్ఞానము కలుగుటయే. యథార్థజ్ఞానము అనుభవములోనికి వచ్చినవానికి సంకల్పరాహిత్యము సహజముగనే ఉండును. కనుక ఆ సంకల్పరాహిత్యము కలుగక అగ్నికార్యములు మొదలైనవి విడిచిపెట్టినను, క్రియారహితుడుగా ఉన్నను, వాడు ఉభయభ్రష్టుడే - సన్యాసియును కాడు, యోగియును కాడు.

సంకల్పములను పూర్తిగ త్యజించక యోగారూఢుడు గాని, యోగిగాని కాడు. అట్లే సన్యాసియును కాడు.

శ్లో॥ ఆరురుక్షో ర్మునే ర్యోగం
కర్మ కారణ ముచ్యతే
యోగారూఢస్య తస్యైవ
శమః కారణ ముచ్యతే ॥ 3

ప. వి:-ఆరురుక్షోః, మునేః, యోగం, కర్మ, కారణం, ఉచ్యతే, యోగారూఢస్య, తస్య, ఏవ, శమః, కారణం, ఉచ్యతే.

టీక ;—

యోగం = భగవదనుభవరూపమగు యోగమును,
ఆరురుక్షోః = పొందగోరినట్టి,
మునేః = మునికి (సాధకునకు),
కర్మ = నిష్కామముగా చేయు కర్మ,
కారణము = హేతువుగా (సాధనముగా),
ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది,
తస్య = ఆ,
యోగారూఢస్య = యోగారూఢునికి (సిద్ధునకు),
శమః = శమమే,
కారణం = హేతువుగా,
ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది,

తా॥ ఆరురుక్షువైన మునికి కర్మ కారణమనియును, యోగారూఢునికి శమమే కారణమనియును చెప్పబడుచున్నది.

అమృతవాహిని :-

ఆరురుక్షువనగా యోగమును గూర్చి అభ్యాసము చేయువాడు. యోగారూఢుడు అనగా యోగసిద్ధిని పొందినవాడు. ఈ శ్లోకములో చెప్పబడిన విషయ మేమనగా - మానవుడు ఆరురుక్షువు కావలయు ననిన నిష్కామముగా కర్మ ఆచరించవలయును. అట్లు నిష్కామముగా , అనగా

ఫలాపేక్ష లేక - చేయుటచే ఆరురుక్షుత్వము కలుగును. ఆరురుక్షువనగా యోగసిద్ధిని పొంద కోరిక కలవాడని చెప్పుకొని యున్నాము గదా! - ముముక్షువు అనినట్లు.

ముక్తిపొంద కాంక్షగలిగి ప్రయత్నించువాడు ముముక్షువు. ముక్తిని పొందినవాడు ముక్తుడు. అట్లే యోగ సిద్ధిని పొందదలచినవాడు ఆరురుక్షువు. పొందినవాడు ఆరూఢుడు. ఆరురుక్షుత్వము లభించవలయు ననిన ఫలాపేక్షా రహితముగా భగవదర్పణాబుద్ధితో, భగవత్కైంకర్యరూపముగ కర్మ చేయ వలయును. అప్పుడు వాడు 'ఆరురుక్షువు' అనబడును.

సంకల్పములుకూడ లేనిదశ కలిగిననాడు అతడే ఆరూఢుడు అనబడును. కనుక ఆరూఢుడు అనబడుటకు సంకల్పరాహిత్యరూపమైన శమమే కారణము. కాని ఇక్కడ కర్మ చేయకుండుట అనునది లేదు. ఆరురుక్షువుగా ఉన్నప్పుడు కర్మ ఫలాపేక్షా రహితముగా చేయబడును. ఆరూఢుడుగా ఉన్నప్పుడు అతని చేత కర్మ చేయబడుచున్నను, అది సంకల్ప రహితముగా జరుగును. అప్పుడు ఆ కర్మ చేయువానికి మంచికి గాని, చెడుకుగాని ఉపయోగపడదు; వ్యర్థమును కాదు - అది లోకకల్యాణదాయకముగా ఉండును. ఈ స్థితిని అందుకొన్న వానిని గురించియే పరమాత్మ రెండవ అధ్యాయములో స్థిత ప్రజ్ఞుడనియు, పన్నెండవ అధ్యాయములో భక్తుడనియును, పదునాల్గవ అధ్యాయములో గుణాతీతుడనియును, వర్ణించి

యున్నాడు. ఇట్టి మహాత్ములు వారికొరకు కాకపోయినను లోకముకొరకు కర్మ చేయుచునే యుందురు. ఆ కర్మచేత వారు బంధించబడరు.

అట్టివారుకూడ కర్మ చేయుదురనియును, అవి వారిని బంధించవనియును పరమాత్మ నాల్గవ అధ్యాయమునందు పందొమ్మిదవ శ్లోకములో "యస్య సర్వే సమారంభాః కామ సంకల్ప వర్జితాః, జ్ఞానాగ్ని దగ్ధకర్మాణం త మాహుః పండితం బుధాః" 'ఎవనియొక్క సమస్తకర్మలు కామముచేతను, సంకల్పముచేతనుకూడ స్పృశించబడకుండ ఉండునో, వానిని బుధులు పండితుడు అనుచున్నారు' అని చెప్పియున్నాడు. ఇందులో కర్మ చేయకు అని చెప్పలేదు. వారు కర్మ చేయుదురు; కాని ఆ కర్మ చేయబడుటకు కారణము కామముగాని, సంకల్పముగాని కాదు. వారిద్వారా కర్మ జరుపబడును - జరుపబడుచున్నట్లు కనబడుట కాదు, జరుపబడును. దానికి కారణము లోకమునందు పరమాత్మకు గల అనుగ్రహమే.

శ్లో॥ యదాహి నేంద్రియార్థేషు
న కర్మ ష్వనుషజ్జతే
సర్వసంకల్పసన్న్యాసీ
యోగారూఢ స్తదోచ్యతే॥

ప. వి :-యదా, హి, న, ఇంద్రియార్థేషు, న, కర్మసు, అనుషజ్జతే, సర్వసంకల్పసన్న్యాసీ, యోగారూఢః, తదా, ఉచ్యతే.

టీక :—

యదా = ఎప్పుడు,
ఇంద్రియార్థేషు = ఇంద్రియ భోగములయందును,
కర్మసు = కర్మలయందును,
నానుషజ్జతే = ఆసక్తి ఉంచడో,
తదా = అప్పుడు,
సర్వసంకల్పసన్న్యాసీ = సర్వ సంకల్పములను త్యజించినవాడై,
యోగారూఢః (ఇతి) = యోగారూఢుడని,
ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా. ఎప్పుడు ఇంద్రియ భోగములయందును కర్మయందును ఎంత మాత్రమును, ఆసక్తి లేక సర్వసంకల్పపరిత్యాగము సిద్ధించినదో, అప్పుడు అతనిని యోగారూఢుడు అని చెప్పుదురు.

అమృత వాహిని :—

ఈ శ్లోకమును వెనుకటి శ్లోకములతో సంబంధించినదే. ఇందులో యోగారూఢుని లక్షణము చెప్పబడియున్నది. అతనికి ఇంద్రియ భోగములయందు ఏమాత్రమును అభిలాష ఉండదు. "ఇంద్రియార్థేషు" అనగా ఇంద్రియములతో అనుభవించు భోగములందు అని అర్థము. ఈ శబ్దముచేత ఊర్ధ్వ లోకములయందలి, పాతాళ లోకముల యందలి భోగము

లన్నియును చెప్పబడినవి. తరువాత సర్వసంకల్పరహితుడుగ ఉండును. ఈస్థితి కలిగిననాడు వాడు యోగారూఢుడు.

ఇతడు కర్మచేయక ఉండునని అభిప్రాయపడరాదు. ఎప్పుడును, ఎంతమాత్రమును ఒడుదుడుకుపడక, శాంత చిత్తముతో, సిద్ధ్యసిద్ధులయందును, నిందాస్తుతులయందును, మానావమానములయందును, సమభావముతో కర్మ చేయుచునే యుండును. ఇట్టి మహాత్ముని గురించియే "ఇహైవ తైర్జితస్సర్గో" (5-19) అని చెప్పబడియున్నది. అతడు ఇక్కడనే ఈ లోకములో జీవించియుండగనే సంసార బంధనములను త్రెంచుకొని బయటపడుచున్నాడు. కనుక ఇతనిని జీవన్ముక్తుడు అనవచ్చును.

శ్లో॥ ఉద్ధరే దాత్మ నాత్మానం
నాత్మాన మవసాదయేత్
ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధు
రాత్మైవ రిపు రాత్మనః

ప. వి :- ఉద్ధరేత్, ఆత్మనా, ఆత్మానం, న, ఆత్మానం, అవసాదయేత్, ఆత్మా, ఏవ, హి, ఆత్మనః, బంధుః, ఆత్మా, ఏవ, రిపుః, ఆత్మనః.

టీక :-

ఆత్మనా = తనచేత,

ఆత్మానం = తనను,

ఉద్ధరేత్ = ఉద్ధరించుకొనవలయును,
ఆత్మానం = తనను,
నావసాదయేత్ = అధోగతిని పొందించుకొనగూడదు,
హి = ఏలయనగా,
ఆత్మనః = తనకు,
ఆత్మైవ = తానే,
బంధుః = బంధువు,
ఆత్మనః = తనకు,
ఆత్మైవ = తానే,
రిపుః = శత్రువు.

తా. తనను తానే ఉద్ధరించుకొనవలయును. తన్ను తాను అధోగతిపాలు చేసికొనగూడదు. కారణమేమన - తనకు తానే బంధువు. తనకు తానే శత్రువు.

అమృతవాహిని :-

మానవుడు తనను తానే ఉద్ధరించుకొనవలయును. తనను తాను ఉద్ధరించుకొనవలయు ననెడి అభిప్రాయము లేనియెడల ఎవడును ఉద్ధరించలేడు.

జీవుడు అజ్ఞానమునకు వశపడిపోయి, అనాదికాలము నుండి ఈ దుఃఖమయమైన సంసారసముద్రములో మునుగుచు, తేలుచు అనేక విధములైన ఉచ్చనీచ జన్మములనెత్తి పలువిధములైన మహాభయంకర బాధలు అనుభవించుచున్నాడు. ఇట్లు కష్టపడుచున్న జీవునియందు కరుణకలిగి, తరించుటకు

ఉపయోగపడు మానవదేహమును ప్రసాదించి, ఒక మహో ద్భుతమైన సదవకాశమును కల్పించినాడు పరమాత్మ. ఈ మానవదేహమును పొందుటవలన జీవుడు, కోరిక పట్టుదల తీవ్రముగ ఉన్నచో, ఒక్కజన్మలో మృత్యు సంసారసాగరము నుండి బయటపడి సునాయాసముగ పరమానందస్వరూపు డైన పరమాత్మను పొందగలడు. కనుక, అమూల్యమైన, దుర్లభమైన ఈ సదవకాశమును వ్యర్థముచేసికొనక ఉపయో గించుకొని, ప్రయోజనమును పొందినవాడు తనను తానే ఉద్ధరించుకొనిన వా డగుచున్నాడు.

కాక - ఆ సదవకాశమును వృథా చేసికొని రాగ ద్వేషములు, కామక్రోధములు, లోభ మోహములు, మొద లగు దుర్గుణములలో చిక్కుకొని, అనేకవిధములైన దుష్క ర్మలను చేయుచు, అందువలన మానవదేహముచేత సాధించ వలసిన మహాఫలమగు భగవత్ప్రాప్తినుండి వంచింపబడి,రౌర వాది నరకములకు పోయియును, నీచజన్మల నెత్తియును, అనేక బాధలకును, అనేక కష్టములకును పాలుపడువాడు తనను తాను అధోగతిపాలు చేసికొనిన వా డగుచున్నాడు.

భగవానుడు ఇట్లు చెప్పుటచేత "మానవుడు సన్మా ర్గమున నడిచి తరించుటకును, దుర్మార్గమున నడిచి అధోగతి పాలగుటకును, ప్రారబ్ధకర్మయే కారణము; ప్రారబ్ధమే పాప మును చేయించి, అధోగతికిని; పుణ్యమును చేయించి, ఊర్ధ్వ

గతికిని; మోక్షమార్గము వెంట నడిపి తరించుటకును కారణ మగుచున్నది. మానవునికి స్వతంత్రత ఎక్కడిది ?" అని కొంతమంది తలచునది తప్పనియును, మానవుని బంధ మోక్ష ములు ప్రారబ్ధాధీనములు కాక, అతని చేతిలోనే ఉన్న వని యును సారాంశము తేలినది. కనుక సాధనమార్గములో ప్రయాణము చేయుము. నిన్ను నీవు సంసారకూపమునుండి ఉద్ధరించుకొనుము అని పరమాత్మ మానవునకు హెచ్చరిక తెలుపుచున్నాడు.

తనకు తానే బంధువు; తనకు తానే శత్రువు అనికూడ చెప్పినాడు. సన్మార్గములో నడిచి తనను తాను ఉద్ధరించు కొనువాడు తనకు తానే బంధువు. దుర్మార్గములో నడిచి తనను తాను అధోగతిపాలు చేసికొనువాడు తనకు తానే శత్రువు. తన మనస్సును విషయాసక్తమైనదిగా ఉంచుకొను వాడే తనకు తాను శత్రువు. తన మనస్సును రాగద్వేష విహీనముగా తయారు చేసికొనువాడే తనకు తాను బంధువు.

మానవునకు బంధ మోక్షములకు కారణము మనస్సే. "మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః । బంధాయ విషయాసక్తం ముక్త్యై నిర్విషయం స్మృతమ్॥" 'మానవులకు మనస్సే బంధమోక్షములకు కారణము. విషయా సక్తమైన మనస్సు బంధనమునకు - నిర్విషయమైన మనస్సు మోక్షమునకును హేతువు' అని శాస్త్రములయందు చెప్పబడి

యున్నది. కనుక తన హితమును తెలిసిన మానవుడు తన మనస్సును పరిశుద్ధము చేసికొని హరిని భజింపవలయును.

'ఆత్మ' అనగా 'మనస్సు' అనికూడ అర్థము కలదు. మనస్సు అనినను ఇచ్చట పొసగును. మనస్సే తనకు బంధువు. మనస్సే తనకు శత్రువు. ఎట్లనగా "మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః" అనుటచే బంధమునకు గాని, మోక్షమునకుగాని ప్రధానకారణము మనస్సే.

"ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవతు
బుద్ధిం చ సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవచ

ఇంద్రియాణి హయాన్యాహుః..." అని ఉపనిషత్తు మనస్సును ప్రగ్రహము - కళ్ళెము - అన్నది. ఆవిధముగా ఎవకుగాని ఉద్ధరింపబడవలెననిన మనస్సు ప్రధానసాధనము. అందుచేత ఇచ్చట ఆత్మ అనగా మనస్సు అని చెప్పినను బాధలేదు.

ఇచ్చట మరియొక విధముగ కూడ అన్వయింపవచ్చును.

తానున్న స్థితినుండి ఉన్నతి పొందవలసిన ప్రతివ్యక్తియు, ఎవడో వచ్చి తనను ఉద్ధరించవలెనని ఆశించుటయు ఆక్రోశించుటయు చూతుము. ఎవరో వచ్చి తనను ఉద్ధరించవలెనను భావము ఏవిధముగను తగదు అని హెచ్చరించుచున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

తనను తానే ఉద్ధరించుకొనవలయును. తన వినాశ మును తాను కొనితెచ్చుకొనరాదు - అనగా తాను ఏపని చేసినను, అది తన ప్రయోజనమును సాధించునది - తనను ఉద్ధరించునది- కావలయునుగాని, తన ప్రయోజనమును భంగ పరచి, తనను అధోగతికి త్రోయునది కారాదు. సామాన్య దృష్టికి ఇది చాల సంకుచిత స్వార్థదృష్టిగా కనబడును కాని, నిజమునకు అది కాదు - చాల విశాల దృక్పథముతో, దూర దృష్టితో చేసినది ఈ హెచ్చరిక.

ఇది అర్థము కావలయుననినచో కొంత వివేచన అవసరము. వ్యక్తియొక్క భద్రతగాని, అసలు ఉనికియేగాని, సమాజముయొక్క భద్రతమీద, ఉనికిమీద ఆధారపడి ఉండును. సమాజ మనగా తనవంటి వ్యక్తుల సమూహామే కదా! క్రమశిక్షణ లేకుండ ఎవరిచిత్తము వచ్చినట్లు వారుండు సమూహామును గుంపు అందుము. క్రమశిక్షణతో పరస్పరము ఆటంకము కాకుండునట్లు ప్రవర్తించు సమూహామును సమా జము అందుము. అనగా సమాజము, సమాజముగా నిలబడ గలుగుట అనునది, అందులోని వ్యక్తులయొక్క క్రమశిక్షణ మీాద ఆధారపడి ఉండును అన్నమాట. ఆ క్రమశిక్షణకు విరుద్ధముగా నడచినవ్యక్తి చేజేతుల తనయొక్క భద్రతకును, ఉనికికిని, రక్షకముగా ఉన్న సమాజమును విచ్ఛిన్నముచేసి, పరోక్షముగా, తనయొక్క వినాశమునకు ప్రాతిపదిక ఏర్పరచు కొనినాడు అని అర్థము.

అట్లే సమాజములోని ఇతర వ్యక్తుల సహకారము, సానుభూతి లేకుండ ఏవ్యక్తియు ఒక్కక్షణము కూడ మనుట

సాధ్యముకాదు. తోడివారి సహకార సానుభూతులను తాను ఆశించుచున్నప్పుడు, తనసహకార సానుభూతులు తోడివారికి ఈయవలసిన బాధ్యతకూడ ప్రతివ్యక్తికిని ఉన్నది. ఈ విధమైన పారస్పరిక సహకార సానుభూతుల పైననే ఆధారపడి ఉన్నది సమాజముయొక్క భద్రత. ఇతరులనుండి తన కేగాని, వారినుండి తాను ఆశించు, పొందు సహకార సానుభూతులు తోడివారికి ఇచ్చుటకు సిద్ధపడని వ్యక్తి, సమాజ వ్యవస్థ ఛిన్నాభిన్న మగుటకు హేతువై, పరోక్షముగా తన పతనమునకు తానే కారకుడై తన గోయి తానే త్రవ్వుకొనువా డగుచున్నాడు.

తనను తా నుద్ధరించుకొనవలయు ననినచో, వ్యక్తిగతమైన తన ప్రయోజనముతో పాటు సమాజ ప్రయోజనమును కూడ దృష్టిలో ఉంచుకొని వ్యవహరించవలయునన్నమాట. తన నాశనమును తాను కొని తెచ్చుకొనరాదనినచో, వ్యక్తిగతమైన ప్రయోజనమును కలిగించునదే అయినను, సమాజ ప్రయోజనమునకు భంగకరమైనచో, తాత్కాలికముగా తనకు ప్రయోజనకారిగా కనపడినను, సమాజమునకు అపకారము చేసి, సమాజ విచ్ఛిత్తికి హేతువు అగుట మూలముగా, పరోక్షముగా తన వినాశనమునకు కారణ మగును కనుక, అట్టిపని చేయరాదని అర్థము.

తాత్కాలికముగా జిహ్వకు రుచికరముగా, ఇష్టముగా ఉండును కదా అని శరీరారోగ్యమునకు భంగము కలిగించు పదార్థము తినినచో అది ఏ విధముగ అపకారముచేసి, తన ఉనికికే ముప్పు తెచ్చునో, అదే విధముగ ఇదియును.

దీనికి ప్రధానమైనది సంయమనము. నిగ్రహింపబడి, నియమింపబడిన మనస్సు తనకు బంధువు అని చెప్పవలయును. ఆ విధముగకాక, అదుపు తప్పి తనకు లొంగని మనస్సుకంటె మించిన శత్రువు తనకు ఉండదు.

శ్లో॥ బంధు రాత్మాత్మన స్తస్య
యే నాత్మై వాత్మనా జితః।
అనాత్మన స్తు శత్రుత్వే
వ ర్తే తాత్మైవ శత్రువత్॥ ౬

ప. వి :-బంధుః, ఆత్మా, ఆత్మనః, తస్య, యేన, ఆత్మా, ఏవ, ఆత్మనా, జితః, అనాత్మనః, తు, శత్రుత్వే, వర్తేత, ఆత్మా ఏవ, శత్రువత్.

టీక :—

యేన = ఎవనిచేత,
ఆత్మనా = తనద్వారా,
ఆత్మా=శరీరేంద్రియ సంఘాతములతో కూడిన మనస్సు,
జితః = జయించబడినదో,

తస్య = వానియొక్క,
ఆత్మా = మనస్సు,
ఆత్మనః = తనకు,
బంధుః = బంధువు,
అనాత్మనస్తు = మనోజయము లేనివానికి,
ఆత్మా = తన మనస్సు,
శత్రువత్ = శత్రువువలె,
శత్రుత్వే + ఏవ = అపకారము నందే,
వర్తేత = ప్రవర్తించుచున్నది.

తా. తన తీవ్ర ప్రయత్నరూప సాధనద్వారా మనస్సును జయించిన వానికి తన మనస్సే తనకు బంధువు. మనోజయము లేనివానికి తన మనస్సే తనకు శత్రువువలె అపకారమునందే ప్రవర్తించుచున్నది.

అ మృ త వా హి ని :—

ఈ శ్లోకములోకూడ పై శ్లోకములోని విషయమే వివరించబడినది. "మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధ మోక్షయోః" అను విషయము స్పష్టముగా చెప్పబడినది. "మానవుడా! నీకు ఒకడు ఉపకారము చేయువాడుగాని, అపకారము చేయువాడుగాని లేడు. నీ మనస్సే నీకు ఉపకారము చేయునదిగాని, అపకారము చేయునదిగాని అగును. నీచేత జయింపబడిన మనస్సు నీకు బంధువు-అనగా ఉపకారము చేయునది. నిన్ను జయించిన మనస్సు నీకు శత్రువువలె ఎప్పుడును అపకారము చేయునదే అగుచున్నది.

శ్లో॥ జితాత్మనః ప్రశాంతస్య
పరమాత్మా సమాహితః ।
శీతోష్ణ సుఖదుఃఖేషు
తథా మానావమానయోః ॥ 7

ప. వి ;—జితాత్మనః, ప్రశాంతస్య, పరమాత్మా, సమాహితః, శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు, తథా, మానావమానయోః.

టీక :—

శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు = శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖములయందు,
తథా = అట్లే,
మానావమానయోః = మానావమానములయందును,
జితాత్మనః = జయించబడిన మనస్సు గలవానికి,
(అందుచేతనే)
ప్రశాంతస్య=వృత్తులు శాంతించిన మనస్సుగలవానికి,
పరమాత్మా = భగవంతుడు,
సమాహితః = ప్రత్యక్షమైనవాడు.

తా. శీతోష్ణ సుఖదుఃఖములయందును, మానావమానముల యందును, ఎంతమాత్రమును వికారము చెందని మనస్సు గలిగిన ప్రశాంతచిత్తునకు పరమాత్మ సదా సర్వత్ర ప్రత్యక్షమే.

అమృతవాహిని :—

మానవుడు శరీరేంద్రియ సంఘాతముతో కూడిన మనస్సును జయించినవాడు, శీతోష్ణ సుఖదుఃఖములుగాని

మానావమానములుగాని, ఆతనికి ఎంతమాత్రమును వికారమును కలిగించలేవు. అట్టివాని అంతఃకరణము నిస్తరంగ సముద్రమువలె ప్రశాంతముగ ఉండును. ఇక ఆ మహాత్మునకు పరమాత్మ సదా సర్వత్ర ప్రత్యక్షముగనే ఉండును.

శ్లో॥ జ్ఞాన విజ్ఞాన తృప్తాత్మా
కూటస్థో విజితేంద్రియః ।
యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ
సమలోష్టాశ్మ కాంచనః ॥ ౮

ప. వి :– జ్ఞాన విజ్ఞాన తృప్తాత్మా, కూటస్థః, విజితేంద్రియః, యుక్తః, ఇతి, ఉచ్యతే, యోగీ, సమలోష్టాశ్మ కాంచనః.

టీక :–

జ్ఞాన విజ్ఞాన తృప్తాత్మా = జ్ఞాన విజ్ఞానముల రెంటి చేతను తృప్తిచెందిన అంతః కరణము కలవాడును,

కూటస్థః = వికారము లేనివాడును,

విజితేంద్రియః = ఇంద్రియములయందు పూర్తి విజయము సాధించినవాడును,

సమలోష్టాశ్మకాంచనః = మట్టి, రాయి, బంగారము – అన్నియు సమముగాచూచు వాడును అగు,

యోగీ = యోగి,

యుక్తః = యుక్తుడు - అనగా భగవత్ప్రాప్తి లభించినవాడు,

ఇతి = అని,

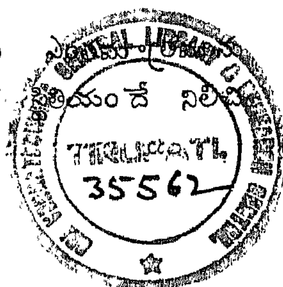
ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా. ఎవని అంతఃకరణము జ్ఞాన విజ్ఞానముల రెంటిచేతను తృప్తి చెందియున్నదో, ఎవని స్థితి వికారరహితమో, ఎవని ఇంద్రియములు పూర్తిగ జయించబడినవో, ఎవనికి మట్టి, రాయి, బంగారము - అన్నియు సమమో, అట్టి యోగి యుక్తుడు - అనగా భగవత్ప్రాప్తి పొందినవాడు అని చెప్పబడుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :-

జ్ఞాన విజ్ఞాన తృప్తాత్ముడు : జ్ఞానమనగా - భగవద్విషయిక సామాన్య జ్ఞానము; విజ్ఞానమనగా-భగవంతుని విశేష మాహాత్మ్య జ్ఞానము. అంతఃకరణము ఇట్టి జ్ఞాన విజ్ఞానముల రెండింటిచేత తృప్తిచెంది యుండుట అనగా, ఇక తెలిసికొనవలసినది లేక, ఆ జ్ఞాన విజ్ఞానముల ప్రాప్తిచేత లభించిన ఆనందముతో తృప్తి చెంది యుండుట. ఆ స్థితి పొందినవాడు జ్ఞాన విజ్ఞాన తృప్తాత్ముడు.

కూటస్థుడు : ఏ పరిస్థితులలోను తన స్థితియందే నిలిచి వికారములు లేక అచల భావముతో యుండువాడు కూటస్థుడు.

విజితేంద్రియుడు : ఇంద్రియములను పూర్తిగ జయించిన వాడు. విషయము లన్నియును అనిత్యములు, తుచ్ఛములు అని బాగుగ తెలియుటచేత, ఏ విషయములయందును, ఎంతమాత్ర మును ఆసక్తి ఉండనివాడు; అందుచేతనే వాని ఇంద్రియములు విషయములయందు రుచిలేక నివృత్తిచెంది ఉండును. అంతియే కాదు - అట్టి పురుషుడు లోకసంగ్రహముకొరకు, భగవ త్కైంకర్య రూపముగ ప్రవర్తించునప్పుడు, తనఇష్టానుసారము వీటిని (ఇంద్రియములను) ఎక్కడ నిలిపిన అక్కడనే నిలిచి ఉండునుగాని, తమంత తాముగా తమ ఇష్టానుసారము ఎక్క డకును పోవు. పురుషుని చిత్తములో కించిన్మాత్రముకూడ క్షోభను కలిగించవు. ఈ విధముగ ఇంద్రియములను తన స్వాధీనమం దుంచుకొన్న వాడు విజితేంద్రియుడు.

సమలోష్టాశ్మకాంచనుడు : లోష్టము అనగా మట్టి; అశ్మము అనగా రాయి; కాంచనము అనగా బంగారము- వీటియందు సమబుద్ధి కలవాడు. లోకమునందు వాని వాని విలువల తారతమ్యమును బట్టి వానికి విలువ ఇచ్చుట, లేక నిరసించుట చేయనివాడు. అనగా పరమ వైరాగ్యసంపన్నుడు అని భావము. ఈ స్థితికి వచ్చిన యోగి భగవత్ప్రాప్తిని పొందినవాడు అని గ్రహించవలయును. అట్టియోగి ప్రారబ్ధము చేత ఇంకను ఆయుశ్శేషము మిగిలియుండి, అందరివలెనే శరీర ధారియై ప్రపంచములో సంచరించుచున్నను వానికి సర్వకాల

సర్వావస్థలయందును భగవదనుభవము కలుగుచునే ఉండును. దానికి అంతరాయము ఉండదు.

శ్లో॥ సుహృన్మిత్రార్యుదాసీన
మధ్యస్థద్వేష్య బంధుషు ।
సాధుష్వపిచ పాపేషు
సమబుద్ధిర్విశిష్యతే॥

ప. వి :-సుహృన్మిత్రా, ర్యుదాసీన మధ్యస్థ ద్వేష్య బంధుషు, సాధుషు, అపి, చ, పాపేషు, సమబుద్ధిః, విశిష్యతే.

టీక :-

సుహృత్ = ప్రయోజనము నాశించక ఉపకారము చేయువారు

మిత్ర = మిత్రులు,
అరి = శత్రువులు,
ఉదాసీన = తటస్థులు,
మధ్యస్థ = మధ్యస్థులు,
ద్వేష్య = ద్వేషింపదగినవారు,
బంధుషు = బంధువులు - వీరందరియందును,
సాధుషు = సాధువులయందును,
పాపేషు చ = పాపులయందును,
అపి = కూడ,
సమబుద్ధిః — సమాన భావము కలవాడు
విశిష్యతే = శ్రేష్ఠుడగుచున్నాడు

తా. సుహృత్తులు, మిత్రులు, శత్రువులు, ద్వేషింపదగినవారు, బంధువులు మొదలగువారి యందును, పాపుల యందును కూడ సమబుద్ధి కల

అమృతవాహిని :—

సుహృత్తు లనగా - తమచేత ఉప వారు తిరిగి తమకు ఉపకారము చే చివరకు కృతజ్ఞులుగా నైన ఉండవలయునని మును భావింపక నిష్కామ్యముగ ఉపకార

మిత్రు లనగా - తాము ఎవరియందు యున్నారో, వారు తిరిగి తమయందుకూడ యుండవలయునని కోరి స్నేహము చేయువా

శత్రువు లనగా - తన కపకారము విషయములో మరల ప్రతీకారము చేయుట కలిగియుండి ప్రయత్నించువారు.

ఉదాసీను లనగా - ఇతరులకు మేలు నుండి కోరరు. కీడును చేయుటకు కోరరు.

మధ్యస్థు లనగా ఇద్దరు వివాదపడునప్పు ఎంతమాత్రమును లేక, వారి వివాదము చేయువారు.

ద్వేష్యు లనగా - అకారణముగా కీడు తలచువారు.
బంధువు లనగా - అకారణముగా మేలుతలచువారు.
సాధువు లనగా - ధర్మాత్ములు.
పాపు లనగా - పాపాత్ములు.

మహాత్ములు పై రందరియందునుకూడ సమబుద్ధికలిగి యుందురు. ఇది చాలకష్టమైన విషయము. ఏలయన సుహృత్తులు, మిత్రులు, ఉదాసీనులు, మధ్యస్థులు, సాధువులు అనబడు వారియందు, మానవునకు ప్రేమఉండుట సహజము. అట్లే శత్రువులు, ద్వేష్యులు, పాపులు అనబడు వారియందు ద్వేషము, అసహ్యాభావము కలుగుట సహజము. వివేకశీలురు అనబడు వారియందుకూడ పైన చెప్పబడిన వారినిగురించి సహజముగనే రాగద్వేషము లుండుట కనపడుచున్నది. ఇటువంటి అత్యంత విశుద్ధమైన వారియందుకూడ భేదబుద్ధి, రాగద్వేషములు ఎంతమాత్రమును లేకుండుట, - అత్యంతమును విశిష్టమైనది. ఇట్టి స్థితి కేవలయు భగవద్దర్శనమైన మహానుభావులకే సాధ్యము. అట్టి మహానుభావులకు ఇట్లు పై చెప్పబడిన వా రందరియందును సమభావము ఉండుట ఒక గొప్పకాదు - మానవులయందే కాదు - ఇతర జీవులయందుకూడ వారు సమభావమే కలిగి యుందురు- "విద్యా వినయ సంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని । శునిచైవ శ్వపాకేచ పండితా

స్సమదర్శినః ॥" విద్యా వినయ సంపన్నుడైన బ్రాహ్మణుని యందును, ఆవునందును, ఏనుగునందును, కుక్కయందును, కుక్కను వండుకొని తిను చండాలునియందునుకూడ సమత్వ ముతో వర్తింతురు. ఇక మానవుల విషయము చెప్పవలయునా?

శ్లో॥ యోగీ యుంజీత సతత
మాత్మానం రహసి స్థితః ।
ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా
నిరాశీ రపరిగ్రహః ॥ ౧౦

ప. వి :- యోగీ, యుంజీత, సతతం, ఆత్మానం, రహసి, స్థితః, ఏకాకీ, యతచిత్తాత్మా, నిరాశీః, అపరిగ్రహః.

టీక :—

యతచిత్తాత్మా = మనస్సును, ఇంద్రియములను, శరీరమును స్వాధీనము చేసికొని,
నిరాశీః = ఆశ లేనివాడై,
అపరిగ్రహః = భగవదతిరిక్తమైన ఏ పదార్థమునందును మమకారము లేనివాడై,
యోగీ = పరమాత్మయందే చిత్తము లగించి,
ఏకాకీ = ఒంటరిగా,
రహసి = ఏకాంత ప్రదేశమందు,
స్థితః = ఉన్నవాడై,
సతతం = నిరంతరమును,

ఆత్మానం = తనను,

యుంజీత = (భగవద్ధ్యానములో) నిలుపుకొనవలసి యున్నది.

తా. శరీరేంద్రియములతో సహా మనస్సును వశమందుంచుకొన్న వాడును, ఆశారహితుడును, భగవదతిరిక్తమైన ఏ పదార్థమునందును మమకారము లేనివాడును, అయిన యోగి ఒంటరిగా ఏకాంత ప్రదేశమునందున్నవాడును అయి తనను భగవద్ధ్యానములో నియమించుకొనవలయును.

అమృతవాహిని :—

ఈ శ్లోకములో భగవద్ధ్యానములో సిద్ధిపొందుటకు ప్రయత్నించువాడు ఎట్టివాడుగ ఉండవలయునో చెప్పబడి యున్నది.

యతచిత్తాత్మా : అనగా శరీరముతో, ఇంద్రియములతో సహా మనస్సును వశమందుంచుకొన్నవాడు; వీటిని వశమందుంచుకొనని వానికి ధ్యానము సిద్ధించదు. మనస్సును భగవంతుని ధ్యానించుటకు నియమించిన, అది దానికి ఇష్టమైన ప్రాపంచిక వ్యవహారములనో, వస్తువులనో, భోగములనో ధ్యానించుటకు సిద్ధమగును. కనుక ధ్యానము చేయవలయునని ముందు శరీరేంద్రియములతో సహా మనస్సును వశమందుంచుకొనవలయును.

నిరాశీః : అనగా-ఏమియును ఆశలేనివాడు. ఇహలోక సంబంధములైనవియు, పరలోకసంబంధములైనవియు అగు భోగ్యపదార్థములయందు ఏఅవస్థలోను, ఏవిధముగను, ఎంత మాత్రమును ఆశలేనివాడు. ఆశ మనస్సును ధ్యానములో నిలువనీయదు. కనుక ఆశనుకూడ త్యజించవలసియున్నది.

అపరిగ్రహః : అనగా - భగవదతిరిక్తములైన పదార్థములయందు వేనియందును మమకారము లేనివాడు. ధ్యానములో సిద్ధిపొందదలచినవాడు మమకారమునుకూడ వదలవలసి యున్నది. ఈ లక్షణములు కల యోగి, ఒంటరిగా అనగా-అభ్యాసమునకు విఘ్నమును కలిగించు సాంసారిక జనముతో సంబంధము లేకుండ, ఏకాంత ప్రదేశములో అనగా - అభ్యాసమునకు ఏవిధముగను విఘాతములురాని రహస్య ప్రదేశములో, తన్ను తాను తన ప్రయత్నముతో భగవద్ధ్యానమునందు నియమించుకొనవలయును.

శ్లో॥ శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య
స్థిర మాసన మాత్మనః ।
నా త్యు చ్ఛ్రితం నాతినీచం
చేలాజిన కుశో త్తరమ్ ॥ ౧౧

శ్లో॥ తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా
యత చిత్తేంద్రియ క్రియః ।
ఉపవిశ్యాసనే యుంజ్యా
ద్యోగ మాత్మవిశుద్ధయే ॥ ౧౨

ప. వి :— శుచౌ, దేశే, ప్రతిష్ఠాప్య, స్థిరం, ఆసనం, ఆత్మనః, న. అత్యుచ్ఛ్రితం, న, అతినీచం, చేలాజినకుశోత్తరం.

ప. వి :- తత్ర, ఏకాగ్రం, మనః, కృత్వా, యతచిత్తేంద్రియక్రియః, ఉపవిశ్య, అసనే, యుంజ్యాత్, యోగం, ఆత్మవిశుద్ధయే.

టీక :—

శుచౌ = పరిశుద్ధమైన,
దేశే = ప్రదేశమునందు,
న అత్యుచ్ఛ్రితం = మిక్కిలి ఎత్తుకానిదియును,
న అతి నీచం = మిక్కిలి క్రింద కానిదియును,
చేలాజినకుశోత్తరం = దర్భలు, పైన కృష్ణాజినమును, ఆపైన వస్త్రము కలిగినదియును,
స్థిరం = స్థిరమైనదియునగు,
ఆత్మనః = తనయొక్క,
ఆసనం = ఆసనమును,
ప్రతిష్ఠాప్య = ఏర్పాటు చేసికొని,
తత్ర ఆసనే = ఆ ఆసనమునందు,
ఉపవిశ్య = కూర్చొని,

మనః = మనస్సును,
ఏకాగ్రం = ఏకాగ్రముగా,
కృత్వా = చేసి,
యతచిత్తేంద్రియ క్రియః = చిత్తముయొక్కయును,
ఇంద్రియముల యొక్కయును వ్యాపారములను
నియమించినవాడై,
ఆత్మవిశుద్ధయే = అంతఃకరణ పరిశుద్ధికొరకు,
యోగం = యోగమును (ధ్యానమును),
యుంజ్యాత్ = అభ్యసించవలయును.

తా. పరిశుద్ధమైన ప్రదేశమునందు, మిక్కిలి ఎత్తు కానట్టిదియును, మిక్కిలి క్రింద కానట్టియియును, దర్భలును, పైన చర్మమును, ఆపైన వస్త్రమును కలిగినట్టిదియును స్థిరమైనట్టిదియు అగు ఆసనమును తనకొరకు ఏర్పాటు చేసికొని, ఆ ఏర్పాటుచేసికొనిన ఆసనమునందు కూర్చొని, మనస్సును ఏకాగ్రముచేసి, చిత్తముయొక్కయును; ఇంద్రియముల యొక్కయును వ్యాపారములను నియమించినవాడై అంతఃకరణ పరిశుద్ధి కొరకు ధ్యానయోగమును అభ్యసించవలయును.

అ మృ త వా హి ని :-

ధ్యానయోగ మభ్యసించదలచిన వానికి ముందు పరిశుద్ధమైన ప్రదేశము కావలయును. అపవిత్ర మానవులు నివసించునదిగాని, అట్టి అపవిత్ర మానవులచేత ఈయబడినది గాని, అయిన అది అపవిత్రమైనదే కాగలదు. కనుక అట్టిది

పనికిరాదు. అక్కడ అపరిశుద్ధ వస్తువులుండరాదు. గంగ, యమున, కృష్ణ, గోదావరి, కావేరి మొదలగు పుణ్యనదీ తీరములుగాని, పర్వత గుహలు, దేవాలయములు, పవిత్ర వనములు, మొదలగునవిగాని, అయిన యెడల చాల ఉత్తమములే.

తన గృహమందైనను, ఆశ్రమము నందైనను ధ్యానమునకని, ఒక ప్రదేశమును ఏర్పాటు చేసికొనవచ్చును. ఆ ప్రదేశమును చక్కగ ఊడ్చి, గోమయముతో అలికిన పవిత్రముగ నుండును. రాతితోడను, సున్నముతోడను కట్టినదైన యెడల చక్కగ కడిగినదైనను శుభ్రము చేయవలయును.

అక్కడ ఒక ఆసనము ఏర్పాటు చేసికొనవలయును. ఆ ఆసనము కఱ్ఱదియైన యెడల ఉత్తమము. రాయి మొదలగు వానితో చేసినది అయిన రెండవపక్షము. వీటిలో దేనితోనో ఒకదానితో ఒకపీఠమును చేయించవలయును. కూర్చొనుటకు ఇరుకు కాకుండ, బాగుగ విశాలముగ ఉండవలయును. ఎక్కువ ఎత్తుగాని, ఎక్కువ పల్లముగాని కాకుండ ఉండవలయును. ఎక్కువ ఎత్తైన యెడల ఒక్కొక్కప్పుడు అభ్యాసకాలములో కునికిపాట్లువచ్చి పడవచ్చును. ఎత్తునుంచి పడుటచే చేయిగాని, కాలుగాని, విరిగినను విరుగవచ్చును. అందువలన ఎక్కువ ఎత్తు పనికిరాదు. మరీ పల్లమైనయెడల చీమలు, తేళ్ళు

పాములు మొదలగునవి ప్రాకి బాధ కలిగించవచ్చును. పొర పాటునో, నిద్రమత్తువలననో మన చేయి, కాలు తాకి జల పాత్ర పడి నీరు ఒలికి మన క్రిందకే ప్రవహించవచ్చును. ఇవన్నియును అభ్యాసకునికి ధ్యానభంగము కలిగించును.

ఇంక ఆ ఆసనము స్థిరమైనదిగా ఉండవలయును. లేని యెడల ఇటునటు కదలియో, కుంటియో కూర్చొనినవాడు పడవచ్చును; లేదా ధ్యానమునకు భంగము కలుగవచ్చును. కనుక ఎక్కువఎత్తు కానట్టియును, పల్లము కానట్టియును స్థిరమైన ఆసనమును ఏర్పాటు చేసికొనిన తరువాత ఆ ఆసనము పైన ముందుగ దర్భలు పరువవలయును. పైన లేడిచర్మము గాని, పులిచర్మముగాని, వేయవలయును. (గృహస్థులు పులి చర్మము ఉపయోగింపరాదని కొందరందురు.) ఆపైన ఒక తెల్లని ఉదికిన వస్త్రమును పరవవలయును. ప్రతిరోజును అవన్నియును దులుపుచుండవలయును. లేనియెడల వాటిలో చీమలుగాని, తేళ్ళుగాని, పురుగులు దోమలు మొదలైనవి గాని నివాసము ఏర్పరచుకొని అభ్యాసకులను బాధించవచ్చును.

పై వస్త్రము ప్రతిరోజును ఉదికినదే ఉపయోగించవలయును. అభ్యాసకుని అధోమార్గముగుండ పోవు అపవిత్ర వాయువుల (అపానవాయువు మొదలగునవి) చేత అది అపవిత్రమగుచుండును. కనుక ప్రతిరోజును ఉదికినదే వాడవలయును.

అట్టి ఆసనము మీద అభ్యాసకుడు కూర్చొని, చిత్తము యొక్కయును, ఇంద్రియముల యొక్కయును వ్యాపారములను నియమించవలయును.

ఇక్కడ చిత్తశబ్దమునకు అంతఃకరణమని అర్థము. మనస్సుచేత, సాంసారిక విషయములయొక్క చింతన జరుగును. బుద్ధిచేత విచారించి నిశ్చయించుట జరుగును. ఇవి అంతఃకరణముయొక్క క్రియలు. వీటిని సర్వవిధముల నిలుపగలుగుటయే అంతఃకరణముయొక్క క్రియలను జయించుట అనగా. ఇంద్రియ శబ్దమునకు అర్థము శ్రోత్రములు (చెవులు), త్వక్కు (చర్మము), చక్షువులు (నేత్రములు), జిహ్వ (నాలుక), ఘ్రాణము (ముక్కు) అను జ్ఞానేంద్రియములు ఐదును; వాక్కు (మాట్లాడుపరికరము), పాణి (చేయి), పాదము (కాలు), ఉపస్థము (మూత్రవిసర్జనేంద్రియము); గుదము (మలవిసర్జనేంద్రియము) అను కర్మేంద్రియములు ఐదును కలిసి పది ఇంద్రియములును. వినుట, స్పర్శ తెలిసికొనుట, చూచుట, రుచిని గ్రహించుట, వాసనను గ్రహించుట అను ఈ ఐదును జ్ఞానేంద్రియములయొక్క క్రియలు. మాట్లాడుట, పట్టుకొనుట, నడచుట, మూత్రమును విసర్జించుట, మలమును విసర్జించుట. ఈ ఐదును కర్మేంద్రియములయొక్క క్రియలు. వీటి నన్నిటిని తన ఇష్టప్రకారము నిలుపగలుగుట ఇంద్రియములయొక్క క్రియలను జయించుట అనగా. ఈ రెంటిని సాధించినవాడు యతచిత్తేంద్రియ క్రియుడు అగును.

(5)

తరువాత మనస్సును ఏకాగ్రము చేయవలయు అనగా - మనస్సుయొక్క వృత్తులు అనేక విధములుగ చిం వందరగ వ్యాపించి ఉండును. అట్టి వృత్తులను ధ్యేయవస్తు నందు కేంద్రీకరించుటయే మనస్సును ఏకాగ్రము చేయ అనగా. ఇక్కడ ప్రకరణమును బట్టి పరమాత్మయే ధ్యే వస్తువు. కాబట్టి పరమాత్మయందే మనస్సును ఏకాగ్ర చేయుట చెప్పబడినది. ఈ అధ్యాయములోనే పదునా శ్లోకములో "మచ్చిత్తః" అను విశేషణమును ఇచ్చి కృ భగవానుడు ఈ విషయమునే స్పష్టము చేసియున్నాడు కూ

ఇక ఈ ధ్యానయోగమును అభ్యాసము చేయ ఎందులకు ? "ఆత్మ విశుద్ధయే" 'అంతఃకరణ పరిశుద్ధికొరకు ఇట్లు చెప్పుటలో భావమును విచారణ చేయవలయును.

ధ్యానయోగమును అభ్యాసముచేయుట సాంసా సిద్ధులుగాని, గొప్పగొప్ప ఐశ్వర్యములను పొందుటకుగ ఎంతమాత్రమును కాదని దీనివలన నిర్ణయమైనది. మానవ పరమాశయము భగవంతుని పొందుటయే. అట్లు పొం వలయునన్నచో, అంతఃకరణములోనున్న రాగద్వేషము మొదలగు అవగుణములును, పాపములును, వీనికన్నిటికి కారణమైన అజ్ఞానముతో సహా నశించి, అంతఃకరణము ప శుద్ధము కావలయును. కనుక ఈ ధ్యానయోగముయొక్క అభ్యాసము కేవలము అంతఃకరణ పరిశుద్ధికొరకు మాత్ర చేయువలయును.

యోగమును అభ్యాసము చేయుట అనగా - పైన చెప్పినట్లు ఆసనము ఏర్పాటు చేసికొని, దానిపై కూర్చొని, అంతఃకరణము యొక్కయును, ఇంద్రియముల యొక్కయును క్రియలను నియమించి మనస్సును పరమాత్మయందు ఏకాగ్రము చేసి; నిరంతరముగ, తైలధారావిచ్ఛిన్నముగా, పరమాత్మను చింతించుకొనుచు ఉండవలయును. ఇదియే యోగమును అభ్యసించుట అనగా.

అవతారిక :—

ధ్యానయోగమును అభ్యసించుటకు ఆసనముపైన ఎట్లు కూర్చొనవలయునో, సాధకుని భావములు ఎట్లుండవలయునో, ఏ యే నియమములను పాటించవలయునో, ఏ ప్రకారము ధ్యానము చేయవలయునో - ఈ విషయములు చెప్పబడుచున్నవి రాబోవు రెండు శ్లోకములందు—

శ్లో॥ సమం కాయ శిరోగ్రీవం
ధారయ న్నచలం స్థిరః ।
సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం
దిశ శ్చానవలోకయన్॥ ౧౩

శ్లో॥ ప్రశాంతాత్మా విగతభీ
ర్బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః ।
మన స్సంయమ్య మచ్చిత్తో
యుక్త ఆసీత మత్పరః ॥ ౧౪

ప. వి :- సమం, కాయశిరోగ్రీవం, ధారయన్, అచలం, స్థిరః, సంప్రేక్ష్య, నాసికాగ్రం, స్వం, దిశః, చ, అనవలోకయన్.

ప. వి :- ప్రశాంతాత్మా, విగతభీః, బ్రహ్మచారివ్రతే, స్థితః, మనః, సంయమ్య, మచ్చిత్తః, యుక్తః, ఆసీత, మత్పరః.

టీక :—

యుక్తః = ధ్యానాభ్యాసియైన యోగి,
కాయ శిరోగ్రీవం = శరీరమును (వెన్నెముకను), శిరస్సును, కంఠమును - ఈ మూడిటిని,
సమం = సమముగాను,
అచలం = కదలిక లేకుండునట్లును,
ధారయన్ = నిలిపినవాడై,
స్థిరః = స్థిరుడై,
దిశః చ = దిక్కులను,
అనవలోకయన్ = చూడక,
స్వం = తనదగు,
నాసికాగ్రం = ముక్కుయొక్క అగ్రభాగమును,
సంప్రేక్ష్య = చూచుచు, ౧౩
బ్రహ్మచారివ్రతే = బ్రహ్మచర్యవ్రతమునందు,
స్థితః = ఉన్నవాడై,
విగతభీః = భయము లేనివాడై,

ప్రశాంతాత్మా = సకల వ్యాపారములనుండియును
ఉపరతిని పొందుటచే ప్రశాంతిపొందిన
అంతఃకరణము కలవాడై,
మనః = మనస్సును,
సంయమ్య = నియమించి,
మచ్చిత్తః = నా యందే చిత్తము నిలిపినవాడును,
మత్పరః = నన్నే పరమగతిగా కలవాడును అయి,
ఆసీత = ఉండవలయును. ౧౪

తా. కాయమును (వెన్నుపూసను), తలను, కంఠమును సమముగాను చలనము లేకుండునట్లుగాను, నిలిపినవాడై, స్థిరుడై, దిక్కులను చూడక, తన ముక్కుయొక్క అగ్రభాగమున దృష్టిని నిలిపి బ్రహ్మచర్యవ్రతమును అవలంబించినవాడై, భయరహితుడై, చక్కని ప్రశాంతిని పొందిన అంతఃకరణము కలవాడై, యోగాభ్యాసి (ధ్యానాభ్యాసి) మనస్సును నియమించి, నాయందే చిత్తము కలవాడగుచు, నన్నే పరమగతిగా తలచుచు ఉండవలయును.

అమృతవాహిని :—

ధ్యానమునకై ఆసనముపై కూర్చొను సమయమున మన ఇష్టము వచ్చినట్లు కూర్చొనరాదు. శరీరమును, తలను, కంఠమును సమముగా నుంచవలయును. ఇక్కడ కాయమనగా శరీరముయొక్క ఊర్ధ్వభాగము, వెన్నెముక అని అర్థము చెప్పవచ్చును. కనుక వెన్నెముకను సరిగ నిటారుగ ఎక్కడను

వంకర లేక నిలుపవలయును. అట్లే మెడను తలనుకూడ వంకర లేక సమముగ నిలుపవలయును. శరీరము చలించరాదు. కొంత మంది ధ్యానము చేసికొను సమయమున ఊగుదురు. ఇది పనికి రాదని పరమాత్మ అభిప్రాయము. కనుక ఊగుట మొదలగు కదలికలు లేకుండ స్థిరుడై ఉండవలయును. కాలుగాని, కాలి బొటనవ్రేలుగాని, చేయిగాని - ఏ భాగమును కదిలించరాదు. కేవలము చిత్రపు బొమ్మవలె, శిలాప్రతిమవలె కూర్చొన వలయును. దిక్కులను చూడరాదు. దిక్కులను చూచుచుండిన యెడల ధ్యానమునకు భంగము కలిగించు దృశ్యములు కనపడ వచ్చును. కనుక దిక్కులను చూడవద్దు అని గట్టిగా శాసించ బడినది. తరువాత తన ముక్కుయొక్క అగ్రభాగమునందు దృష్టిని నిలుపవలయును. ఈ విషయమును శ్రద్ధగా గమనించ వలయును. చాలమంది దిక్కులను చూడవద్దు అనునప్పటికీ, కండ్లు మూసికొనుటవలయును అనుకొందురు. అయితే, కండ్లు మూసికొనుటవలన ప్రత్యేకముగ ధ్యానమునకు భంగములేదు కనుక, కండ్లు మూసికొనరాదు అనికూడ నిర్ణయము లేదు. కాని, చాలమందికి ధ్యానమునకు కండ్లు మూసి కొనగనే నిద్దురవచ్చి పైబడును. అందువలన కండ్లు మూసి కొనవద్దు అని చెప్పబడినది. తరువాత నాసికాగ్రదృష్టిచేత ధ్యానమునకు బాగుగ అనుకూలించు లాభములు కొన్ని కలుగును. వాటి అన్నిటిలో నిద్రాజయము ప్రధానమైనది. అందుకని కండ్లు మూసికొనక నాసికాగ్రమును చూచుచుండ వలయును.

అయితే కొంతమంది నాసికాగ్రమునందు దృష్టిని నిలిపి అనుటకు, మనస్సు నిలిపి అను అర్థమును చెప్పుచున్నారు. అట్లు చెప్పరాదు. ధ్యానములో మనస్సును పరమాత్మ యందు నిలుపవలయునుగాని, ఇక ముక్కు మొదలైన వాటి మీద నిలుపుటయా చివరకు గీత బోధించినది! దృష్టినిలుపుట అనినప్పుడు దాని కర్థము చూపు అనియేగాని, మనస్సు కాదు. మూలములో 'సంప్రేక్ష్య' అనికూడ స్పష్టముగా నున్నది.

ధ్యానయోగము అభ్యాసము చేయు యోగి బ్రహ్మచర్యమును వ్రతముగ స్వీకరించవలయును. ఇక్కడ బ్రహ్మచర్యమనగా వీర్యధారణమనియే అర్థము. వీర్యము శరీరములోని ఒక అమూల్యమైన వస్తువు. దానిని జాగ్రత్తగ కాపాడుకొననియెడల మానవుని శారీరక మానసిక ఆధ్యాత్మిక సంబంధమైన బలములు క్షీణించిపోగలవు. కనుక శారీరక, మానసిక, ఆధ్యాత్మిక శక్తులు వృద్ధిపొందవలయు ననినయెడల వీర్యమును ఎంతమాత్రమును వ్యయముచేయక కాపాడుకొనియే తీరవలయును. బ్రహ్మచర్య వ్రతమనక, బ్రహ్మచారి వ్రతమనుట, సాధకుడు బ్రహ్మచర్యాశ్రమములో నున్న సరే-లేనియెడల ఏ ఆశ్రమములో నున్నవాడైనను, ధ్యానసిద్ధి కొరకు ప్రయత్నించువాడు బ్రహ్మచర్యము నాచరించియే తీరవలయును. కనుక బ్రహ్మచర్యాశ్రమములో నున్నవాని యొక్క- ఇతర నియమములుకూడ- బ్రహ్మచర్యమును కాపాడు

కొనుటకు ఉపయోగపడునంతవరకు మాత్రము - పాటించి తీర వలయును అను భావమును వ్యక్తము చేయుటకే యని తెలియవలయును.

ఆ ఆశ్రమములో వీర్య ధారణ సులభసాధ్యమౌటకు అమితముగ ఉపయోగపడు నియమములు చాల గలవు. ఆ నియమములన్నింటిని చక్కగ పాలించుటచేత బ్రహ్మచర్య పాలనము అతిసులభమైపోవును.

యథార్థముగ వీర్యధారణము చేసినవాని శరీరములో ఒక విలక్షణమైన శక్తి ఏర్పడును. దానిచేత మనస్సుయొక్కయును, ప్రాణముల యొక్కయును గతి సహజముగ వశపడి పోవును. చిత్తము చింతించుట ధర్మముగ గలది. అయితే మానవుల చిత్తముయొక్క చింతనము ఒక దారి - డొంకగా నుండదు. క్షణక్షణమునకును మార్పుతో, ఏవో అనేకము లుగా చింతనములు సముద్రములో తరంగములవలె కుప్పలు కుప్పలుగా బయలుదేరుచుండును. వాటినే వృత్తులు అందురు. వృత్తులన్నియు ఒకే గమ్యస్థానముగా వంకరలు మొదలైనవి లేకుండ, అవిచ్ఛిన్నముగ, నిరంతరముగా, త్వరితగతిని ప్రవ హించుటయే ధ్యానమని చెప్పబడును. ఈ స్థితి వీర్యధారణ చేత సహజముగ లభించగలదు.

ఈ రోజులలో పరమార్థమం దభిప్రాయముకలిగి ప్రయ త్నించు వారిలో నూటికి తొంబదితొమ్మదిమంది ఎంత

ప్రయత్నించినను ధ్యానము చేయలేకుండ నున్నారు. వారి చిత్తము ధ్యేయ వస్తువుమీద నిలువదు. దానికి ముఖ్యాతి ముఖ్యమైన కారణము వీర్యధారణ లేకపోవుటయే. వివాహమై గృహస్థాశ్రమములో నున్నవారైనను, ఆ ఆశ్రమముయొక్క నియమములకు లోబడి, సంయమ పూర్వకముగా, భార్యతో వర్తించినను, అదికూడ బ్రహ్మచర్యముగనే పరిగణింపబడినది. బ్రహ్మచర్యమునకు ప్రాణమువంటిది వీర్యధారణము గనుక, అట్టి వీర్యధారణము సంపూర్ణముగ చేసినవానికిని, గృహస్థ ధర్మములకు లోబడి బ్రహ్మచర్యము నడిపినవానికిని, భేద మున్నప్పటికిని, గృహస్థ బ్రహ్మచర్యము వలనకూడ ధ్యానమునకు చాల సహాయము లభించగలదు. వీర్యధారణకును, ధ్యానమునకును అట్టి అవినాభావ సంబంధము ఉన్నది. వీర్యధారణలేక, స్వేచ్ఛాప్రవర్తనతో జీవితము గడుపువారికి ధ్యానము నిలుచుట అనగా - నీటిమీద కొండలు తేలుట వంటిదే. ఒకప్పుడు ఇటువంటిది జరిగినను అది ఒక్క భగవచ్ఛక్తికి సంబంధించినది మాత్రమే. ఇక మిగిలినచోట్ల అసంభవమే.

ఏమియును భయములేని వానికే ధ్యానయోగము విఘ్నరహితముగ సాగును. పరమాత్మ సర్వత్ర ఉన్నాడను విషయమును ధ్యానయోగి బాగుగా తెలిసికొనవలయును. సర్వత్ర భగవంతు డుండి, సర్వులను రక్షించుచున్నప్పుడు

(6)

ఆయనమీద భారము వేసిన ధ్యానయోగికి, భయపడవలసిన పని ఏమి? ఆ స్థితి ఎందులకు వచ్చును? నిర్భయుడై ధ్యానమును అభ్యసించవలయును. అంతఃకరణములో ఏమాత్రము భయ మున్నను, ఏకాంతము, నిర్జనమునైన ప్రదేశములో సహజము గనే, ఆ భయము పైకి విజృంభించును. ఆ భయముచేత చిత్తములో విక్షేపదోషము కలుగును. విక్షేపమువలన చిత్తము నిలుకడలేక చలించుచుండును. ఇంక ఆ చిత్తము ధ్యానములో ఎట్లు నిలువగలదు ? భగవంతుడు సర్వశక్తిమంతుడును, సర్వజ్ఞుడును, సర్వవ్యాపియును, కరుణామృతసముద్రుడును, అగుట చేత, ఇక్కడకూడ ఎప్పుడును ఉన్నాడుగదా ! ఆయన ఉండగా ఇంకను భయమెందులకు ? ఏ విధమైన భయమును చెందనవసరము లేదు అని సాధకుడు దృఢాధ్యవసాయము కలిగియుండవలయును.

పోనీ - ప్రారబ్ధమునకనుసరించి, ధ్యానసమయములో ఏ కారణము చేతనైనను, మృత్యువే సంభవించినను అదియును సాధకునకు మేలే. భగవంతుని ధ్యానించుకొనుచు, ఈదేహ మును విడుచుట సంభవించిన యెడల ఇక వానికి ముక్తియే. సాధ కుడు దేనికొరకు ఇంతశ్రమపడి సాధన చేయుచున్నాడో, అది లభించనే లభించును. "అంతకాలేచ మామేవ- స్మరన్ముక్త్వా కళేబరం యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః" అని ఎనిమిదవ అధ్యాయములో అయిదవ శ్లోకమున

ఈవిషయమే చెప్పబడినది. అందువలన ధ్యానయోగి ఈ విచారణముమీాద దృఢముగ నిలబడియుండును కాబట్టి అతడు 'విగతభీః' భయముపోయినవాడు అని చెప్పబడినది.

శ్రుతికూడ "ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్ నబిభేతి కుతశ్చ నేతి" 'ఆనందమయుడైన బ్రహ్మమును తెలిసికొనిన వాడు దేనిచేతను భయపడడు (తై - ఉ - 2-9) అని ఉపదేశించినది.

ఇంకను ధ్యానయోగి ప్రశాంతాత్ముడై ధ్యానయోగ మును ఆరంభించవలయును. చిత్తము ప్రశాంతముగ ఉన్న గాని ధ్యానము సాగదు. చిత్తము ప్రశాంతము కావలయు నన్నచో, రాగద్వేషములు, హర్ష శోకములు, కామక్రోధ ములు మొదలగు దుర్గుణములచేత దూషితములైన వృత్తులను, సాంసారిక సంకల్ప వికల్పములను పూర్తిగ త్రోసివేయవల యును. వైరాగ్యము ద్వారా చిత్తమును నిర్మలముగను, శాంతముగ నొనర్చుకొని, ధ్యానయోగ సాధన చేయవల యును. అట్లు చేయువాడు ప్రశాంతాత్ముడు. కనీసము పైన చెప్పిన అర్హతను సంపాదించుటకు త్రికరణశుద్ధిగ ప్రయత్న మొనను చేయుచు ధ్యానయోగమును అభ్యసించవలయును.

"మనస్సంయమ్య" - మనస్సును వశమందుంచుకొన వలయును. ఒకచోట నిరోధింపబడక పోవుటయును, ఎంత

నిరోధించినను బలాత్కారముగ విషయముల మీదికి పరుగు పెట్టుటయును మనస్సునకు స్వభావము. ఇట్టి మనస్సును వశము చేసికొనకుండ ధ్యానయోగము యొక్క సాధనము సాగనే సాగదు. ధ్యానముచేయు సమయములో విషయములమీద ఉన్న మనస్సును మరలించి తెచ్చి, లక్ష్యముమీద నిలుప వలసిన భాధ్యత సాధకునకు పూర్తిగ గలదు. మనస్సు వశ మందున్నగాని ఈబాధ్యత నెరవేరుటకు వీలులేదు.

"మచ్చిత్తః" 'నాయందే చిత్తముగలవాడై' - అనగా పరమాత్మయందే చిత్తమును నిలిపినవాడై - ఉండవలయును. చిత్తముయొక్క వృత్తులన్నియును, ఒకే గమ్యస్థానము లక్ష్యముగా, వంకరలు మొదలైనవి లేకుండ, అవిచ్ఛిన్నముగ, నిరంతరముగ, దురితగతిని ప్రవహించుటయే ధ్యానమని పైన చెప్పితిమిగదా ! అయితే ఆగమ్యస్థానమేది ? ఈ విషయమును 'మచ్చిత్తః' అను విశేషణము చేత ఆచిత్తమునకు నన్నే- అనగా పరమాత్మనే - గమ్యముగ ఉంచుకొనవలసినదని చెప్పుచున్నాడు.

యథార్థమైన ప్రేమ ఉన్నచోటనే నివాసము ఏర్పరచుకొనుట చిత్తమునకు స్వభావము. కనుక ఆ చిత్తమునకు యథార్థమైన మేలుకోరు వారిలో పరమోత్కృష్టుడును, పరమ సుహృత్తును, ప్రియతముడును, పరమేశ్వరుడును, సకలకల్యాణ గుణ మహోదధియును అయిన భగవంతునియొక్క తత్త్వ గుణ

వైభవ ప్రభావ రహస్యములను గురించి ఎప్పుడును కీర్తించుకొనుచు, భావించుకొనుచు, ఉన్న యెడల చిత్తమునకు సహాజముగ భగవంతునిపై ప్రేమ జనించును. జగత్తుయొక్క తుచ్ఛత్వమును, అనిత్యత్వమును, దుఃఖమయత్వమును ఎప్పుడును విచారించుచుండిన యెడల చిత్తమునకు జగత్తుపై వైరాగ్యము కలిగి ప్రేమ తగ్గుచుండును. భగవంతునిమీద ప్రేమ పెరుగుచున్నకొలది జగత్తుమీద ప్రేమతగ్గి వైరాగ్యము కలుగును. జగత్తుమీద ప్రేమ తగ్గుచున్నకొలదిని భగవంతుని మీద ప్రేమ పెరుగును. ఇట్లు ఒకదానికొకటి తోడ్పడు చుండును. భగవంతునిమీద ప్రేమ పెరుగుచున్నకొలది చిత్తమునకు భగవంతునిపై ధ్యానము సహజమైపోవును. ఈకారణమున 'మచ్చిత్తః' అని భగవానుడు చెప్పియుండెను.

"మత్పరః" అనగా 'నన్నే పరమగతిగా ఆశ్రయించినవాడవై 'అని అర్థము.అనగా భగవంతుడు-నాయందు ధ్యానము సిద్ధించవలయు నన్నచో మత్పరుడవు కమ్ము అనుచున్నాడు. కనుక, భగవంతుడే మనకు పరమగతి, పరమ ధ్యేయము, పరమాశ్రయము అని నమ్మి, భగవంతుని ఆశ్రయించవలయును. ఇంకను భగవంతుడే మనకు పరమ రక్షకుడు, స్వామి, జీవనము, ప్రాణము, సర్వస్వము అని గ్రహించి, విశ్వసించి, ఆయన మనకు ఏది ప్రాప్తింపజేసినను అదియే మహాప్రసాదమని, పరమసంతుష్టితో ఉండవలయును. ఇట్లుండువాడే భగవత్పరుడు అనబడుచున్నాడు.

అ వ తా రి క :_

ఇట్లు ధ్యానయోగమును సాధించినవాని ఫలమును చెప్పబడుచున్న దీ శ్లోకములో -

శ్లో॥ యుంజ న్నేవం సదాత్మానం
యోగీ నియతమానసః ।
శాంతిం నిర్వాణపరమాం
మత్సంస్థా మధిగచ్ఛతి ॥

ప. వి:_ యుంజన్, ఏవం, సదా, ఆత్మానం, యోగీ, శాంతిం, నిర్వాణపరమాం, మత్సంస్థాం, అధి

టీక :_

ఏవం=ఈ ప్రకారముగ (పై శ్లోకములో చె

నియతమానసః = మనస్సును వశమందుం
యోగీ = ధ్యానాభ్యాసి,
ఆత్మానం = (వశమైన) మనస్సును,
సదా = ఎల్లప్పుడును,
యుంజన్ = (పరమాత్మనైన నాయందు)

మత్సంస్థాం = నాయందున్నట్టియును,

నిర్వాణపరమాం=మోక్షస్వరూపమైనట్టియును,
శాంతిం = శాంతిని,
అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా. మనస్సును వశమందుంచుకొన్న యోగి (ధ్యానాభ్యాసి) ఆవిధముగ వశమయిన తన మనస్సును పరమాత్మనైన నాయందు ఎల్లప్పుడును, నిశ్చలముగా నిలిపినవాడై, నాయందు నెలకొనియున్న మోక్షరూపమైన శాంతిని పొందుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :-

మనస్సు ఏకాగ్రత చెందుట అవసరము. కాని ఈ సందర్భమున కొన్ని విషయములు గమనింపవలయును. పూర్వ జన్మ సంస్కారబలమున కొంతమంది మనస్సు సహజముగనే ఏకాగ్రత చెందియుండును. అది ఏవిషయమున ప్రసరించిన ఆ విషయమున ఏకాగ్రముగ నిలువవచ్చును గాని, మన స్వాధీనములో ఉండి మనము ప్రసరింపజేయదలచిన వైపు ప్రసరింపదు. దాని ఇష్టము వచ్చినప్పుడు. ఇష్టము వచ్చిన చోటున నిలుచును. ఇది ప్రయోజనము లేదు.

ఒకొక్కడు తన మనస్సును ఏకాగ్రము చేయును. ఆ మనస్సు అతని ఆధీనములోనే ఉండును కూడ. అయినను అతడు భగవంతునియందుగాక ఇతర విషయములయందు తన మనస్సునుంచి ఏకాగ్రము చేయును. ఇట్లు చేయుట

మనశ్శక్తిని వ్యర్థము చేయుటయే. అంతేకాదు; దుర్వినియోగము చేయుటకూడ అగును. ఏకాగ్రమైన మనస్సును భగవంతునియందే లగ్నముచేసి యుంచినయెడల ఈ యోగము సుఖదాయకమగును. లేనియెడల క్లేశదాయకము మాత్రమే - ఇదే గీతాసిద్ధాంతము.

భగవంతునియందు మాత్రము నిష్ఠ లేకుండ, కేవలము మనోజయమును, ఇంద్రియ నిగ్రహమును కలిగియున్నవారికి, తమకును లోకమునకునుకూడ ఉపద్రవకారణములైన అనేక సిద్ధులు కలుగవచ్చును. ఇది గీతకేగాక, మోక్ష ప్రతిపాదకములైన సకల శాస్త్రములకునుకూడ అసమ్మతమే. కనుక మనస్సును భగవంతునియందే ఉంచవలయును.

ఇదే విషయము ఈ అధ్యాయములో ఇరువది తొమ్మిది, ముప్పదియవ శ్లోకములలోను, చివరిదైన నలుబది ఏడవ శ్లోకములోను మరల స్పష్టము చేయబడినది.

ఈ శ్లోకములో "యుంజన్నేవం సదాత్మానం" 'పరమాత్మయందే మనస్సును సదా నిలిపినవాడై 'అని ఉన్నది. ఈ 'సదా' అను శబ్దమునకు అర్థము ఎప్పుడును అని. ఈ 'సదా' అనుశబ్దమును గురించి వ్రాయుచు, తిలక్ మహాశయుడు ఈ శ్లోకమునందు 'సదా' అను శబ్దముచే "ప్రతిదినమును, ఇరువది నాలుగు గంటలును అని చెప్పరాదు. ప్రతిదినమును ఒక

గడియయైనను యథాశక్తిగ ఈ అభ్యాసము చేయవలయునని ఇచ్చో వివక్షితము" అనినాడు.

కాని ఈ 'సదా' శబ్దము అభ్యాసము విషయమున ప్రయోగింపబడినదికాదు. అభ్యాసము దినమునకు ఏ ఒక్క గడియయో చేయవచ్చును. ఆ అభ్యాసముయొక్క ఫలము మనస్సు భగవంతునియందు సదా నిలుచుటయే. అట్లు నిలుచుటవలన ఏమి లభించునో ఈ శ్లోకమునం దున్నది. అదే భగవంతునియందే ఉన్నట్టియును, మోక్షరూపమైనట్టి యును పరమశాంతి.

ఇచ్చట ఒకశంక కలుగవచ్చును - ఒక్క క్షణముకూడ ఎడములేకుండ మనస్సును పరమాత్మయందే నిలిపినయెడల, ఇక మిగిలిన కర్మలు జరుగు టెట్లు ? - అని ఈ సందేహమును మనస్సులో పెట్టుకొనియే తిలక్ మహాశయుడుకూడ "అట్టి స్థితిలో కర్మలు చేయుటకు వీలుపడదు కనుకను, కర్మలు జరిగియే తీరవలయును గనుకను, మనస్సును రోజున కొక్క గడియమాత్రము భగవంతునియందు నిలిపి, తరువాత మరల భగవంతుని నుండి మరలించి కర్మలు చేయవలయును" అను భావమును సూచించినాడు.

నిజమునకు పై శంకకు తావులేదు. సాధనదశలో అయినచో భగవంతునియందు మనస్సు నిలిపినప్పుడు ఇతర

కార్యక్రమములు సాగవు; ఇతర కార్యక్రమములు జరుగు నప్పుడు భగవంతునియందు మనస్సు నిలువదు. కాని, సిద్ధావస్థలో భగవంతునియందే నిశ్చలముగ నిలిచియుండుట మనస్సుకు సహజమగును, అప్పుడు అట్టి వానిచేత ఎన్ని కార్య కలాపములు జరుపబడుచున్నను, అతని మనస్సు భగవంతుని నుండి క్షణమాత్రముకూడ చలించదు. ఇది అనుభవగమ్యమైన విషయము. ప్రహ్లాదునిస్థితి ఇదియే. దీనినే సహజసమాధి అందురు. ఈ స్థితియే అత్యుత్తమమైనది.

పానీయంబులు త్రావుచున్, గుడుచుచున్,
భాషింపుచున్, హాసలీ
లా నిద్రాదులు సేయుచున్, దిరుగుచున్,
లక్షించుచున్, సంతత
శ్రీ నారాయణ పాదపద్మయుగళీ
చింతామృతాస్వాద సం
ధానుండై మరచెన్ సురారిసుతు డే
తద్విశ్వమున్ భూవరా !

అని శ్రీ భాగవతములో వర్ణింపబడియున్నది ఈస్థితియే.

ఈ స్థితి లభించకపోగా, ఈ స్థితి ఉన్నదనియే తెలియని వారు, కదలినను, మెదలినను తమ ధ్యానమునకు భంగము వాటిల్లునని భయపడుచుందురు. అందుచేత వారు ఏ పని

యును ముట్టుకొనరు. చివరకు దాహమైనవారికి మంచినీరు ఇచ్చుటకూడ తమ ధ్యానమునకు భంగమే అని జంకుచుందురు. ఇక కర్మలకు ప్రాధాన్య మిచ్చువారుకూడ భగవద్ధ్యానములో ఉన్నప్పుడు ఏమియును కర్మలు చేయలేదనియే భావింతురు. అందుచేతనే, "ఎప్పుడును భగవంతుని ధ్యానము చేసికొనుచు ముక్కు మూసుకొని కూర్చుండినచో పను లెట్లు సాగును ? ఏదో దినమునకు ఏ ఒక్క గడియయో ధ్యానము చేసికొని, తరువాత కర్మలు చేయుచుండ వలయును" అని చెప్పుదురు.

యథార్థమాలోచించిన ఈ రెండు సిద్ధాంతములలోను పూర్తిలేదు. పైన చెప్పబడిన సహజసమాధి సిద్ధించినప్పుడే మానవుడు పూర్ణుడు కాగలడు - అనగా పూర్ణమానవుడు కాగలడు. వానిచే గీత స్థితప్రజ్ఞుడనియును, భక్తుడనియును, యోగి యనియును, జ్ఞాని యనియును, గుణాతీతు డనియును చెప్పినది.

అందుచేత ఇచ్చట 'సదా' అనగా సర్వకాల సర్వావస్థలయందును అనియే చెప్పవలయును. అట్లు సదా పరమాత్మ యందు మనస్సు నిలిపిన వారు పరమాత్మయందే నిలిచియున్న పరమశాంతి రూపమైన మోక్షమును పొందుదురు.

శ్లో॥ నాత్యశ్నతస్తు యోగోఽస్తి
నచైకాంత మనశ్నతః ।
న చాతిస్వప్నశీలస్య
జాగ్రతో నైవ చార్జున !

ప. వి ;-న, అతి, అశ్నతః, తు, యోగః, అస్తి, న, చ, ఏకాంతం, అనశ్నతః, న, చ, అతి, స్వప్నశీలస్య, జాగ్రతః, న, ఏవ, చ, అర్జున.

టీక :—

అర్జున = అర్జునా !
యోగః = (ఈ) యోగము,
అత్యశ్నతః తు = ఎక్కువ భుజించువానికి,
న అస్తి = కలుగదు,
చ = మరియు,
ఏకాంతం = బొత్తుగ,
అనశ్నతః = భుజించని వానికిని,
న (అస్తి) = కలుగనేరదు,
చ = మరియు,
అతిస్వప్నశీలస్య = అతిగా నిద్రపోవువానికిని,
న అస్తి = కలుగనేరదు,
చ = మరియును,
జాగ్రతః = ఎప్పుడును మేలుకొని యుండువానికిని,
న (అస్తి) ఏవ = గలుగనే కలుగదు.

తా. ఓ అర్జునా ! ఈ యోగము ఎక్కువ భుజించువానికిని, బొత్తుగ భుజించని వానికిని, ఎక్కువగ నిద్రపోవు వానికిని, బొత్తుగ నిద్రపోనివానికినిన్నూడ సిద్ధింపదు,

అమృతవాహిని :-

పైన చెప్పబడిన యోగము సిద్ధించుటకు ఆటంకములు చెప్పబడినవి ఈ శ్లోకములో. ఎక్కువగ భుజించువానికి ఈ యోగము సిద్ధింపదు. కావలసిన దానికంటె ఎక్కువ భుజించిన యెడల ఇంద్రియములు పొగరెక్కి చెప్పినమాట వినవు. కూరి కూరి భుజించుటచే నిద్ర, ఆలస్యము - ఇవి పెరిగిపోవును. జీర్ణశక్తికి మించి భుజించిన యెడల జీర్ణముకాక కడుపులో ఆహారము మిగిలిపోవును. ఆ ఆహారము అనేక రోగములకు కారణమగుటచే శరీరముయొక్క ఆరోగ్యము చెడిపోయి, సాధనకు భంగము కలుగును.

అట్లే బొత్తుగ భుజించని వానికిని ఈ యోగము సిద్ధింపదు. కావలసినంత కూడ భుజించకుండ పూర్తిగ మానినచో, శుష్కోప వాసములు చేయుటచేత ఇంద్రియములు, ప్రాణములు, మనస్సు వీటియొక్క శక్తి అక్రమ విధానముగా క్షీణించిపోవును. అందుచేత ఆసనముమీద స్థిరముగ కూర్చొన లేడు. భగవంతునియందు మనస్సును నిలుపలేడు. ఈ విధముగ యోగమునకు విఘ్నము కలుగును. కనుక యోగమును సాధించుకొనదలచినవారు ఎక్కువ తినరాదు. బొత్తుగ మానను రాదు.

అట్లే అతిగా నిద్రపోవు వానికిని, అటులనే బొత్తుగ నిద్రపోని వానికిని కూడ ఈ యోగము సిద్ధింపదు.

అతిగా నిద్రపోవువానికి తమోగుణము వృద్ధిచెందును. ఆలస్యము, సోమరితనము పెరిగిపోవును. స్థిరముగ కూర్చొన లేదుకూడ. అధికముగ నిద్రపోవువానికి మానవ జీవితము యొక్క అమూల్యమైన కాలము వృథాగా నష్టమైపోవును. ఇక బొత్తిగ నిద్రపోక, ఎప్పుడును మేలుకొనుటచేత శరీర మనో బుద్ధీంద్రియ ప్రాణములకు అలసట ఎక్కువై పోవును. అందుచే అవి శిథిలములై పోవును. శరీరములో అనేక విధములైన రోగములు కలుగును. ఎప్పుడును కునికిపాట్లతో బాధపడు చుండవలసివచ్చును. శరీరములో ఉత్సాహశక్తి తగ్గి, బద్ధకము, సోమరితనము పెచ్చు పెరుగును. కాబట్టి అతిగా నిద్రపోవుట, బొత్తుగా నిద్రపోక మేలుకొని యుండుట- ఈ రెండును కూడ యోగమునకు విఘ్నకారణములే. యోగ మును సాధించదలచినవారు అతిగానిద్రపోనూరాదు; ఎల్ల ప్పుడును మేలుకొని యుండనూరాదు.

అవతారిక :-

ఆహార విహారాదులు యుక్తములుగ ఉన్నవానికి యోగము సిద్ధించుటను చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ యుక్తాహార విహారస్య
యుక్త చేష్టస్య కర్మసు ।
యుక్త స్వప్నావ బోధస్య
యోగో భవతి దుఃఖహా ॥ ౧౭

ప. వి :—యుక్తాహార విహారస్య, యుక్తచేష్టస్య, కర్మసు, యుక్త స్వప్నావబోధస్య, యోగం భవతి. దుఃఖహా.

టీక :—

యుక్తాహార విహారస్య = యుక్తమైన-అనగా ఉచితమైన-ఆహారమును, విహారమును,
కర్మసు = కర్మలయందు.
యుక్తచేష్టస్య = తగిన నడవడి కలట్టియు,
యుక్త స్వప్నావబోధస్య = తగిన నిద్దుర, తగిన మెలకువ కలిగినట్టియు వానికి,
దుఃఖహా = దుఃఖమును పోగొట్టు,
యోగః = యోగము (ధ్యానము);
భవతి = సిద్ధించుచున్నది.

తా. ఆహారవిహారములును, కర్మాచరణమును, నిద్రయును, మెలకువయును తగినరీతిలో, ఉంచుకొనగల వానికి దుఃఖనివారకమగు యోగము సిద్ధించుచున్నది.

అమృతవాహిని :—

జనన మరణరూపమైన దుఃఖమును పోగొట్టు యోగము సిద్ధించవలయునన్న, ఆహార విహారములు యుక్తములుగ ఉండవలయును. యుక్తము అనగా తగినంత అనియును, సాధనకు అనుగుణమైన అనియును రెండర్థములు చెప్పవలయును.

ఆహారమనగా భుజించబడెడి, త్రాగబడెడి పదార్థ ములు. తిరుగుట నడచుట మొదలగు క్రియలను విహార మందురు, విహారము అనుటచే ఉపలక్షణముగా మిగిలిన అవ యవములయొక్క వ్యాపారములనుకూడ గ్రహింపవలెను.

ఆహార విహారములు తగిన రూపములలో, తగినంత పరి మాణములో ఉన్నవాడు యుక్తాహార విహారుడు, జనన మరణ రూపమైన దుఃఖములను నశింపజేయు యోగము సిద్ధించ వలయుననిన, ఆహార విహారములు తగినంతగా ఉండుట అత్యవసరము. అంతేకాక ఆహారము సాత్త్వికమైనదిగకూడ ఉండవలయును. అదికూడ వర్ణాశ్రమానుకూలమైనదై, న్యాయముగా లభించినదై, పవిత్రమైనదై, తన ప్రకృతికిని, స్థితికిని, రుచికిని ప్రతికూలమైనది కాకుండ, తన సాధనకు సహా యము చేయునదై ఉండవలయును.

ఆహారముగ తీసికొను మొత్తముకూడ తన జీర్ణశక్తిని, ఆరోగ్యమును, సాధననుబట్టి ఆవశ్యకము, హితకరము అయి నంతగ ఉండవలయును. "యదుహవా ఆత్మసమ్మిత మన్నం త దవతి త న్నహినస్తి యద్భూయో హినస్తిత దద్యత్కనీయో న తదవతి" (శతపథశ్రుతి) శరీర ధారణకు కావలసిన ఆహార మును భుజించినయెడల అది యోగాభ్యాసికి ధ్యానానుష్ఠానము లకు తగిన యోగ్యతను కలుగజేసి వానిని కాపాడునుగాని, అనర్థమును కలుగజేయదు. శుష్కోపవాసములను, అతిగతి

తినుటను కూడ గీత అంగీకరించలేదు. తినవలసిన మొత్తమును శాస్త్రము ఎట్లు నిర్ణయించినదో చూడుడు- "పూరయే దశనే నార్ధం తృతీయ ముదకేనచ, వాయో స్సంచారణార్థాయ చతుర్థ మవశేషయేత్॥" కడుపులోని అవకాశమును నాలుగు భాగములుగ విభజించి, రెండు భాగములు - అనగా సగము- అన్నముచేత నింపవలయును. మూడవ భాగము నీటితో నింప వలయును. నాలుగవ భాగము వాయుసంచారమునకు వదల వలయును అని ఉన్నది. కనుక సాధకుడు ఈ మొత్తమునకు ఎక్కువగగాని, తక్కువగగాని భుజించినయెడల అది యోగ మును కలుగజేయదు.

విహారము విషయమునకూడ అంతే. అనవసరముగ తిరుగరాదు. దీనిచేత మనకు తెలియకుండనే అనేక అనర్థ ములు కలుగుచుండును. ఇందుచేత ఈ అనర్థములు కలుగు చున్నవి అని సాధకుడు ఎంతో విచారించుకొనినగాని తెలి యదు. శరీర ఆరోగ్యమునకును, ఆధ్యాత్మిక సాధనకును, తన వర్ణాశ్రమ ధర్మానుకూలముగ తనకు వచ్చిన లోక వ్యవహార ములకును ఎంత అవసరమో అంతమాత్రమే అయినను, ప్రతి క్షణమును హెచ్చరిక కలిగియుండి, జాగ్రత్తతో విహారమును ఉపయోగించుకొనవలయును. అనవసరముగ అక్కడకు ఇక్క డకు తిరుగుచుండిన జ్ఞానేంద్రియములకు రాజస తామసాహా రములు అమితముగ దొరకుచుండును. దానిచేత చిత్తములో

అనేక విధములైన దుష్టసంస్కారములు విపరీతముగ పుట్టి పెరుగుచుండును. పూర్వజన్మ సంస్కారములతోనే వేగలేక హాతమైపోవుచు, వాటిని నాశనము చేసికొనుటకై ప్రయత్నములు చేయవలసి యుండగా, ఇంకను విహారముతో అదివరకున్న దుష్టసంస్కారములకు వృద్ధిని, క్రొత్త దుష్టసంస్కారముల ఉత్పత్తిని విపరీతముగ కలుగజేసికొనుచుండిన, ఇక యోగము సిద్ధించుట అనుమాట ఎన్నికోట్ల జన్మలకో! ఈ సంస్కారముల మూలమున రాగద్వేషములు అంతులేక వృద్ధి చెందుచుండును. కాబట్టి విహారము ఎంతవరకు అవసరమో అంతవరకే న్యాయ్యముగను, ధర్మముగను ఉండవలయును. యోగసిద్ధి కోరువానికి మితిమించి ఎంతమాత్రమును కూడదు.

ఇక కర్మాచరణము :-ఇదికూడ తగినరీతిలో ఔచిత్య భంగము కాక ఉండవలయును. అనగా వర్ణము, ఆశ్రమము, పరిస్థితి, వాతావరణము-వీనిననుసరించి ఎవరికి ఏయే కర్మలు కర్తవ్యములుగా శాస్త్రము విధించినదో, ఆ కర్మలను ఉచితమైన పద్ధతులలో తగినంతగ, యథాశక్తిగ, యథాయోగ్యముగ నిర్వహించుటయే యుక్తమైన కర్మాచరణము అనగా.

యుక్తమైన నిద్ర - యుక్తమైన మెలకువ అవసరము. సామాన్యముగ పగలు మేలుకొనియే ఉండవలయును. రాత్రి సమయములో మొదటి జామును, చివరి జామును విడిచి, మధ్య రెండుజాములను నిద్దురపోవలయును. అనగా రాత్రి ఆరు

గంటల నిద్దుర సామాన్యముగ అందరికి సరియైనది; యుక్తమైనది. కాని ధ్యానయోగి ఇంకను అయిదు గంటలకుగాని, తగ్గించుకొనవచ్చును. అయితే, నిద్దుర ఆతనికి సరిపోవలయును. ధ్యానసమయములోగాని, ఇంక ఇతర ఆధ్యాత్మిక కార్య సమయములలోగాని, లేదా నిద్దురపోగూడని సమయములలోగాని, కునికిపాట్లు, మత్తు రాకుండ ఉండవలయును. శరీరమునకు బద్ధకము తోచి, తన కర్తవ్య నిర్వహణములో లోపము రారాదు. శరీర ఆరోగ్యములో ఎగుడు దిగుడు రారాదు. ఇవన్నియును యోగసిద్ధికి విఘ్నములు. ఇది కలుగకుండ నెమ్మదిగ అభ్యాసము చేయుచు, నాలుగు గంటల నిద్దురను సరిపెట్టుకొనవచ్చును.

శరీరమునకు నిద్దుర అత్యావశ్యకమైనది. పనిచేయుటచే శరీరము, మనస్సు, ఇంద్రియములు బాగుగ అలసిపోవును. వాటికి విశ్రాంతి కల్పించినగాని, వాటికి పోయినశక్తి మరల పూరింపబడదు. శరీర మనో బుద్ధీంద్రియములకు యుక్తమైన నిద్దుర నూతనోత్తేజమును కలిగించును.

అట్లని సదా నిద్దుర పనికిరాదు. తగినంతగ మెలకువ ఉండవలయును. ఎక్కువ నిద్దురచే కలుగు అనర్థములు పదునారవ శ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యానములో చెప్పబడినవి. ఆ అనర్థముల నన్నింటిని తగినంత మెలకువ నివారించును.

ఈ శ్లోకములోని యుక్త శబ్దము ఆహారవ్య
రముగాని, కర్మలుగాని, నిద్రగాని, మేలుకొనుట
మునకు ప్రతికూలము కాకుండ, ఆరోగ్యము పరిస్థి
వానినిబట్టి ఎంత ఆవశ్యకమో అంతమాత్రమే
టను తెలుపుచున్నది.

ఇట్టి లక్షణములు కలవారికి దుఃఖములను
గల యోగము లభించగలదు. యోగమనగా ఇక
సిద్ధి అని అర్థము. ధ్యానసిద్ధి కలిగినవారికి పరమానం
పరమశాంతికిని నిలయమైన భగవత్ప్రాప్తి
అప్పుడు ఆతని సకల దుఃఖములను - వాటికి కారణ
నముతోసహా - నశించిపోగవు. ఆ స్థితిలో యో
సర్వథా ప్రశాంత ఆనంద మహాసాగరములో
ఉండును ఇంక వానికి దుఃఖము లెక్కడివి ? ఆత
నివృత్తి అగుటేగాక నిరతిశయానంద ప్రాప్తికూడ

శ్లో॥ యదా వినియతం చిత్తం
ఆత్మన్యే వావతిష్ఠతే ।
నిస్స్పృహ స్సర్వ కామేభ్యో
యుక్త ఇ త్యుచ్యతే తదా ॥

ప. వి :- యదా, వినియతం, చిత్తం, ఆత్మని, ఏవ, నిస్స్పృహః, సర్వకామేభ్యః, యుక్తః, ఇతి, తదా.

టీక :—

యదా = ఎప్పుడైతే,
వినియతం = చక్కగ నిగ్రహింపబడిన,
చిత్తం = చిత్తము,
ఆత్మన్యేవ = పరమాత్మయందే,
అవతిష్ఠతే = నిలిచిపోవుచున్నదో,
సర్వకామేభ్యః = సమస్త కామములనుండి,
నిస్స్పృహః = స్పృహకూడ లేనిస్థితి లభించునో,
తదా = అప్పుడు,
యుక్తః ఇతి = యోగసిద్ధిని పొందినవాడు అని,
ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా. చిత్తము చక్కగ నిగ్రహింపబడి, పరమాత్మయందే స్థిరముగ నిలిచిపోయి, సకలమైన కామములయందును స్పృహయే ఉండనిస్థితి లభించిననాడు, వాడు యోగసిద్ధిని పొందినవాడు అని చెప్పబడును.

అమృతవాహిని :-

ఈ శ్లోకములో యోగసిద్ధి పొందినవానిని గూర్చి వర్ణింపబడినది.

సాధకుడు చిత్తమును ఇతర విషయములనుండి ప్రయత్నముతో మరలించి, భగవంతునియందు నిలుపుటకు మాటిమాటికిని యత్నించును. కాని చిత్తము మాత్రము విషయ

ములపైకి పోవుటకే కోరును; భగవంతుని వైపు పోవుటకు మొరాయించును. నెమ్మదిగ అదలించియో, బెదరించియో, బుజ్జగించియో, బతిమాలియో భగవంతుని వైపునకు తీసికొని పోవుటకు సాధకుడు ప్రయత్నించును. అప్పుడు ఇంకను సాధకుని అంతఃకరణములో కామవాసన యుండుటచేత చిత్తము విషయముల వైపునకే పరుగులుపెట్టుచుండును. ఇట్లు ఏదో విధమున అచంచలమైన పట్టుదలతో భగవంతునిమీద భారము వైచి, ప్రయత్నము తీవ్రముకాగా, ఎప్పుడో ఒకప్పుడు సకల కల్యాణగుణ నిలయమైన పరబ్రహ్మసాగరముయొక్క గాలి చిత్తమునకు సోకును. అంతమాత్రముననే చిత్తమునకు ఒక విధమైన సుఖము, శాంతి, ఆనందము మొదలగునవి అనుభవమునకు వచ్చును. అంతటితో సాధకుని అంతఃకరణములోని కామవాసనలు బలహీనములగుట, తగ్గుట ప్రారంభించును. అప్పుడు చిత్తము ఇంకను దురితగతిని పరబ్రహ్మమువైపు పరుగువెట్టుట మొదలుపెట్టును. ఇట్లు చిత్తము పూర్తిగ పరబ్రహ్మమునందు స్థిరముగ నిలిచిపోయినప్పుడు ఇక ఆతని అంతఃకరణములో కామవాసనలే ఉండవు. ఆస్థితిని పొందినవాడు ఆతనిని యోగసిద్ధి పొందినవాడు అని బుధులు పలుకుదురు. ఆతని చిత్తములో ప్రమాదము, సోమరితనము, విక్షేపము మొదలగు దోషములు ఈషణ్మాత్రము కూడ ఉండవు. పరమాత్మ తప్ప ఇతరము అతని తలపులో ఉండనే ఉండదు. పరమశాంతి నిలయుడును, ఘరమానంద మహోదధియును, సచ్చిదానందఘనవిగ్రహు

డును అగు పరమాత్మయందు అనన్యమైన ప్రేమయును, శ్రద్ధయును కలిగియుండుటచే, బ్రహ్మాదిలోక పర్యంతమైన భోగములయందు కూడ పరమవైరాగ్యము లభించి, నిశ్చింతగ ఉండుటయే సమస్తమైన కామములయందును స్పృహయే లేకుండ ఉండుట' యనగా.

శ్లో॥ యథా దీపో నివాతస్థో
నేంగతే సోపమా స్మృతా ।
యోగినో యతచిత్తస్య
యుంజతో యోగమాత్మనః ॥ ౧౯

ప. వి :- యథా, దీపః, నివాతస్థః, న, ఇంగతే, సా, ఉపమా, స్మృతా, యోగినః, యతచిత్తస్య, యుంజతః, యోగం, ఆత్మనః.

టీక :—

యథా = ఏ ప్రకారముగ,
నివాతస్థః = గాలిలేని స్థలమునందున్న,
దీపః = దీపము,
నేంగతే = కదలదో,
సా ఉపమా = ఆ ఉపమానమే,
ఆత్మనః = పరమాత్మయొక్క,
యోగం యుంజతః = ధ్యానము సిద్ధించినట్టి,

యోగినః = యోగియొక్క,
యతచిత్తస్య = జయింపబడిన చిత్తమునకు,
స్మృతా = చెప్పబడినది.

తా. చక్కగా జయింపబడి, పరమాత్మ ధ్యానమందు నిలిచిన యోగియొక్క చిత్తమునకు తగిన ఉపమానము గాలి లేనిచోట నిశ్చలముగ ఉన్న దీపము. ఆ దీపమువలెనే ఈ చిత్తమును నిశ్చలముగ ఉండును.

అమృతవాహిని :-

పరమాత్మను ధ్యానించు సమయమున యోగియొక్క చిత్తము ఎట్లు ఉండునో ఈ శ్లోకములో చెప్పబడి ఉన్నది.

యోగియొక్క చిత్తము జయింపబడి బాగుగ వశమై యుండును. కనుక అట్టి చిత్తము పరమాత్మ ధ్యానములో ఏమియును చలనము లేక నిలిచియుండును. ఎట్లు నిలిచి యుండునో ఉపమానము చూపించుచున్నాడు - గాలి లేనిచోట ఉన్న దీపమువలె అని. గాలి ఉన్నచోటున దీపము నాలుగు వైపులకును అపరిమితముగ చలించుచుండును. అట్లే సామాన్యుల చిత్తము స్థిరత్వము లేక విషయములయందు అన్నివైపులకు ఉరుకులు, పరుగులు పెట్టుచుండును. కాని చిత్తమును జయించిన యోగులు భగవద్ధ్యానము చేసికొను సమయములో వారి చిత్తము ఆ ధ్యానమునందు ఎంతమాత్రమును చలనము లేక ఉండును. గాలి లేనిచోట ఉన్న దీపము ఎంత

మాత్రమును చలనములేక, కేవలము ఊర్ధ్వముగ సువర్ణశలాక వలె ఉండునట్లు ధ్యాన సమయములో యోగియొక్క చిత్తము కూడ నిశ్చలమై ఉండును. చిత్తవృత్తు లన్నియును ఆ పరమాత్మ వైపునకే, ఒకేరీతిగ, సరాసరిగ మహావేగముతో ప్రవహించుచుండును.

శ్లో॥ యత్రోపరమతే చిత్తం
నిరుద్ధం యోగసేవయా ।
యత్ర చైవాత్మ నాత్మానం
పశ్య న్నాత్మని తుష్యతి ॥ ౨౦

ప. వి :-యత్ర, ఉపరమతే, చిత్తం, నిరుద్ధం, యోగసేవయా, యత్ర, చ, ఏవ, ఆత్మనా, ఆత్మానం, పశ్యన్, ఆత్మని, తుష్యతి.

టీక :—

యోగసేవయా = ధ్యానమును అభ్యాసము చేయుటచేత,
నిరుద్ధం = విషయములనుండి మరల్చబడి పరమాత్మయందు నిలుపబడిన,
చిత్తం = చిత్తము,
యత్ర = ఏ దశయందు,
ఉపరమతే = ఆ పరమాత్మయందే ఆనందించుచున్నదో,

చ = మరియు,
యత్ర = ఏ దశయందు,
ఆత్మనా = (యోగి) తనద్వారా,
ఆత్మానం = పరమాత్మను,
పశ్యన్ = చూచుచు,
ఆత్మని = పరమాత్మయందే,
తుష్యతి = సంతుష్టిని చెందుచున్నాడో;

శ్లో॥ సుఖ మాత్యంతికం య త్త
ద్బుద్ధిగ్రాహ్య మతీంద్రియమ్ ।
వేత్తి యత్ర నచై వాయం
స్థిత శ్చలతి తత్త్వతః ॥ ౨౧

ప. వి :- సుఖం, ఆత్యంతికం, యత్, తత్, బుద్ధిగ్రాహ్యం, ఆతీంద్రియం, వేత్తి, యత్ర, న, చ, ఏవ, అయం, స్థితః, చలతి, తత్త్వతః.

టీక :—

యత్ర = ఏ దశయందు,
స్థితః = ఉన్న,
అయం = ఈ యోగి,
యత్ = ఏది,
అతీంద్రియం = ఇంద్రియములకు అందనిదియును,

ఆత్యంతికం = అంతములేనిదియును అగు,
సుఖం = సుఖమో,
తత్ = దానిని,
వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాడో,
చ = మరియు,
తత్త్వతః = భగవదనుభవమునుండి,
నైవ చలతి = మరలనే మరలడో;

శ్లో॥ యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం
మన్యతే నాధికం తతః ।
యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన
గురుణాపి విచాల్యతే ॥ ౨౨

ప. వి ;-యం, లబ్ధ్వా, చ, అపరం, లాభం, మన్యతే, న, అధికం, తతః, యస్మిన్, స్థితః, న, దుఃఖేన, గురుణా, అపి, విచాల్యతే.

టీక ;-

యం = దేనిని (భగవత్ప్రాప్తి రూపమగు ఏ అనుభవమును),
లబ్ధ్వా = పొంది,
తతః = దానికంటె,
అధికం = గొప్పదైన,

అపరం = ఇతర,
లాభం = లాభమును,
న మన్యతే = అంగీకరింపడో,
చ = మరియు,
యస్మిన్ = దేనియందు (భగవత్ప్రాప్తిరూపమగు ఏ అనుభవమునందు),
స్థితః = ఉన్నవాడు,
గురుణా = చాల గొప్పదియైన,
దుఃఖేనాపి = దుఃఖముచేతకూడ,
న విచాల్యతే = ఎంతమాత్రమును చలింప జేయబడడో;

శ్లో॥ తం విద్యా ద్దుఃఖ సంయోగ
వియోగం యోగ సంజ్ఞితమ్ ।
స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో
యోగోఽ నిర్విణ్ణచేతసా ॥ ౨౩

ప. వి :—తం, విద్యాత్, దుఃఖసంయోగ వియోగం, యోగసంజ్ఞితం, సః, నిశ్చయేన, యోక్తవ్యః, యోగః, అనిర్విణ్ణ చేతసా.

టీక :—

దుఃఖసంయోగ వియోగం = సమస్త దుఃఖములకు నిలయమైన జన్మమృత్యురూప సంసారమును పోగొట్టునట్టి,

తం = దానిని (వెనుకటి మూడుశ్లోకములలో చెప్పిన భగవత్ప్రాప్తిరూపమైన అనుభవమును),
యోగసంజ్ఞితం = యోగమని చెప్పదగిన దానినిగా,
విద్యాత్ = తెలియవలయును.
సః యోగః = ఆ యోగము,
అనిర్విణ్ణ చేతసా = ఎన్నికష్టములు, దుఃఖములు, విఘ్నములు వచ్చినను చలించని, విసుగుచెందని మనస్సుగలవాని చేతనే,
నిశ్చయేన = నిశ్చయ పూర్వకమైన పట్టుదలతో,
యోక్తవ్యః = సాధింపదగినది.

తా. యోగాభ్యాస పాటవముచే చిత్తమును విషయాంతరముల నుండి నివర్తించి. సుఖానుభవమును పొందుచున్నాడు, శిక్షణను పొంది పరిశుద్ధమైన చిత్తముతో పరమాత్మను చూచుచు, ఆ పరమాత్మయందే సంతోషించుచున్నాడు, ఇంద్రియ గోచరము కానట్టియు, కేవలము వాసనారహితమైన బుద్ధిచేతనే గ్రహింపబడగినట్టియు, అంతము లేనట్టియు, సుఖమును అనుభవించుచున్నాడు, ఆ సుఖములనుండి ఏమాత్రమును చలించనినాడు, తాను పొందిన అనుభూతికంటె బ్రహ్మాధిపత్యమును సైతము అధికముగా తలచనినాడు. ఆ స్థితినుండి భయంకరమైన దుఃఖములచేత కూడ చలింపజేయబడనినాడు - దుఃఖములో ఎంతమాత్రమును సంబంధములేని ఆ స్థితియే యోగమనియును, అదే యోగసిద్ధి పొందుట అనియును తెలిసికొనవలయును. పట్టుదల ఉత్సాహము కల మనస్సు చేతనే నిశ్చయపూర్వకముగా అట్టి యోగము ఆచరింపదగినది.

(20, 21, 22, 23)

అమృతవాహిని :—

ఈ నాలుగు శ్లోకములును ఒకే వాక్యముగా గ్రహింప వలెను. ఈ నాలుగు శ్లోకములలో యోగసిద్ధిని పొందినవాని స్థితి తెలుపబడినది. ఏ స్థితిలో సాధకుడు యోగారూఢుడో - అనగా సిద్ధిని పొందినవాడో - తెలిసికొనుటకు దీనిని లక్షణ ముగ గ్రహింపవచ్చును.

సిద్ధిని పొందిన యోగియొక్క చిత్తము విషయముల నుండి పూర్తిగ తొలగి, పరమాత్మ ధ్యానమందే నిలిచి, అక్కడనే ఆనందమును అనుభవించుచుండును. సాధకుని యొక్క చిత్తము అతని ప్రయత్నముతో పరమాత్మ ధ్యాన ములో నిలుపబడును. కొంచెము అజాగ్రత్తగ నున్నచో మరల విషయములమీదికే పరుగెత్తుకొని వచ్చును. ఎంతవరకు తన ప్రయత్నము చేతనే చిత్తమును పరమాత్మ ధ్యానములో నిలుపవలసిన స్థితియుండునో, అంతవరకును వాడు సాధకుడే. ఎప్పుడు చిత్తము తన ప్రయత్నము అక్కరలేకయే పరమాత్మ ధ్యానమునందు నిలిచి, అక్కడనే ఆనందించుచుండునో, అప్పుడు వాడు సిద్ధపురుషుడని తెలియవచ్చును. ఇక ఆ స్థితిలో యోగి తన చిత్తమును పరమాత్మ ధ్యానములో నిలుపుటకు ఎంతమాత్రమును ప్రయత్నము చేయనక్కరలేదు.

సిద్ధిపొందిన యోగి ఇక పరమాత్మ ధ్యానము చేయ నక్కరలేదని పొరపడరాదు. పరమాత్మ ధ్యానము అతని

చిత్తమునకు సహజమైపోవును. అంతేగాక, అది విడువలేని అభ్యాసముగ పరిణమించును. అందుచే అతని చిత్తము ఎవరు వదలమన్నను పరమాత్మ ధ్యానమును వదలదు; వదలలేదు కూడ. ఆ స్థితిలో యోగికి చిత్తమును ధ్యానములో నిలుపుటకు స్వప్రయత్నము అక్కర లేదనియే గ్రహింపవలయును. ఆస్థితిలో యోగి పరమాత్మ సాక్షాత్కారమును పొందగలడు. అటు చిత్తము పరమాత్మ ధ్యానములో ఆనందములో నిలిచి యుండును. ఇటు తాను పరమాత్మ సాక్షాత్కారములో ఆనందించుచుండును.

దీనివలన ముఖ్యముగ తెలియవలసినది ఏమన - సాధకుడు తన చిత్తమును పరమాత్మ ధ్యానములో నిలుపుటకు ఆవగింజంత ప్రయత్నము చేయవలసియున్నను, ఇంకను తాను సాధకుడే అనియును, ఎంతమాత్రము ఏమరుపాటులేక, హెచ్చరికతో సాధనను సాగించవలసినదే అనియును గ్రహించవలయును. అంతటిస్థితిలో కూడ 'నేను సిద్ధిపొందితిని; ఇక నాకు విధినిషేధములతో పనిలేదు' అను భావము ఏమాత్రము కలిగినను, నెమ్మది నెమ్మదిగా, పడుచున్నట్లు తెలియకుండనే అధఃపతనము ప్రాప్తించును. కనుక సాధకుడు ఎంతవరకు సాధన సాగించుచుండవలయునో, ఒక రేఖ ఏర్పాటుచేసి చూపించినాడు పరమాత్మ ఇక్కడ.

పరమాత్మ ధ్యానము చిత్తమునకు విడువలేని ఒక అభ్యాసముగ పరిణమించిననాడు, వాడు పరమాత్మ సాక్షా

త్కారమును పొంది, భగవదనుభవములోనే సంతుష్టుడై యుండును. ఇక ఆ యోగి కృతకృత్యు డన్నమాట.

అప్పుడు ఆ యోగికి ఒక సుఖము లభించగలదు. ఆ సుఖము ఇంద్రియములకు సంబంధించినది కాదు; ఇంద్రియాతీతమైనది. అది కేవలము వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధితో - వాసనారహితమైన బుద్ధితో - మాత్రమే తెలిసికొనదగినది. ఆ సుఖము ఆత్యంతికమైనది - అనగా నిత్యమైనది. నిత్యమైనది అనగనే పదునెనిమిదవ అధ్యాయములో ముప్పదియారు, ముప్పది ఏడు, ముప్పదిఎనిమిది, ముప్పదితొమ్మిది శ్లోకములలో చెప్పబడిన తామసిక రాజసిక సాత్త్విక సుఖములకంటె విలక్షణమైనది; అది ప్రాకృతమైనది కాదు, అప్రాకృతమైనది అని చెప్పినట్లే అయినది.

ఇంకను యోగియొక్క ఆ స్థితిని వర్ణించుచున్నాడు పరమాత్మ. ఆ స్థితి కలిగిన తరువాత మరల దానికి భంగము ఉండదు; చ్యుతి ఉండదు. ఇక అప్పుడు ఆ యోగికి ఆ అనుభవమునకు మించినది సృష్టిలోనే కనుపడదు. బ్రహ్మాధిపత్యముకూడ తృణప్రాయముగనే తోచును. ఇక ఆ స్థితిలో, ఎట్టి మహాదుఃఖములును యోగిని చలింపజేయలేవు, ఏలయన - ఆ దుఃఖములు ప్రాపంచిక దృష్టితో చాల గొప్పవికావచ్చును కాని యోగి దృష్టిలో దుఃఖములే కావు - ఇంక చలించు టెక్కడిది ?

ఇట్టి స్థితి యోగసిద్ధియని చెప్పబడును. ఈస్థితి లభించవలయుననినచో చాల పట్టుదలతో సాధన చేయవలయును "ఎన్ని దుఃఖములు, ఎన్ని విఘ్నములు, ఎన్ని కష్టములు వచ్చినను, అవి నన్నేమియును చేయలేవు. నాకు పరమాత్మను పొందుటయే ఏకైక లక్ష్యము; ఆ పరమాత్మను పొందు వరకును, మరణమే సంప్రాప్తించినను సరే. సాధనను వదలను" అను మహాదృఢ నిశ్చయము కలిగియున్నవాడు మాత్రమే ఆ స్థితిని అనగా ఇటువంటి యోగసిద్ధిని - పొందగలుగును.

శ్లో॥ సంకల్ప ప్రభవాన్ కామాం
స్త్యక్త్వా సర్వా నశేషతః ।
మనసై వేంద్రియగ్రామం
వినియమ్య సమంతతః ॥ ౨౪

శ్లో॥ శనై శ్శనై రుపరమే
ద్బుద్ధ్యా ధృతి గృహీతయా ।
ఆత్మ సంస్థం మనః కృత్వా
న కించిదపి చింతయేత్ ॥ ౨౫

ప. వి :—సంకల్ప ప్రభవాన్, కామాన్. త్యక్త్వాం. సర్వాన్, అశేషతః మనసా. ఏవ. ఇంద్రియగ్రామం. వినియమ్య. సమంతతః ;

శనైః, శనైః, ఉపరమేత్, బుద్ధ్యా, ధృతి, గృహీతయా, ఆత్మసంస్థం, మనః, కృత్వా, న, కించిత్, అపి, చింతయేత్.

టీక :—

సంకల్పప్రభవాన్ = సంకల్పములవలన కలుగునట్టి,
సర్వాన్ కామాన్ = సకలములైన కామములను,
అశేషతః = ఏమియు మిగులకుండ,
త్యక్త్వా = త్యజించి,
మనసైవ = మనస్సుచేతనే,
ఇంద్రియగ్రామం = ఇంద్రియ సమూహమును,
సమంతతః = అన్నివైపుల నుండియును,
వినియమ్య = బాగుగ మరలించి, నియమించి,
ధృతి గృహీతయా = ధైర్యయుక్తమైన,
బుద్ధ్యా = బుద్ధితో,
శనైశ్శనైః = క్రమక్రమముగా (ఎడతెగని అభ్యాసముతో),
ఉపరమేత్ = పరమాత్మయందు మనస్సును నిలుపవలయును.

(తథా = అట్లు)
మనః = మనస్సును,
ఆత్మ సంస్థం = పరమాత్మయం దున్నదానినిగా,
కృత్వా = చేసి.
కించిదపి = (ఇతరమును) ఏమాత్రమును,
న చింతయేత్ = చింతించక ఉండవలయును.

తా. సంకల్పములవలన పుట్టిన సమస్త కామములను. వాసనలతో కూడ త్యజియించి. మనస్సు ద్వారా ఇంద్రియ సముదాయమును అన్ని వైపులనుండియును బాగుగా నిగ్రహించి. ధైర్యయుక్తమైన బుద్ధితో, క్రమక్రమముగా మనస్సును పరమాత్మయందే నిలుపవలయును. అట్లు మనస్సును పరమాత్మయందుంచి, ఇతరమును ఏ మాత్రమును కూడ చింతించకుండ వుండవలయును,

అమృతవాహిని:—

కామములనగా ఈ లోకమునకు సంబంధించినవిగాని, పరలోకమునకు సంబంధించినవిగాని భోగములను అనుభవించవలయుననెడి కోరికలు. ఈ కోరికలు తీవ్రములు, మధ్యమములు, మందములు అని మూడు విధములు. ఇక్కడ "సర్వాన్ కామాన్" అనుటచేత ఈ మూడు విధములైన అన్ని కోర్కెలను చెప్పబడినవి. ఈ కోరికలన్నియును 'అశేషతః అనగా నిశ్శేషముగ త్యజించవలయును' వాసనకూడ ఉండరాదు.

ఒక గుడ్డలోనున్న కస్తూరిని తీసివేసినను వాసన ఉండనే ఉండును. ఆ వాసనకూడ లేకుండ శుభ్రముగ ఉదికినట్లుగ కోరికలు విడువవలయును. ఒక గిన్నెలో ఉన్న నేతిని తీసివేసిన తరువాతకూడ ఆ గిన్నెను నేతిజిడ్డు పట్టుకొనియే ఉండును. ఆ జిడ్డుకూడ లేకుండ తోమినట్లు కోరికయొక్క వాసనకూడ అంతఃకరణమ్ములో ఉండకుండ చేసికొనవలయును,

తరువాత మనసుద్వారా ఇంద్రియ సముదాయమును అన్నివైపుల నుండియును బాగుగ నిగ్రహించవలయును. విషయములయందు సంచరించుటయే ఇంద్రియములయొక్క స్వభావము. కాని, మనస్సు ఇంద్రియముల వెంట లేనిది ఏ ఇంద్రియమును, ఏ విషయమందును సంచరించ లేదు. మనస్సు దుర్బలమైనయెడల ఇంద్రియములు ఆ మనస్సును బలాత్కారముగ లాగి తమతో ఉంచుకొనును. కాని నిర్మలమును, నిశ్చయాత్మకము అయిన బుద్ధియొక్క సహాయముతో మనస్సును ఏకాగ్రము చేసినయెడల, ఇంక ఇంద్రియములకు మనస్సుయొక్క సహాయము లభించదు. మనస్సుయొక్క సహాయము లభించక పోవుటచే ఇంద్రియములు విషయములను గ్రహించుటకుగాని, విషయములయందు సంచరించుటకుగాని అసమర్థములై పోవును, కనుక పదునొకండవ, పండ్రెండవ, పదమూడవ శ్లోకములయందు చెప్పిన విధముగ ధ్యానము నభ్యసించుటకై ఆసనమునందు కూర్చొని, వివేక వైరాగ్యములయొక్క సహాయముతో మనస్సుద్వారా సమస్తేంద్రియములను బాహ్యావిషయములన్నిటి నుండియును అన్ని విధములను నిగ్రహించి, ఏ ఇంద్రియములను ఏ విషయము మీదకును ఏ కొంచెమును పోనీయక వాటిని అంతర్ముఖము చేయవలయును. మనస్సు ద్వారా ఇంద్రియ సముదాయమును బాగుగా నిగ్రహించుట అనగా ఇదియే.

తరువాత ధైర్యయుక్తమైన బుద్ధితో మనస్సును పరమాత్మయందు నిలుపవలయును, విషయములను చింతించు

చుండుట మనస్సునకు అనాది కాలమునుండియును అలవాటు. అట్టి మనస్సును చిరకాలమునుండి అలవాటైన విషయ చింతనమునుండి మరలించి పరమాత్మమీద నిలుపవలసియున్నది. తాను ఏ వస్తువును చింతించునో ఆ వస్తువునందు తదాకారమును చెందుట మనస్సుయొక్క స్వభావము. అక్కడ నుండి విడిచి వచ్చుటకు మనస్సు అంతంత మాత్రముతో అంగీకరించదు. ఇంత వరకును దానికి అభ్యస్తమైనదానికి వ్యతిరేకమైన అభ్యాసము అతి తీవ్రముగ సాగించుటయే మనస్సును అక్కడనుండి మరలించుటకు ఉపాయము. ఎప్పుడును విసుగు చెందనట్టియు, లక్ష్యముయొక్క నిశ్చయముమీద దృఢముగ నుండునట్టియు, ధైర్యముతో నిండినట్టియు బుద్ధిద్వారా మనస్సును బుజ్జగించి, అదలించి, బెదిరించి, అడ్డగించి, చక్కగ నచ్చజెప్పి క్రొత్త అభ్యాసములో నియోగించవలయును. ధైర్యమును కోల్పోవుటచేతగాని, తొందరపడుటచేతగాని, పనులుకావు. బుద్ధిని మాత్రము దృఢముగ ఉంచవలయును అభ్యాసము సాగనీయవలయును. కొంత కాలమునకు మనస్సు ప్రాతవిషయములను విడిచి; ఇప్పుడు అభ్యాసము చేయు క్రొత్త విషయమునందు తదాకారము చెందగలదు. ఇక, వెనుకటి విషయమునుండి తొలగుటకు అది ఎట్లు ఇష్టపడలేదో, అట్లే ఇప్పుడు ఈ విషయమునుండి తొలగుటకు కూడ ఇష్టపడదు. అందువలననే కృష్ణపరమాత్మ, మాటిమాటికిని ప్రయత్నించి, ధైర్యయుక్తమైన బుద్ధితో, మనస్సును పరమాత్మయందు నిలుపవలయును అని చెప్పియున్నాడు.

బాలుని చేతిలో పదునైన చాకు ఉన్నయెడల తల్లి వానికి ఈమాటలు, ఆమాటలు మంచిగ చెప్పియో, అవసర మైన అదలించియో, బెదరించియో, నెమ్మదిగ అతని చేతి నుండి ఆ చాకును తీసికొనినట్లే, వివేక వైరాగ్యములతో కూడిన బుద్ధిద్వారా మనస్సునకు సంసార భోగములయొక్క అనిత్యత్వమును, క్షణభంగురత్వమును, నీచత్వమును తెలిపి యును, ఆ భోగములయందు తగులుకొన్నచో కలుగు బంధ నమును, అనుభవించవలసిన నరక యాతనలను చూపించి భయపెట్టియును, దానిని విషయ చింతనమునుండి నెమ్మదిగ మరలించవలయును.

మనస్సు విషయచింతనము పూర్తిగ విడుచువరకును, సాధకుడు ప్రతిదినమును ఆసనముపై కూర్చొని శరీరమును కదలకుండ సరిగ నిలిపి, ముందు ఇంద్రియములను బాహ్య విషయములనుండి మరలించ వలయును. తరువాత మనస్సును విషయచింతనమునుండి మరలించుటకు బుద్ధిద్వారా మాటి మాటికి ప్రయత్నించవలయును. దీనితోపాటు ధైర్యయుక్త మైన బుద్ధితో మనస్సును పరమాత్మ యందుంచుటకూడ ప్రయత్నించుచుండవలయును. ఈ ప్రకారము ప్రతిదినమును అభ్యాసము చేయుచు, అభ్యాసకాలమును నెమ్మదినెమ్మదిగ వృద్ధిచేయుచుండ వలయును.

శ్లో॥ యతో యతో నిశ్చరతి
మన శ్చంచల మస్థిరం।
తత స్తతో నియ మ్యైత
దాత్మన్యేవ వశం నయేత్ ॥ ౨౬

ప. వి ;_యతః, యతః, నిశ్చరతి, మనః, చంచలం, అస్థిరం, తతః, తతః, నియమ్య, ఏతత్, ఆత్మని, ఏవ, వశం, నయేత్.

టీక :—

చంచలం = చంచలమైనదియును, (కనుకనే)
అస్థిరం = నిలకడలేనిదియును అగు,
మనః = మనస్సు,
యతోయతః = ఎక్కడెక్కడ ప్రవర్తించుటకై,
నిశ్చరతి = బయలువెడలుచున్నదో.
తత స్తతః = అక్కడక్కడనుండి,
ఏతత్ = దానిని (ఆ మనస్సును),
నియమ్య = అడ్డగించి,
ఆత్మన్యేవ = పరమాత్మయందే,
వశం నయేత్ = వశము చేయవలసినది.

తా. చంచలమైనదియును, స్థిరత్వము లేనిదియును అగు మనస్సు ఏ యే విషయముల మీదకు పోవునో, ఆ యా విషయములనుండి నిరోధించి, పరమాత్మయందే నిలుచున్నట్లు చేయవలయును.

అమృతవాహిని :-

మనస్సు చంచలమైనది. అందుచేతనే అస్థిరమైనదికూడ కాబట్టి పూర్వాభ్యాస బలమున, అప్పుడప్పుడు విషయముల మీదకు పోవుచుండును. సాధకుడు అట్లు విషయములమీదకు తన మనస్సు పోయినప్పుడెల్ల, ఆ మనస్సును ఆయా విషయములనుండి మరలించి పరమాత్మయందే నిలుపుటకు మాటిమాటికిని అభ్యసించుచుండవలయును. గుఱ్ఱము నెక్కినవాడు గుఱ్ఱము త్రోవ తప్పినప్పుడెల్ల, కళ్ళెమును లాగి మరల త్రోవకు తెచ్చినట్లు. మనస్సును కూడ విషయములలోనికి పోయినప్పుడెల్ల, మరల వెనుకకు మరలించి, పరమాత్మయందే ఉంచుచుండవలయును.

ప్రారంభదశలో మనస్సు పరమాత్మ యందు నిలుచుటకు మొరాయించును. క్రొత్తగిత్తను బండి కాడిక్రిందకు తీసికొని వచ్చుటకు మొదట ఎంతకష్టపడవలయునో, గిత్త ఎంత మొరాయించునో రైతులందరకును తెలిసిన విషయమే. కాని, పట్టుదల వదలక ప్రయత్నించినయెడల కొంతకాలమునకు ప్రయత్న మక్కరలేకయే బండి తెచ్చునప్పటికే గిత్త తనంత తానుగా వచ్చి కాడిక్రింద నిలబడును. అట్లే సాధకుడు ధ్యానమునకు ప్రయత్నించినప్పుడు మనస్సు చెప్పినమాట వినక, మొరాయించును. ఎంత లాగినను రాక, గిత్త నాలుగు కాళ్ళు నేలకు తన్నిపట్టి వెనుకకు గింజుకొనునట్లు మనస్సుకూడ

వెనుకకు పరువెత్తును. సాధకుడు పరమాత్మ వైపునకు లాగు చుండిన, అది విషయములవైపునకు పరువెత్తును. ఇట్లు పట్టు దలతో, వదలక ప్రయత్నించిన, కొంతకాలమునకు మనస్సు వశపడి సాధకుడు ధ్యానమునకు కూర్చొనగనే తనంతతానే వచ్చి, పరమాత్మ ధ్యానములో నిలుచును.

శ్లో॥ ప్రశాంత మనసం హ్యేనం
యోగినం సుఖ ముత్తమమ్ ।
ఉపైతి శాంతరజసం
బ్రహ్మభూత మకల్మషమ్ ॥ ౨౭

ప. వి ;—ప్రశాంత మనసం, హి, ఏనం, యోగినం, సుఖం, ఉత్తమం, ఉపైతి శాంతరజసం, బ్రహ్మభూతం, అకల్మషం.

టీక :—

ప్రశాంత మనసం=ప్రశాంతమైన మనస్సుగలవాడును,
శాంతరజసం = రజోగుణ వికారములు లేనివాడును,
అకల్మషం = పాపరహితుడును,
బ్రహ్మభూతం=పరమాత్మ ధ్యానములో తన్మయత్వము చెందినవాడును అగు,

ఏనం యోగినం=ఇటువంటి యోగిని (వెనుకటి శ్లోకములో చెప్పిన యోగిని)

ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమైన,
సుఖం = సుఖము,
ఉపైతిహి = పొందుచున్నదిగదా !

తా. ప్రశాంతమైన మనస్సు గలట్టియును, రజోగుణ వికారములు లేనట్టియును, పాపరహితుడైనట్టియును, పరమాత్మ ధ్యానములో తన్మయుడైనట్టియును యోగికి శ్రేష్ఠమైన సుఖము లభించుచున్నది.

అమృతవాహిని :—

వివేక వైరాగ్యముల ప్రభావముచే విషయచింతనము విడిచి చంచలత్వమును, విక్షేపమును ఎంతమాత్రమును లేక అన్ని విధములను స్థిరత్వమును చెంది, ప్రసన్నమై పరమాత్మ ధ్యానములో నిలిచిన మనస్సుకల యోగి ప్రశాంతమనస్కుడు అనబడును. ఆసక్తి, కామము, లోభము, తృష్ణ, మొదలగున వన్నియును రజోగుణమువలన కలుగు వికారములు. ఇవియే మరల రజోగుణమును వృద్ధిపరచునవికూడా. కనుక ఇవేమియును ఎంతమాత్రమును లేనివాడు శాంతరజస్కుడు అనబడును. వివేక వైరాగ్యముల ప్రభావముచే విషయ చింతనమును విడిచిన మనస్సు పరమాత్మ ధ్యానములో అచంచలముగ నిలిచినవాని సమస్త పాపములు భస్మీపటలము కాక ఏమగును? మనస్సు అదివరకు విషయ చింతనముతో తదాకారము చెందినట్లు, ఇప్పుడు పరమాత్మ ధ్యానముతో తదాకారము చెందగనే, సాధకునకు పరమాత్మతో తన్మయత్వము సిద్ధించును.

కనుక బ్రహ్మీభూతుడు అని చెప్పబడినాడు. ఇటువంటి యోగికి ఉత్తమోత్తమమైన సుఖము లభించుచున్నది.

శ్లో॥ యుంజన్నేవం సదాత్మానం
యోగీ విగతకల్మషః ।
సుఖేన బ్రహ్మసంస్పర్శ
మత్యంతం సుఖ మశ్నుతే ॥ ౨౮

ప. వి :—యుంజన్, ఏవం, సదా, ఆత్మానం, యోగీ, విగత కల్మషః, సుఖేన, బ్రహ్మసంస్పర్శం, అత్యంతం, సుఖం, అశ్నుతే.

టీక :—

ఏవం=ఈ ప్రకారముగా,
సదా=ఎల్లప్పుడును,
ఆత్మానం=తనను,
యుంజన్=పరమాత్మయందు నిలిపినట్టియు,
విగతకల్మషః=పుణ్యపాప రహితుడైనట్టియు,
యోగీ=యోగి,
సుఖేన=సులభముగా,
బ్రహ్మసంస్పర్శం=పరమప్రాప్తి రూపమైనట్టియు,
అత్యంతం=అనంతమైనట్టియు,
సుఖం=పరమానందమును,
అశ్నుతే=పొందుచున్నాడు.

తా. పైన చెప్పిన ప్రకారముగ ఎల్లప్పుడును తనను భగవంత యందే నిలిపినట్టియు, పుణ్య పాప రహితుడైనట్టియు యోగి పర ప్రాప్తి రూపమైన అనంత పరమానందమును సులభముగా పొం చున్నాడు.

అమృత వాహిని :-

సంసార సముద్రమునుండి బయటపడగోరు సాధకు చేయవలసినది వేరుగా ఏమియును లేదు - తనను పరమాత్మ సమర్పణము చేసికొనుటయే. తనను సమర్పణము చేసికొ నంతనే - సమర్పణము చేసికొనిన తరువాత కాదు - సమ ణము చేసికొనవలయుననెడి సంకల్పము కలిగినంత మాత్రమ ననే - వాని పాపపుణ్యములు సకలమును ఒక్కసారిగా నశిం పోగలవు. పరమాత్మకే తనను సమర్పణము చేసికొనిన త వాత ఇక సాధకుడు చేయవలసినది లేదు. పరమాత్మ మనకు రక్షకుడు. పరమాత్మ తప్ప ఇంకొక దిక్కు లేదు అ దృఢాధ్యవసాయము చలనము లేకుండ అవిచ్ఛిన్నము ఉన్నప్పుడేగదా సర్వార్పణము సంభవము! అట్టివా అత్యంతమైన, అనంతమైన, నిత్యమైన పరమ సుఖము పొందుచున్నాడు. ఆ సుఖము బ్రహ్మసంస్పర్శనము వల కలిగినది. ఇక్కడ సంస్పర్శ అనునది సకలేంద్రియ వ్యాపారమ లకును ఉపలక్షణము. అనగా సకలేంద్రియములతో కూడ భ వంతుని అనుభవించిన సుఖము లభించగలదు. ఇది మహా

తత్కృష్టమైన నిత్యసుఖముగదా, దీనికొరకు ఎంత శ్రమపడవల
యునో అని ఎంతమాత్రమును నిరాశ చెంద నక్కరలేదు.
సుఖేన - అతిసులభముగా లభించును. ఎందువలన ననగా -
సాధకుడు చేయవలసినది ఏమియును లేదుగదా - తనను పర
మాత్మకు సమర్పణ చేసికొని, ఆయననే రక్షకునిగా నమ్మి,
నిర్భరుడై నిశ్చయుడై యుండుటయే.

శ్లో॥ సర్వభూతస్థ మాత్మానం
సర్వభూతాని చాత్మని ।
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా
సర్వత్ర సమదర్శనః ॥ 29

ప. వి :-సర్వభూతస్థం, ఆత్మానం, సర్వభూతాని, చ, ఆత్మని,
ఈక్షతే, యోగయుక్తాత్మా, సర్వత్ర, సమదర్శనః.

టీక ;—

యోగయుక్తాత్మా = యోగమునందే నిశ్చలముగ మనస్సును నిలుపగలిగినవాడు,
ఆత్మానం = పరమాత్మను,
సర్వభూతస్థం = సర్వభూతములందును ఉన్నవానినిగను,
ఆత్మని = పరమాత్మయందు,
సర్వభూతాని చ = సర్వభూతములను,

ఈక్షతే = చూచుచున్నాడు - అనగా తెలిసికొను
చున్నాడు. (అతడు)

సర్వత్ర = సకల జీవరాసులయందును, సర్వపదార్థముల
యందును,

సమదర్శనః = సమదృష్టి కలవాడు అగుచున్నాడు.

తా. ఎల్లప్పుడు నిశ్చలముగ భగవద్ధ్యానరూపమగు యోగమునందు మనస్సును నిలుపగలిగిన వ్యక్తి, సర్వపదార్థములయందును పరమాత్మను, సర్వపదార్థములను పరమాత్మ యందును దర్శింపగలిగి, ఆ విశిష్టదర్శనముచే సర్వత్ర సమదృష్టి కలవాడగుచున్నాడు.

అ మృ త వా హి ని :—

లోకమున బాహ్యదృష్టి, పరమార్థదృష్టి అని రెండు దృక్పథములు కలవు. బాహ్యదృష్టినే వస్తుదృష్టి అనవచ్చును. ఈ దృష్టికి సర్వమును వైవిధ్యముతో నిండి ఉండును; ఎల్లెడ భేదభావమే నిండి ఉండును. దీనిని అతిక్రమించి, పరమార్థదృష్టి - సమదృష్టి - సాధింపవలయును. అట్లు సాధించిన వ్యక్తి సర్వత్ర సమదర్శనుడు అనబడును.

అది ఎట్లు లభించును ?

నిశ్చలమగు భగవద్ధ్యానరూపమగు యోగమందు మనస్సును నిలుపవలయును. అట్లు నిలుపగలిగిననాడు సకల జీవరాసులయందును, సర్వపదార్థములయందును పరమాత్మను,

సకల జీవరాసులను, సర్వపదార్థములను పరమాత్మయందును చూడగలుగు యథార్థదర్శనము కలుగును. అప్పుడు సర్వము నందును, సర్వత్ర భేదభావము నశించిపోయి, సమభావము స్థిరపడును. అట్టి దర్శనము కలవాడే సర్వత్రసమదర్శనుడు.

సమః అనగా పరమాత్మ అని అర్థము కలదు. సర్వత్ర సమదర్శనుడు అనగా బాహ్యవస్తుదృష్టి విడిచి, సర్వము నందును, సర్వత్ర పరమాత్మనే దర్శించువాడు అనికూడ అన్వయించుకొనవచ్చును.

ఈ శ్లోకములో నారాయణ శబ్దముయొక్క అర్థము వ్యాఖ్యానింపబడినది. సర్వభూతములును పరమాత్మయందు ఉండుట అనునది, నారములకు అయనము అయినవాడు నారాయణుడు అను తత్పురుష సమాసముయొక్క అర్థమును, సర్వభూతములయందును పరమాత్మ ఉండుట అనునది, నారములను అయనముగా కలిగినవాడు నారాయణుడు అను బహువ్రీహి సమాసముయొక్క అర్థమును వివరించుచు, వ్యాపకమైన అర్థము కలది, అర్థపూర్తికలది అగు నారాయణ శబ్దమునకు వ్యాఖ్యారూపముగ చెప్పబడినది ఈ శ్లోకము.

శ్లో॥ యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర
సర్వంచ మయి పశ్యతి ।
తస్యాహం న ప్రణశ్యామి
స చ మే న ప్రణశ్యతి ॥ 30

ప. వి :-యః, మాం, పశ్యతి, సర్వత్ర, సర్వం, చ, మయి, పశ్యతి, తస్య, అహం, న, ప్రణశ్యామి, సః, చ, మే, న, ప్రణశ్యతి.

టీక :—

యః = ఎవడు,
సర్వత్ర = సర్వభూతములయందు,
మాం = నన్ను (వాసుదేవుడనైన నన్ను),
పశ్యతి = చూచుచున్నాడో,
చ = మరియు,
సర్వం = సమస్తమును,
మయి = నా యందు,
పశ్యతి = చూచుచున్నాడో,
తస్య = అతనికి,
అహం = నేను,
నప్రణశ్యామి = ఎన్నడును లేనివాడను కాను - అనగా సర్వత్ర అనుభవమునందే ఉందును,
స చ = వాడును,
మే = నాకు,
న ప్రణశ్యతి = ఎన్నడును లేనివాడు కాడు - అనగా సర్వత్ర నా అనుభవమునందే ఉండును.

తా. ఎవడు సకల భూతములయందును నన్ను చూచుచున్నాడో, నాయందు సర్వభూతములను చూచుచున్నాడో, వానికి నేను, నాకు వాడు - సర్వత్ర అనుభవమునందే ఉందుము.

అమృతవాహిని :-

సకల భూతములయందును పరమాత్మను చూడవలయును. అనగా అన్నిటియందును పరమాత్మ ఉన్నట్లే గదా! పరమాత్మలో సర్వభూతములను చూడవలయును. అనగా సర్వభూతములు పరమాత్మయందు ఉన్నట్లేగదా! ఇట్లు చెప్పుటలో సర్వభూతములకును లోపలను బయటనుకూడ పరమాత్మ వ్యాపించి యున్నాడనియే భావము. నీటి ప్రవాహములో ఒక కుండ ఉన్నట్లు భావించుదము. ఆ కుండకు లోపల నీరున్నది. నీటిలో కుండ ఉన్నది. కుండయొక్క పెంకులోకూడ నీరు ప్రవేశించగలదని అనుకొందము - అప్పుడు కుండకు లోపలను బయటను నీరు వ్యాపించి ఉన్నదని చెప్పినట్లే కాగలదు. ఇంతకన్న అనుకూలమైన ఉదాహరణము - ప్రకాశములో గాజుకుండ ఉన్నదనుకొందము. ఆ కుండలోపల ప్రకాశమున్నది. ప్రకాశములోపల కుండ ఉన్నది. అట్లే పరమాత్మ సర్వభూతములయందును కలడు. సర్వభూతములును పరమాత్మయందు కలవు. అనగా సర్వభూతములయందును లోపలను బయటను కూడ పరమాత్మ వ్యాపించి ఉన్నాడని అర్థము.

ఇరువది తొమ్మిదవదగు దీని వెనుకటి శ్లోకములో - పరమాత్మ సర్వభూతములకు లోపలను వెలుపలను వ్యాపించి ఉన్నాడని చెప్పబడినది. ఈ వ్యాపించిఉన్న స్వరూపము

అవ్యక్తస్వరూపము. పరమాత్మ ఒక మానవుని శరీరమువంటి శరీరము ధరించి, దివ్యమంగళ విగ్రహముతో, సకల కల్యాణ గుణసంపత్తితో అర్జునుని ముందు గోచరించుచు, గీతను బోధించుచున్నాడు. కనుక ఈ శ్లోకములో ఆ ఇరువదితొమ్మిదవ శ్లోకములో చెప్పిన స్వరూపమునకును నాకును అభేదము అను విషయము స్పష్టపరచుచున్నాడు. అట్లు చూచు భక్తునకు నేను ఎప్పుడును అనుభవములో లేకుండ ఉండను. అనగా అట్టి భక్తునకు ఎప్పుడును సౌందర్య మాధుర్య కారుణ్యైశ్వర్యౌదార్య సౌశీల్య వాత్సల్యాద్యనంత కల్యాణగుణ మహోదధియైన నా సచ్చిదానంద ఘనస్వరూపముయొక్క దేవదుర్లభ ప్రత్యక్షసాక్షాత్కారము కలుగుచుండును. వాడెప్పుడును నా అనుభవములో లేకుండ ఉండడు; వానిని ఎప్పుడును నేను చూచుచునే ఉందును. అనగా నేను వానియొక్క యోగ క్షేమములు ఎప్పుడును కనిపెట్టుచు చూచుచునే ఉందును. ఈ విధముగా సర్వత్ర సమదర్శనుని అనుభవమును వివరించినాడు పరమాత్మ.

శ్లో॥ సర్వభూతస్థితం యో మాం
భజ త్యేకత్వ మాస్థితః ।
సర్వథా వర్తమానోఽపి
స యోగీ మయి వర్తతే॥ ౩౧

ప. వి :- సర్వభూతస్థితం, యః, మాం, భజతి, ఏకత్వం, ఆస్థితః, సర్వథా, వర్తమానః, అపి, సః, యోగీ, మయి, వర్తతే.

టీక :—

సర్వభూతస్థితం = సర్వభూతములందును ఉన్న,
మాం = నన్ను,
ఏకత్వం = ఏకీభావమందు,
ఆస్థితః = ఉన్నవాడై,
యః = ఎవడు,
భజతి = భజించుచున్నాడో,
సః యోగీ = ఆ యోగి,
సర్వథా = అన్ని విధములను,
వర్తమానోఽపి = వ్యవహరించుచున్నను,
మయి = నా యందే,
వర్తతే = వర్తించుచున్నాడు.

తా. సర్వభూతములయందు ఏకాకారముతో ఉన్న నాయొక్క ఆ ఏకత్వమునందు దృఢాధ్యవసాయముతో నన్ను భజించుచున్న యోగి అన్ని పనులను చేయుచున్నను నాయందు వర్తించుచున్నవాడే అగుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :—

వెనుకటి రెండు శ్లోకములలో సర్వభూతముల యందును పరమాత్మ వ్యాపించి ఉండుట తెలుపబడినది. అట్లు సర్వభూతములయందును ఏకాకారముతో ఉన్న పరమాత్మయొక్క ఆ ఏకత్వమునందే దృఢమైన అధ్యవసాయము కలిగియుండి,

ఆయనను భజించుచున్న వారందరును ఉత్తములే. కాని, "వాసుదేవ స్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః" అని చెప్పియున్నట్లు సకల భూతములయందును పరమాత్మయే పరిపూర్ణముగ వ్యాపించి యున్నాడని బాగుగా తెలిసి, నమ్మినవారై, బాహ్యమైన ప్రకృతి జన్యమైన భిన్నత్వమునందు దృష్టి ఉంచక, ఆ ఏకత్వమును దర్శించి, ఆయనను భజించువారు అత్యుత్తములు. మొదటివారు, శాస్త్రములయందు అట్లున్నది కనుక విశ్వాసముతో అట్లు భావింతురు. వీరు భావించుటే కాక అట్లు దర్శింతురు- కనుక శ్రేష్ఠులు. అట్టి యోగులు సాంసారిక జనుల దృష్టిలో విషయములయందు వర్తించినట్లు కనుపడినను, యథార్థమునకు పరమాత్మయందే వర్తించుచున్నారని తెలియవలయును. ఈ శ్లోకములో పరమాత్మ ఈ విషయమే వివరించి చెప్పినాడు.

శ్లో॥ ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర
సమం పశ్యతి యోఽర్జున !
సుఖం వా యది వా దుఃఖం
స యోగీ పరమో మతః ॥ 32

ప. వి :-ఆత్మౌపమ్యేన, సర్వత్ర, సమం, పశ్యతి, యః, అర్జున, సుఖం, వా, యది, వా, దుఃఖం, సః, యోగీ, పరమః, మతః,

టీక :—

అర్జున ! = అర్జునా !
యః = ఎవడు,
సర్వత్ర = సకల భూతములయందును,
ఆత్మౌపమ్యేన = పరమాత్మ దృష్టిచేత,
సుఖం వా = సుఖమునుగాని,
యది వా దుఃఖం = లేక దుఃఖమునుగాని,
సమం = సమముగానే,
పశ్యతి = చూచుచున్నాడో,
సః యోగీ = ఆ యోగి,
పరమః = శ్రేష్ఠుడు (అని),
మతః = తలచబడినవాడు.

తా. అర్జునా ! సకల భూతములయందును పరమాత్మ భావన కలిగి యుండుటచే, సుఖదుఃఖములను సమముగానే చూడగలిగినవాడు - అట్టి యోగి - శ్రేష్ఠుడని ఎన్నబడుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :—

సకల భూతములయందును పరమాత్మ వ్యాపించి యున్నందున, అన్ని భూతములను పరమాత్మ భావనతోనే దర్శించు యోగి, సుఖము వచ్చినను, దుఃఖమే వచ్చినను, ఈ రెంటిచేతనుకూడ వికారమును చెందడు. సృష్టిలోని సుఖ కారణములైన గొప్పగొప్ప భోగములుగాని, దుఃఖకారణములు

తైన గొప్ప గొప్ప ఆపదలుగాని, ఆ యోగి చిత్తములో ఈషణ్మాత్రముకూడ వికారమును కలిగించలేవు. కనుకనే అట్టి యోగి మహోత్కృష్టుడని నిశ్చయించి చెప్పుచున్నాడు కృష్ణ పరమాత్మ.

అర్జున ఉవాచ :—

శ్లో॥ యోఽయం యోగ స్త్వయా ప్రోక్త
స్సామ్యేన మధుసూదన !
ఏత స్యాహం న పశ్యామి
చంచలత్వా త్స్థితిం స్థిరామ్॥ 33

ప. వి :-యః, అయం, యోగః, త్వయా, ప్రోక్తః, సామ్యేన, మధుసూదన, ఏతస్య, అహం, న, పశ్యామి, చంచలత్వాత్, స్థితిం, స్థిరాం.

టీక ;—

మధుసూదన ! = మధుసూదనా !
యః = ఏ,
అయం = ఈ,
యోగః = యోగము,
సామ్యేన = సమత్వరూపముగ,
త్వయా = నీచేత,
ప్రోక్తః = చెప్పబడినదో,

ఏతస్య = అట్టి దీనియొక్క,
స్థిరాం = చలించనట్టి,
స్థితిం = స్థితిని,
చంచలత్వాత్ = (మనస్సుయొక్క) చాంచల్యము వలన,
అహం = నేను,
న పశ్యామి = కానలేకున్నాను.

తా. ఓ మధుసూదనా ! సమత్వరూపముగ నీచేత చెప్పబడిన ఈ యోగముయొక్క స్థిరమైన స్థితిని నా మనశ్చాంచల్యము కారణముగ నేను కానలేకుండ ఉన్నాను.

అమృతవాహిని :-

కృష్ణపరమాత్మ ఈ అధ్యాయములో ధ్యానయోగమును వర్ణించి, ధ్యానయోగముయొక్క ఫలరూపమైన సమత్వమును - అనగా సర్వభూతములయందును సమముగా పరమాత్మను భావించుటను, దర్శించుటను - అప్పటి విశిష్టానుభవమును వెనుకటి శ్లోకములో చెప్పియున్నాడు. ఆ సమదర్శన స్థితిని, అనుభవమును గూర్చి స్పష్టతకొరకు అర్జునుడు అడుగుచున్నాడు- 'కృష్ణా ! నిజమే. నీవు చెప్పుటచేత, అన్ని భూతములయందును పరమాత్మ సమముగా వ్యాపించి ఉన్నాడు. కనుక అన్ని భూతములయందును సమదృష్టి

కలిసియుండవలెను అని బాగుగ నమ్మి ఆ భావము నందే ఉందమన్న, మనస్సు అతిచంచలమైనదిగదా! అట్టి నిత్యచంచలమైన మనస్సుగల నేను సమత్వరూపమైన ఈ యోగమునందు ఎల్లప్పుడును స్థిరముగా ఉండగలనను ధైర్యము నాకు లేదు. 'ఏమో - ఎప్పుడు ఈ మనస్సు నాకు తెలియకుండ ఈ సమత్వభావమునుండి అకస్మాత్తుగ ఎక్కడకు పరుగెత్తిపోవునోగదా!' అని సంశయించుచున్నాడు అర్జునుడు.

శ్లో॥ చంచలం హి మనః కృష్ణ!
ప్రమాథి బలవ ద్దృఢమ్ ।
త స్యాహం నిగ్రహం మన్యే
వాయో రివ సుదుష్కరమ్ 38

ప. వి :- చంచలం, హి, మనః, కృష్ణ, ప్రమాథి, బలవత్, దృఢం, తస్య, అహం, నిగ్రహం, మన్యే, వాయోః, ఇవ, సుదుష్కరం.

టీక ;—

కృష్ణ! = ఓ కృష్ణా!
మనః = మనస్సు,
చంచలం = మిగుల చంచలమైనది.
ప్రమాథి = క్షోభపెట్టు స్వభావముగలది.

బలవత్ = బలముగలది,
దృఢం హి = విషయములలో చరించుటయందే
పట్టుదలగలదిగదా!
అహం = నేను,
తస్య = అట్టి మనస్సుయొక్క,
నిగ్రహం = నిరోధము,
వాయోరివ = వాయువుయొక్క నిగ్రహమువలెనే,
సుదుష్కరం = మిక్కిలి కష్టసాధ్యముగా,
మన్యే = తలచుచున్నాను.

తా. కృష్ణా! మనస్సు అతిచంచలమైనది; క్షోభపెట్టుటయే స్వభావముగా గలది; బలమైనది; మంచి పట్టుదల గలదిగదా! దీనిని నిగ్రహించుట వాయువును నిగ్రహించుట వలెనే అతికష్టమని నేను భావించుచున్నాను.

అమృతవాహిని :—

ఈ మనస్సు స్వభావముచేతనే చంచలమైనది. విషయములయందు సంచరించుట ఎంతకాలము నుండియో అలవాటుపడి యున్నప్పటికిని, దాని స్వభావమే చంచలమగుటచే, అలవాటైన ఆ విషయములయందే మానవుడు మనస్సును నిలుపలేకుండ ఉన్నాడు. మనస్సు విషయముల మీదికైనను తనంత తానుగా పోవలసినదేగాని వీడు పొమ్మనిన

పోదు; వీడు పొమ్మనినయెడల ఎదురుతిరుగును. వీడు పొమ్మనిన విషయముమీదికికాక ఇంకొక విషయముమీదికిపోవును.

విషయములమీద సంచరించుటే మనస్సునకు స్వభావమును, అలవాటును అయిఉన్నప్పటికిని, ఆ విషయములయందైనను వీని ఇష్టమువచ్చినచోట ఉండుటగాని, ఒకదానిమీదనే స్థిరముగా నిలచుటగాని లేదు. ఇట్టిమనస్సుతో ఎట్లు వేగుట ? దీనిని నిగ్రహించుట- అనగా దీని సంచారమును ఆపుట - వాయుసంచారమును ఆపుట వలెనే ఎంతో కష్టమైనపని.

ఇంకను 'ప్రమాథి' - అనగా క్షోభపెట్టుటయే స్వభావముగా కలది. ఈశ్లోకములో మనస్సును గురించి 'ప్రమాథి' అని చెప్పబడిఉన్నది. కాని రెండవ అధ్యాయములోని అరువదియవ శ్లోకములో "ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని" అని చెప్పబడిఉన్నది. అనగా 'ఇంద్రియములు మనస్సును విషయములవైపునకు బలాత్కారముగ లాగి, స్థిరముగా నుండనీయక, క్షోభపెట్టుచున్నవి' అని అర్థము. సారాంశమేమన - ఇంద్రియములును క్షోభపెట్టుటయే స్వభావముగా కలవి. మనస్సును క్షోభపెట్టుటయే స్వభావముగా కలది. ఇప్పుడీ శ్లోకము మనస్సునుగూర్చి చెప్పు ఘట్టము కనుక, 'మనస్సు క్షోభపెట్టు స్వభావము కలది' అని చెప్పబడినది. అక్కడ రెండవ అధ్యాయములోని అరువదియవ శ్లోకము ఇంద్రియములయొక్క

స్వభావము చెప్పుటకొరకు ఏర్పడినది. కనుక అక్కడ ఇంద్రియముల స్వభావము చెప్పబడినది. మొత్తముమీద ఇంద్రియములును, మనస్సును కూడ క్షోభపెట్టునవియే. ఇంద్రియములు మనస్సును, మనస్సు ఇంద్రియములను - ఇట్లు పరస్పరము క్షోభింపజేసికొను స్వభావము కలవి. అంతియేకాదు. రెండవ అధ్యాయములోని అరువది ఏడవ శ్లోకములో 'ఈ రెండును కలిసి, వివేకవంతమైన బుద్ధినికూడ సంక్షోభపెట్టును' అని చెప్పబడి ఉన్నది. ఇటువంటి మనస్సును జయించుట ఎట్లని అర్జునుని ప్రశ్న. పోనీ, మనస్సుయొక్క స్వభావము సంక్షోభపెట్టుటయే అయినను, స్థిరముగా నుండనిదే అయినను, దానిని అదిలించియో, బెదిరించియో, పసిబాలుని రెక్కపట్టుకొని ఒకచోట కూలవవేసినట్లు చేయుటకు వీలులేదే! అది చాల బలము కలది. మదించిన ఏనుగు వంటిది. మదించి అరణ్యములో తిరుగుచున్న ఏనుగును ఆ అరణ్యమునుండి తీసికొని వచ్చుటకు మావటీడు అంకుశముతో ఎన్నిమారులు ఎంతగా ప్రహరించుచున్నను, ఆ ఏనుగు, ఎంతమాత్రమును లక్ష్యముచేయక తన ఇష్టము వచ్చినట్లు స్వతంత్రముగ ఎట్లు సంచరించునో, అట్లే ఈ మనస్సనెడి ఏనుగు కూడ బుద్ధియను మావటీడు వివేకము అను అంకుశముతో ఎన్నిమారులు ఎంతగా ప్రహరించుచున్నను, ఎంతమాత్రమును లక్ష్యము చేయక, విషయారణ్యములోనే తన ఇష్టమువచ్చినట్లు స్వతంత్రముగ సంచరించుచున్నది. దృఢమైనది. దీనిని జయించుట

చాలకష్టము. విషయ సముద్రమునందు ముంచెడి * తంతు నాగము వంటిది. అది చాల దృఢమైనది. ఒక సన్నని త్రాడు వలె నీటిలో నుండును. నీటిలోనికి దిగిన మదించిన ఏనుగు నైనను సరే, పట్టుకొని, కాళ్ళకు చుట్టుకొని, ఇక కదలనీయదు. ఎంత బారైనను సాగును. ఏనుగు తొండముతో కట్టి లాగి నను అది తెగదు. అంత దృఢమైనది. ఇట్లు మనస్సును గురించి వర్ణించి, అర్జునుడు - 'కృష్ణా, ఇటువంటి మనస్సును నిగ్రహించుట అతికష్టమైన పని. శరీరములో నిరంతరమును సంచరించెడి ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాస రూపమైన వాయువును నిగ్ర హించుట కేవలము నావంటివానికి సాధ్యమా? మనస్సును నిగ్రహించుట అంతకంటెకూడ కష్టమైనది' అని చెప్పుకొను చున్నాడు.

శ్రీ భగవానువాచ :—

శ్లో॥ అసంశయం మహాబాహో !
మనో దుర్నిగ్రహం చలమ్ ।
అభ్యాసేన తు కౌంతేయ !
వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే ॥ 35

ప. వి:- అసంశయం, మహాబాహో, మనః, దుర్నిగ్రహం, చలం, అభ్యాసేన, తు, కౌంతేయ, వైరాగ్యేణ, చ, గృహ్యతే.

* తంతునాగము అనగా సర్పాకారముకల ఒక జలజంతువు. తెనుగులో 'నెగడు' అందురు.

టీక :—

మహాబాహో = గొప్పబాహువులు కల,
కౌంతేయ = అర్జునా !
అసంశయం = నిస్సందేహముగా,
మనః = మనస్సు,
చలం = చంచలమైనదియును,
దుర్నిగ్రహం = నిగ్రహించుటకు కష్టమైనదియును;
తు = అయినప్పటికిని,
అభ్యాసేన = అభ్యాసము చేతను,
వైరాగ్యేణ చ = వైరాగ్యము చేతను,
గృహ్యతే = నిగ్రహింపబడుచున్నది.

తా. అర్జునా ! నీవు చెప్పినది సత్యమే. సందేహ మెంతమాత్ర మునులేదు. మనస్సు అత్యంతము చంచలమైనదే: నిగ్రహించుట చాల కష్టసాధ్యమే. కాని, అసాధ్యము మాత్రము కాదు. నెమ్మది నెమ్మదిగ పట్టుదలతో ప్రయత్నించుటచేతను, వైరాగ్యము చేతను మనస్సును వశమునకు తెచ్చుకొనవచ్చును.

అమృతవాహిని :—

నెమ్మదినెమ్మదిగ అయినను చేయుచున్నచో ఏ పని యైనను, ఎప్పటికైనను నెరవేరును. ఊరక కూర్చొనిన ఏ పని యును నెరవేరదు కదా ! ఇక మనస్సును స్వాధీనమునకు తెచ్చుకొను విషయములో ఎంత ప్రయత్నము చేయవలయును!

ఈ మనస్సును వశము చేసికొనుటకు అభ్యాసము, వైరాగ్యము అను రెండు ఉపాయములుకలవు. ఆ రెండు ఉపాయములచేతను మనస్సును నిగ్రహించి వశము చేసికొనుము - అని కృష్ణ పరమాత్మ అర్జునునికి చెప్పుచున్నాడు. పతంజలికూడ తన యోగదర్శనములో "అభ్యాస వైరాగ్యాభ్యాం త న్నిరోధః" 'అభ్యాస వైరాగ్యములచే చిత్తవృత్తులయొక్క నిరోధము సాధ్యమగును' అని చెప్పియున్నాడు.

అభ్యాస మనగా ఏమో, వైరాగ్య మనగా ఏమో, విచారించి తెలిసికొనవలయును.

అ భ్యా స ము :-

మనస్సును అన్యవిషయములనుండి మాటిమాటికి మరలించి, లక్ష్యమునందు నిలుపుటకు ఎడతెగకుండ ప్రయత్నించుటను అభ్యాసము అందురు. ఇక్కడ ప్రకరణవిషయము భగవంతునియందు మనస్సు నిలుపుటకు సంబంధించినది. కనుక భగవంతునే తన లక్ష్యవస్తువుగా ఉంచుకొని, చిత్తవృత్తుల యొక్క ప్రవాహమును భగవంతుని వైపునకు మరల్చుటకై మాటిమాటికి ప్రయత్నించవలయును. దీనికి అనేక విధానములు కలవు. సాధకుల సౌకర్యార్థము కొన్ని ఈ క్రింద వివరింపబడుచున్నవి.

(1) ఏకాంతప్రదేశమున ఆసనమును ఏర్పాటు చేసికొని, ఆ ఆసనముపై శరీరమును, మెడను, శిరస్సును సమముగ

చేసి, సుఖాసనముతో కూర్చొనవలయును. భగవంతుని అవతారములలో తనకు ఇష్టమైన మూర్తియందు మనస్సును నిలుపుటకు మాటిమాటికి యత్నించవలయును. సాధకుడు కొంచెము అజాగ్రత్తగ ఉన్న సమయము కనిపెట్టి మనస్సు మరల తన ప్రాతఅలవాటు ప్రకారము విషయములమీదికి పరుగుపెట్టును. దానిని మరల వెనుకకు మరల్చి, భగవన్మూర్తియందు నిలుపవలయును. ఇట్లు ఓర్పుతో, విసుగులేక, నిత్యము విడువకుండ అభ్యాసము చేసినయెడల, తప్పక మనస్సు వశమగును.

అభ్యాసము చేయునప్పుడు మనస్సును నిలుపుకాలము ఒక నిముసము దగ్గరనుండియే ప్రారంభింపవచ్చును. ఎంతమాత్రమును తొందరపడరాదు. అభ్యాసమునకు నాగా ఉండరాదు. నిముసము నిలుపుట బాగుగ అభ్యాసమై, ధైర్యము చిక్కిన తరువాత ఇంకొక నిముసము- ఇట్లు అభ్యాసకాలమును పెంచుచు, దీర్ఘకాలము అభ్యాసము చేయవలయును.

(2) భగవంతుడు సర్వత్ర వ్యాపించి ఉన్నాడు కనుక, మనస్సు ఎక్కడకు పోయినను సరే, అడ్డు పెట్టనక్కర లేదు కాని, అది ఏ వస్తువుమీదకు పోవునో ఆ వస్తువునందే సాధకుడు భగవంతుని భావించుచుండవలయును.

(3) మానసపూజ అభ్యసించవలయును. అంతర్యామునందే భావమయ మూర్తులను నిలిపికొని, తులసి, పుష్పములు

మొదలగునవన్నియును భావించుచు, ఆ భావమయ సామగ్రుల తోడనే షోడశోపచారములు మొదలగు పూజ చేయవలయును.

(4) నాసిక ద్వారా వాయువును లోపలికి పీల్చునపుడును, బయటకు విడుచునప్పుడునుకూడ ఆ వాయువుతో కలిపి భగవన్నామమును స్మరణ చేయవలయును.

(5) ఏకాంత ప్రదేశమునందు ఆసనముపై స్థిరముగ కూర్చొని, భగవన్నామమును - శ్రీరామ లేక శ్రీకృష్ణ లేక సాధకునకు ఇష్టమైన మరొక నామము - ఏదో ఒక భగవన్నామమును, ప్రారంభమున నూటఎనిమిదితో ప్రారంభించి జపము చేయవలయును. ఎట్లనగా - నోటితో సంబంధము లేకుండ హృదయములోనే జపించవలయును. ఆ నామము తన మనస్సుతో తాను వినుచుండవలయును. అట్లు మొదటి నామమునుండి చివరి నామమువరకును మధ్య తెంపులేకుండ వినుచుండవలయును. మధ్యలో సాధకునకు తెలియకుండ, మోసగించి, అకస్మాత్తుగ మనస్సు ఎక్కడకో పరువెత్తును. సాధకుడు జాగ్రత్తతో గమనించి, హెచ్చరికతో, మరల మొదటినుండియును ప్రారంభించవలయును. ఇట్లు నిర్ణీత సంఖ్యలో నామములు తెంపులేకుండ వినుచు జపించగలిగిన గాని, నేను ఈ ఆసనమునుండి లేవను; ఆహారమును ముట్టను;

నీరు త్రాగను — అనునంత తీవ్రమైన పట్టుదలతో అభ్యాసము సాగించవలయును. మిగిలిన అన్ని అభ్యాసముల కంటెను, ఈ అభ్యాసము చాల సులభము. అయితే, పట్టుదల కావలయును. కాని, ఏదైనను ఐహిక విషయముల కొరకైనచో, పట్టుదలతో నిరశన వ్రతములను సాగించగలరు. పరమార్థ సాధనకొరకు ఇట్టి పట్టుదలతో చేయలేరు. ఐహికమైన పనులు సాధించుటకు నిరశనవ్రతములను సాగించువారిని చూచి, పరమార్థసాధకులు సిగ్గు తెచ్చుకొనవలయును. వారికి అనిత్యములైన ప్రాకృత విషయములను సంపాదించుటకొరకే, ప్రాణములనుకూడ లక్ష్యముచేయని ఆ పట్టుదల ఉన్నదే! మహోత్కృష్టము, నిత్యము, అనంతము అయిన పరమార్థ లాభమునకై మనము ఇంత మాత్రము పట్టుదలతో కృషి చేయలేకుండ ఉన్నాము; ఛీ! మనదికూడ ఒక బ్రతుకేనా! అని బాగుగ మననము చేయవలయును.

(6) కేవలము భగవదనుభవము కలిగిన మహాత్ముల సాంగత్యముచేయుచు, అమృతతుల్యములైన వారి ప్రబోధములను శ్రద్ధాభక్తులతో వినుచు, తదనుసారము నడచుకొనుటకు త్రికరణశుద్ధిగా, ప్రయత్నించుచుండవలయును. అట్టి భగవదనుభవములు లభించకపోయిన యెడల, భగవదనుభవము లేకపోయినను, శుద్ధసత్త్వస్వభావులై, భగవన్మార్గములో నిష్ఠతో పయనించు మహాత్ముల సాంగత్యమును చేయువలయును.

(7) అభ్యాసము లన్నిటికిని పునాదివంటిది-"నా మనస్సు యొక్క చంచలస్వభావము నశింపచేసి, నీ యందే నిలుపుకొనుము మహాప్రభో" అని, సర్వశక్తిమంతుడును, సర్వజ్ఞుడును, వాత్సల్య మహోదధియును అయిన భగవంతుని, మహావిశ్వాసముతో, నిజమైన ఆర్తితో, హృదయపూర్వకముగ ప్రార్థించవలయును.

(8) మృదుమధురము లైనట్టియు, చిత్తాకర్షకము లైనట్టియు, కర్ణామృతము లైనట్టియు భగవద్గుణ వైభవ లీలా ప్రభావములతో కూడిన దివ్యకథలను వీలుచిక్కినప్పుడెల్ల, కాలమును నిముసముకూడ వృథగా పోనీయక మనస్సునకు వినిపించుచుండవలయును.

ఇంకను అనేకవిధములగు సాధనమార్గములు కలవు. స్వతంత్ర సాధన లన్నిటికంటెను, అయిదవ, ఆరవ, ఏడవ, ఎనిమిదవ మార్గములు శీఘ్రఫలదములు.

వైరాగ్యము :-

ఇహలోకముయొక్కయును, బ్రహ్మలోక పర్యంతము లైన పరలోకములయొక్కయును, భోగములపై ఎంతమాత్రము ను ఆసక్తిలేకుండుటను వైరాగ్యమందురు. వైరాగ్యము కలవాని చిత్తము ఎట్టి విపత్తులకుకాని, ఎట్టి సుఖములకుకాని చలించదు. ఏ భోగముకూడ అతని చిత్తమును ఆకర్షించలేదు. అట్టి వైరాగ్యము లభించుటకు కొన్ని సాధనలు పేర్కొనబడుచున్నవి.

(1) ప్రాపంచిక భోగములయొక్క తుచ్ఛత్వమును, అనిత్యత్వమును, దుఃఖప్రదత్వమును మాటిమాటికి విచారించి మననము చేయుచుండవలయును.

(2) జన్మ - జర - వ్యాధి - మృత్యువు మొదలగు దోషములను, వానివలన కలుగు దుఃఖములను సదా మననము చేయుచుండవలయును.

(3) జగత్తు యొక్కయు, భగవంతుని యొక్కయును యథార్థస్వరూపములను తెలుపు సచ్ఛాస్త్రములను అర్థముతో కూడ అధ్యయనము చేయుచుండవలయును.

(4) పరమ వైరాగ్య సంపన్నులైన మహాత్ముల సాంగత్యము చేయుచుండవలయును. అట్టివారు లభించనప్పుడు వారి చరిత్రలను చదువుచు, వారి జీవితములలోని వైరాగ్య సంబంధములైన ఘట్టములను గూర్చి విచారణ చేసికొనుచుండవలయును.

(5) ఒకప్పుడు ప్రపంచములోకెల్ల మహోజ్జ్వలముగ ప్రకాశించిన గొప్పగొప్ప పట్టణములు ఇప్పుడు ఎట్లు శిథిలములై, పాడుపడి ఉన్నవో తలచుకొనుచుండుటయును, వీలు చిక్కినప్పుడు పోయి చూచి వచ్చుచుండుటయును చేయవలయును.

(6) ఎంతగొప్ప మహాసామ్రాజ్యములుకూడ ఊరును పేరును లేక, ఎట్లు నశించినవో విచారించుచుండవలయును. భూమండలము నంతను ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ ధర్మపరిపాలన చేసినట్టియును, మహాభోగము లనుభవించినట్టియును, జగత్ప్రసిద్ధములైన దానధర్మములు చేసి, కీర్తి ప్రతిష్ఠలు సంపాదించినట్టియును, మహాపరాక్రమ సంపన్నులైనట్టియును మాంధాతాది చక్రవర్తులు కూడ ఎట్లు నశించిరో, వారి వంశములుకూడ ఎట్లు నశించినవో, విచారించుకొనుచుండవలయును.

(7) మూడులోకములను కూడ గజగజ లాడించి, హాహాకారము లెత్తించిన హిరణ్యకశిపుడు, హిరణ్యాక్షుడు, రావణ కుంభకర్ణులును - ఇంకను అంతటివారైన ఎందరో - సమయము వచ్చునప్పటికి కాలగర్భములో కలిసిపోయినారను విషయమును మాటిమాటికిని స్మరించుకొనుచుండవలయును.

(8) ఇట్టి తుచ్ఛ విషయోపభోగములయందు నాకు పరిపూర్ణ వైరాగ్యమును కలిగించవలసినది ప్రభూ అని సర్వజ్ఞుడును, సర్వశక్తిమంతుడును, శరణాగత వత్సలుడును, కారుణ్యామృత మహోదధియును అయిన భగవంతుని మహావిశ్వాసముతో, ఆర్తితో, హృదయపూర్వకముగ ప్రార్థించవలయును.

ఈ విధముగ అభ్యాస వైరాగ్యముల రెంటిచేతను మనస్సు వశపడును. ఈ అభ్యాస వైరాగ్యములు, రెండును పరస్పరము సహాయపడును, అభ్యాసముచేత వైరాగ్యము వృద్ధి చెందును. వైరాగ్యముచేత అభ్యాసమును వృద్ధి చెందును.

శ్లో॥ అసంయతాత్మనా యోగో
దుష్ప్రాప ఇతి మే మతిః ।
వశ్యాత్మనా తు యతతా
శక్యోఽవాప్తు ముపాయతః ॥ 36

ప. వి :— అసంయతాత్మనా, యోగః, దుష్ప్రాపః, ఇతి, మే, మతిః, వశ్యాత్మనా, తు, యతతా, శక్యః, అవాప్తుం, ఉపాయతః.

టీక :—

అసంయతాత్మనా = మనస్సును వశము చేసికొనని వానిచేత,
యోగః = యోగము,
దుష్ప్రాపః = పొందసాధ్యముకానిది,
వశ్యాత్మనా తు = స్వాధీనమైన మనస్సు కలిగి,
యతతా = ప్రయత్నించువానిచేత,
ఉపాయతః = ఉపాయముతో (నేర్పరితనముతో),
అవాప్తుం = పొందుటకు,

శక్యః = సాధ్యమైనది,
ఇతి = అని,
మే = నా యొక్క,
మతిః = అభిప్రాయము (నిశ్చయము)

తా. మనస్సును వశము చేసికొనని వానికి మాత్రము ఈయోగము దొరకదు. మనస్సును వశము చేసికొనిన ప్రయత్న శీలునికి తేలికగా పొందుటకు శక్యమైనది - ఇది నా అభిప్రాయము.

అమృతవాహిని :-

అర్జునా ! అభ్యాస వైరాగ్యముల ద్వారా మనస్సును వశము చేసికొని ప్రయత్నించువానికి మాత్రమే ఈ యోగము- వెనుకటి ఇరువది తొమ్మిదవ, ముప్పదవ, ముప్పది ఒకటవ, ముప్పది రెండవ శ్లోకములలో చెప్పబడిన సమత్వ రూపమైన యోగము - చక్కగా లభ్యముకాగలదు. మనస్సును వశము చేసికొననివానికి; ఎంతకాలమునకును ఈ యోగములభ్యము కాదు సుమా !

అభ్యాస వైరాగ్యములద్వారా సాధకుడు తన మనస్సును వశము చేసికొననినాడు, వాని మనస్సు మీద రాగ ద్వేషములు అధికారమును చెలాయించుచుండును. ఆ రాగ ద్వేషములయొక్క ప్రేరణచేత మనస్సు కోతివలె విషయారణ్యములలో ఒక చోట ఎంతమాత్రమును నిలకడలేక, ఇక్కడకు

అక్కడకు ఉరుకులు పరుగులు పెట్టుచుండును. అంతఃకరణములో భోగములయందు ఇంతగా ఆసక్తి కలిగియున్న వాని బుద్ధి కూడ బహుశాఖలు కలిగి స్థిరములేక అతిచంచలముగా ఉండును. ఇట్టివారిని గురించియే రెండవ అధ్యాయములో నలుబది ఒకటవ శ్లోకము నుండి, నలుబది నాల్గవ శ్లోకము వరకును వర్ణింపబడియున్నది. ఇట్టి స్థితిలో సమత్వయోగము ఎట్లు లభించును? కనుక ఇక్కడ అసంయతాత్ములకు ఈ యోగము లభించదని చెప్పబడినది.

అభ్యాస వైరాగ్యముల ద్వారా వశపడిన మనస్సు, ప్రేమతో తొణికిసలాడు హృదయము కలిగిన మహాపతివ్రత యైన భార్య భర్తకువలె, సకల సద్గుణ శాలియైన సచ్ఛిష్యుడు గురువునకువలె, సాధకుని ఆజ్ఞలను పాటించుచుండును. ఎప్పుడు ఎక్కడ ఎట్లు ఎంత సేపు నిలిపిన, అప్పుడు అక్కడ అట్లు అంత సేపును వినయ విధేయతలతో నిలిచియుండును. ఏపని చెప్పిన ఆ పని ఎంతమాత్రమును ఔను కాదు అనకుండ చేయును. ఆ స్థితిలో ఇంద్రియములు కూడ ముక్కుకు త్రాళ్ళు పోయబడిన గిత్తలవలె మనస్సునకు చెప్పినమాట వినునే గాని, అవి మనస్సును తమ యిష్టమువచ్చినట్లు లాగలేవు.

'యతతా' 'ప్రయత్న శీలునిచేత' అని చెప్పబడినది. అనగా అట్లు వశపడిన మనస్సుగలవాడు ఏమిచేయవలయును?

పరిపూర్ణ సిద్ధి కలుగు వరకును ప్రయత్నము చేయుచుండ వలయును. మనస్సు వశపడినంత మాత్రమున తనపని తీరిపోలేదు. ఆ మనస్సును పరమాత్మ ధ్యానమునందు పూర్తిగ నిలుపుటకు తీవ్రముగా ప్రయత్నించవలయును. అట్లు ప్రయత్నించిన యెడల అతి శీఘ్రముగా సిద్ధిని పొందగలడు. యోగ సిద్ధిని పొందుటలో ముఖ్యాతి ముఖ్య పరికరమైన మనస్సే, మనకు శత్రువై నిలబడినప్పుడు ఎంత కష్టముండునో! కష్టమేమి కర్మ-యోగము లభించనే లభించదు. అట్టి ముఖ్య పరికరమైన ఆ మనస్సే ఇప్పుడు శ్రద్ధా వినయ విధేయతలతో మన చెప్పుచేతలలో ఉన్నప్పుడు ఎంత కష్టము తీరిపోయినదో చూడుడు! ఇంక సాధన అనగా వేరే ఏమియును లేదు - నిరాటంకముగా లక్ష్యము వైపునకు - గమ్యస్థానము వైపునకు - పరుగు పెట్టుటయే. క్రమశిక్షణ కలిగి, చెప్పినమాట విను గుఱ్ఱము ఉన్నను, గమ్యస్థానమునకు చేరవలయునన్నచో ప్రయాణము చేయవలయును గదా! గుఱ్ఱము ఎంత బలము గలదైనను, ఎంత వేగముగా పరుగెత్తగలది యైనను, ఎంత క్రమశిక్షణ కలిగి మన కనుసన్నల మెలగునది యైనను, ఊరక కూర్చున్నచో గమ్యస్థానము చేరగలమా? లేదు. ప్రయాణము చేయవలయును. ప్రయాణము చేయువానికే, అట్టి గుఱ్ఱము లభించిన ప్రయోజనము. ఈ భావమును వ్యక్త పరచుటకే 'మనస్సు వశపడినవానిచేత' అని, తరువాత 'ప్రయత్నశీలునిచేత' అను విశేషణము వేయుట.

అట్లు సాధన చేయువానికి భగవత్సాక్షాత్కారము త్వరలో లభించగలదు.

పరమాత్మసాక్షాత్కారమైనంతనే, సమస్త భూతములలో పరమాత్మనే చూడగలడు. సమస్తభూతములలో - ఎక్కడచూచిన అక్కడ పరమాత్మయే దర్శనమిచ్చునప్పుడు, ఇక రాగద్వేషములు ఎవరిమీద ? సర్వత్ర సమబుద్ధియే సహజముగా లభించగలదు. అంతవరకును ప్రయత్న కాలములో, అనగా సాధనకాలములో, సంపూర్ణ చరాచర జగత్తులో లోవల, బయట, క్రింద, పైన, అన్నివైపులను సచ్చిదానంద ఘనస్వరూపుడు, సర్వశక్తిమంతుడు, సకల కల్యాణగుణ సాగరుడునైన భగవంతుడు సర్వవ్యాపకుడై, యున్నాడు అని త్రికరణశుద్ధిగా నమ్మి మననము చేయుచుండ వలయును. ఇట్లు విచారించుచు, మననము చేయుచున్నకొలది రాగద్వేషముల ప్రభావము క్షీణించుచుండును. రాగద్వేషములు క్షీణించుచున్నకొలది, అంతఃకరణములో సమత్వ భావము పొడచూపి, వృద్ధిపొందుచుండును.

అర్జున ఉవాచ :—

శ్లో॥ అయతి శ్శ్రద్ధయోపేతో
యోగాచ్చలిత మానసః ।
అప్రాప్య యోగ సంసిద్ధిం
కాం గతిం కృష్ణ ! గచ్ఛతి ॥ 37

ప. వి :- అయతిః, శ్రద్ధయా, ఉపేతః, యోగాత్, చలితమానసః, అప్రాప్య, యోగసంసిద్ధిం, కాం, గతిం, కృష్ణ, గచ్ఛతి.

టీక :—

కృష్ణ ! = హే కృష్ణా !
శ్రద్ధయోపేతః = శ్రద్ధతో కూడుకొనియున్నను,
అయతిః = తీవ్రప్రయత్నము చేయనివాడు,
యోగాత్ = యోగమునుండి,
చలితమానసః = చలించిన మనస్సు కలవాడై,
యోగసంసిద్ధిం = భగవత్సాక్షాత్కారమును,
అప్రాప్య = పొందకయే,
కాం గతిం = ఏగతిని గూర్చి,
గచ్ఛతి = పోవుచున్నాడు ?

తా. కృష్ణా ! ఒకడు శ్రద్ధ ఉండికూడ, తీవ్రకృషి చేయని కారణమున అంత్యకాలమున వాని మనస్సు యోగమునుండి చలించి పోయినచో, అట్టి సాధకుడు యోగసిద్ధిని - అనగా భగవత్సాక్షాత్కారమును - పొందక ఏ గతికి పోవుచున్నాడు ?

అమృతవాహిని :-

'కృష్ణా ! ఒకనికి యోగమునందు శ్రద్ధ ఉండును. ప్రయత్నముచేయును; కాని తీవ్రప్రయత్నము చేయని కారణమున వాని ప్రయత్నము ఫలించకమునుపే, వాని శరీర పతన సమయము వచ్చినది. వాడు యోగసిద్ధిని పొందకయే

శరీరమును వదలిపెట్టి పోవుచున్నాడు గదా! అట్టివాడు ఏ గతికి పోవుచున్నాడు?' - ఇది అర్జునుని ప్రశ్న. ఈ శ్లో. ములో 'అయతి' అనుశబ్దము ప్రయోగింపబడినది. 'యతి' అనగా 'ప్రయత్నశీలు' డని అర్థము. అనగా పరమార్థము కొఱకై యత్నించువాడు యతి. 'అయతి' అనగా అట్లు యత్నింపని వాడు. అట్లని ఏమియును ప్రయత్నము చేయనివాడని అర్థము కాదు. తీవ్రప్రయత్నము చేయని మందసాధకుని గురించి వేసిన ప్రశ్న ఇది అని గ్రహించవలయును.

అర్జునుడు వేసిన ఈ ప్రశ్న యోగమునుండి పతితుడైన విషయలోలుని గురించి అని కొంతమందియును, యోగమునందు శ్రద్ధమాత్రము ఉండి, ఎంతమాత్రమును ప్రయత్నమే చేయని వానిని గురించి అని కొంతమందియును వ్యాఖ్యానించినారు. కృష్ణపరమాత్మ చెప్పిన సమాధానము నుబట్టి చూచినచో, 'యోగాచ్చలిత మానసః' అన్న దానికి పై రెండు వ్యాఖ్యానములును సరియైనవి కావని నిరూపింపబడుచున్నది. కృష్ణపరమాత్మ చెప్పిన సమాధానములో రెండు విషయములున్నవి. ఒకటి - "పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశ స్తస్య విద్యతే, నహి కల్యాణకృత్కశ్చి ద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి" 'పార్థా! అట్టివానికి ఈ లోకము నందుగాని, పరలోకము నందుగాని వినాశనము లేదు. ఏలయన పరమార్థవిషయములో కృషి చేయువాడెవడును దుర్గతిని

పొందడు' - అనునది. యోగమునుండి పడిపోయి విషయ లోలురైనవారికి దుర్గతి కలుగదు అని శాస్త్రసమ్మతమైన ఏ సంప్రదాయమైనను చెప్పునా ? శ్రద్ధ ఉండి, తీవ్రసాధన మాత్రము చేయనట్టివాని విషయములో, అతడు విషయ లోలుడై పాపము చేయకుండ ఉన్న పక్షమున అతనికి దుర్గతి కలుగదు అని చెప్పిన చెప్పవచ్చును. విషయలోలునకు దుర్గతి లేదని చెప్పుటయా ? అసంభవము. ఇక రెండవ విషయము- "ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకా నుషిత్వా శాశ్వతీ స్సమాః, శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే" 'నీవు చెప్పిన యోగభ్రష్ట పురుషుడు పుణ్యము చేసినవారికి లభించు లోకములకు పోయి, చాల సంవత్సరములు అక్కడ నివసించి, తరువాత సదాచార సంపన్నులును, శ్రీమంతులును అయిన వారి ఇంట జన్మించుచున్నాడు-అనునది. అర్జునుడు అడిగిన ప్రశ్న విషయలోలురను గురించినదే అయిన యెడల, వారికి పుణ్యము చేసినవారికి లభించెడి ఊర్ధ్వలోకములలో అనేక సంవత్సరములు నివాసము లభించునా ? తరువాత సదాచార సంపన్నులైన శ్రీమంతుల ఇండ్లలో జన్మలభించునా ? కృష్ణ పరమాత్మ అట్లు చెప్పునా ? విషయలోలురకు కొన్ని లోకములు ప్రత్యేకింపబడి ఉన్నవి. ఈ పుణ్యలోకములు లభింపవు. ఇక శ్రద్ధమాత్రము ఉండి యోగముకొరకు ప్రయత్నించని వారికి, వారు పాపములు చేయలేదు కనుక, నరకాది అధో లోకములు లభింపకపోవచ్చును. అంతేగాని, ఊర్ధ్వలోకములు

లెట్లు లభించును? కనుక ఇక్కడ అర్జును డడిగినది పెద్దరిని గురించియును కాక, పైన చెప్పినట్లు యోగమునందు శ్రద్ధ మాత్రము ఉండి, తీవ్రకృషి సలుపక మందగమనముతో కృషి చేయువానిని గురించియే అని తెలుచున్నది. అట్టివానికి కృషి ఫలింపకముందే శరీరపతనము కలిగినయెడల అతనికి ఏగతి కలుగును? పాపము చేయలేదు గనుక నరకాది లోకములకు పోడు; పుణ్యము చేయలేదు గనుక పుణ్యలోకములు లభింపవు; యోగము సిద్ధింపక మునుపే మరణము ప్రాప్తించుటచే మోక్షము రాదాయె - ఇక వాడు ఏమి కావలయును? అని అర్జునుడు అడుగుచున్నాడు. 'అయతి' అనుదానికి కేవలము ఏవిధమైన ప్రయత్నము చేయనివాడు అను అర్థము మాత్రమే చెప్పనక్కరలేదు. శబ్దమునకు ముందు వచ్చిన 'నఞ్' అనునది అభావమును తెలుపునదే అయినను, అల్పము అను అర్థములో కూడ చాలచోట్ల వాడబడియున్నది.

శ్లో॥ కచ్చి న్నోభయ విభ్రష్ట
శ్ఛిన్నాభ్ర మివ నశ్యతి ।
అప్రతిష్ఠో మహాబాహో ।
విమూఢో బ్రహ్మణః పథి ॥ 38

ప. వి :-కచ్చిత్, న, ఉభయ విభ్రష్టః, ఛిన్నాభ్రం, ఇవ, నశ్యతి, అప్రతిష్ఠః, మహాబాహో, విమూఢః బ్రహ్మణః, పథి.

టీక :—

మహాబాహో = మహాబాహువులు గల కృష్ణా !
బ్రహ్మణః = భగవత్ప్రాప్తికి సంబంధించిన,
పథి = మార్గమందు,
విమూఢః = జ్ఞానము లేని మూఢుడు,
అప్రతిష్ఠః (సన్) = నిరాశ్రయుడగుచు,
ఛిన్నాభ్రమివ = చెదరిపోయిన మేఘమువలె,
ఉభయ విభ్రష్టః = రెండువిధములుగను- అనగా ఇటు భగవత్ప్రాప్తి ఫలమును, అటు సాంసారిక భోగములును లేక ఉభయభ్రష్టుడై,
నశ్యతి కచ్చిత్ = నశించిపోడు గదా !

తా. గొప్ప బాహువులు గల కృష్ణా ! అట్టివాడు భగవత్ప్రాప్తిరూప ఫలమును పొందు మార్గమునుండి వంచింపబడి, దిక్కులేక, ఉభయ భ్రష్టుడై, చిన్న చిన్న ముక్కలుగా చెదరిపోయిన మేఘమువలె నశించడు గదా !

అమృతవాహిని :—

వివేక వైరాగ్యములు తక్కువ అగుటచే సాధనమందము కాగా, ఈలోగా ప్రాణప్రయాణ సమయమువచ్చి, సిద్ధి కలుగకముందే దేహమును విడిచి పోవుటచే, భగవత్ప్రాప్తి లేకుండ పోయినది, చేసిన సత్కర్మములైనను నిష్కామ్య

ముగ చేయుటచే ఇహలోక సంబంధమైనవిగాని, బ్రహ్మలోక పర్యంతమైనవిగాని, భోగములు లభించవు. ఇట్టిస్థితిలో ఇక వాడు ఏమికావలయును ? ఒక పెద్దమేఘమునుండి ఒక చిన్న ముక్క తెగిపోవుటచే, అది దీనినుండి విడిపోయినది. ముందున్న మేఘమును చేరలేకపోయినది. అప్పుడది చెల్లాచెదరై నశించి పోవును. వీడుకూడ అట్లే నశించిపోడు గదా ! పోనీ నరకము నకు పోవునేమో అనుకొన్న అట్లును పోడు - పాపము చేయ లేదుగదా ! ఇట్లు ఐహిక పారమార్థిక సుఖములకు రెంటికిని దూరమై ఉభయభ్రష్టుడై నశించునా ? లేక ఏమగును ? అతని గతిఏమి ? అని అర్జునుడు అడుగుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఏత న్మే సంశయం కృష్ణ
ఛేత్తు మర్హ స్యశేషతః ।
త్వదన్య స్సంశయ స్యాస్య
ఛేత్తా న హ్యుపపద్యతే ॥ 39

ప. వి :- ఏతత్, మే, సంశయం, కృష్ణ, ఛేత్తుం, అర్హసి, అశేషతః, త్వదన్యః, సంశయస్య, అస్య, ఛేత్తా, న, హి, ఉపపద్యతే.

టీక :—

కృష్ణ = ఓ కృష్ణా !
మే = నాయొక్క,
ఏతత్ = ఈ,

సంశయం = సంశయమును,
అశేషతః = పూర్తిగా,
ఛేత్తుం = పోగొట్టుటకు,
అర్హసి = తగుదువు,
అస్య = ఈ,
సంశయస్య = సందేహముయొక్క,
ఛేత్తా = నివారణము చేయువాడు,
త్వదన్యః = నీకంటె మరొకడు,
నహ్యుపపద్యతే = లభింపనే లభింపడుగదా !

తా. కృష్ణా ! నాయొక్క ఈ సంశయమును పూర్తిగ నివారణ చేయుటకు నీవే అర్హుడవు. ఈ సంశయమును నివారణము చేయుటకు నీకంటె ఇతరుడెవడును ఎక్కడను లభింపడుగదా !

అమృతవాహిని :—

కృష్ణుడు పరమాత్మ అను విశ్వాసము పూర్తిగ కలవాడు అర్జునుడు. ఇప్పుడు అర్జును డడిగిన ప్రశ్న మరణానంతర విషయము. ఇది ఒక మహారహస్యమైన విషయము. అది బుద్ధి, తర్కము, మొదలగు వానికి ఎంతమాత్రమును అందని విషయము. ఇట్టి విషయమును తెలియజెప్పుటకు ఒక్క భగవంతునికే సామర్థ్యము కలదు. "ఐశ్వర్యస్యసమగ్రస్య వీర్యస్య యశసః శ్రియః జ్ఞాన వైరాగ్యయోశ్చైవ-" అని ఈ ఆరుగుణములకు భగము అని పేరు. ఈ గుణములు కలవాడు భగవంతుడు.

"ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానా మాగతింగతిం, వేత్తి విద్యా మవిద్యాంచ స వాచ్యో భగవానితి" 'సమస్త భూతములయొక్క ఉత్పత్తి ప్రళయములను, రాకపోకలను, విద్యను, అవిద్యను తెలిసికొనగలవాడు భగవంతుడు అని చెప్పబడుచున్నాడు "ఏవ మేష మహాంశ్శబ్దో మైత్రేయ భగవానితి, పరమ బ్రహ్మభూతస్య వాసుదేవస్య నాన్యగః" 'ఓ మైత్రేయా! ఈ విధముగ గొప్పదైన భగవచ్ఛబ్దము పరబ్రహ్మమూర్తి అయిన ఒక్క వాసుదేవునికే వాచకము. ఇంకెవరికిని వర్తింపదు' అని విష్ణుపురాణములో ఉన్నది. "కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయం"అన్నట్లు సాక్షాత్ భగవంతుడే శ్రీకృష్ణుడు. శంకరాచార్యులవారు కూడ గీతావ్యాఖ్యానములో ఈకృష్ణునే వాసుదేవ పరబ్రహ్మమని చెప్పియున్నారు. గర్గభాగవతములో కృష్ణశబ్దమునకు అర్థము ఈ విధముగ చెప్పబడి ఉన్నది - "కకారః కమలాకాంతో ఋకారో రామ ఇత్యపి। షకారః షడ్గుణపతిః శ్వేతద్వీప నివాసకృత్॥ ణకారో నారసింహోయ మకారో హ్యక్షరోఽగ్నిభుక్। విసర్గే చ తథా హ్యేతౌ నరనారాయణౌ ఋషీ॥ సంప్రలీనాశ్చ షట్పూర్ణా యస్మింశ్ఛబ్దే మహామునే! పరిపూర్ణతమే సాక్షాత్తేన కృష్ణప్రకీర్తితః॥" ఈవిషయము అర్జునునికి కూడ బాగుగా తెలియును. కనుకనే "కృష్ణా! ఈ నా సంశయమును తీర్ప నీవే సమర్థుడవు. ఇంకెవరికిని తెలియుటకే వీలులేదు. కనుక

నాయందు కరుణించి ఈ సంశయమును తీర్పవే" అని వేడు కొనుచున్నాడు. భగవంతునికి ఏదియును దాపరము లేదు. ఈ అనంతకోటి బ్రహ్మాండములలో సమస్తమును - అనగా కర్మలును, వానియొక్క పరిణామములును, వానియొక్క ఫలము లును, సృష్టియొక్క సంపూర్ణమైన నియమములును, సమస్త లోకములలో ఏమూల ఎవడు, ఎప్పుడు, ఏమి చేయుచున్నది యును, ఏమి మాట్లాడుచున్నదియును, ఏమి తలంచుచున్నది యును, సమస్త లోకములలోని సమస్త రహస్యములను, అన్ని యును ఒకే సమయములో, ఉన్నవి ఉన్నట్లు ప్రత్యక్షముగ చూచి తెలిసికొనువాడు. అట్టి భగవంతుడు కృష్ణపరమాత్మ అర్జునునియందు అనుగ్రహముచే సమాధానము చెప్పు చున్నాడు :-

శ్రీ భగవానువాచ :-

శ్లో॥ పార్థ ! నైవేహ నాముత్ర
వినాశ స్తస్య విద్యతే ।
నహి కల్యాణకృ త్కశ్చి
ద్దుర్గతిం తాత ! గచ్ఛతి ॥ ४०

ప. వి :-పార్థ, న, ఏవ, ఇహ, న, అముత్ర, వినాశః, తస్య, విద్యతే, న, హి, కల్యాణకృత్, కశ్చిత్, దుర్గతిం, తాత, గచ్ఛతి.

టీక :—

పార్థ = అర్జునా!
తస్య = వానికి (నీవు అడిగిన యోగభ్రష్టునికి),
ఇహ = ఈ లోకమునందు;
వినాశః = నాశనము (నికృష్ట జన్మగాని, నరకముగాని);
న విద్యతే = కలుగదు;
అముత్ర చ = పరలోకమునందును,
(వినాశః = నాశము, హీనగతి)
న (విద్యతే) = కలుగదు,
తాత! = తండ్రీ!
కల్యాణకృత్ = శుభకర్మ చేయువాడు
(భగవత్సేవార్థము కర్మ చేయువాడు),
కశ్చిత్ = ఎవడును కూడ,
దుర్గతిం = దుర్గతినిగూర్చి,
నహి గచ్ఛతి = వెళ్ళనే వెళడు.

తా. శ్రీ భగవానుడు చెప్పుచున్నాడు : అర్జునా, అట్టివాని కీలోకము నందుగాని, పరలోకమునందుగాని, వినాశము లేదు. తండ్రీ, శుభ' చేయువాడు (భగవత్సేవార్థముగ కర్మ చేయువాడు) ఎన్నటికిని దుర్గతి కాడు సుమా.

అమృతవాహిని :—

అర్జునా! ఇట్టి యోగభ్రష్టునికి ఈ లోకమున నాశము లేదు; పరలోకమునందును నాశనము లేదు అని

చున్నాడు కృష్ణపరమాత్మ. ఈ లోకమునందు నాశమనగా - రాగద్వేషాది వికారములకులోనై, విషయలోలుపతచే పాపము లాచరించుటలో తన్మయుడగుట. ఇది ఇతని విషయమున సంభవించుటకు వీలులేదు. శ్రద్ధకలిగి, తీవ్రకృషి కాకపోయినను మందముగానైనను కృషి సాగించుచు ఉన్నవానికి మరణము లోపల సాధన సిద్ధించి మోక్షము కలుగకపోవచ్చును. ఇంక ఒకటి రెండు జన్మలలో మోక్షము కలుగవచ్చును. కాబట్టి విడువకుండ అట్లు సాధన సాగించువాడు; పుణ్యము ఎక్కువగా చేసినను, చేయకపోయినను, తెలిసి తెలిసి పాపము చేయడు. ఇంకను, ఈ లోకమున నాశము చెందుట మరొక విధము కావచ్చును. అది పంది మొదలగు నీచజన్మల నెత్తుట. ఈతనికి అట్టిదికూడ ఎంతమాత్రము సంభవింపదని నిశ్చయముగ చెప్పుచున్నాడు పరమాత్మ.

పరలోకమునను నాశములేదు. పరలోకమున నాశమనగా స్వర్గలోక సుఖాదులులేక, నరకాదిలోకములకుపోయి, యాతనలను అనుభవించుట. ఈతనికి అదికూడ ఉండదని ధైర్యము చెప్పుచు, కారణముకూడ వివరించుచున్నాడు పరమాత్మ- "న హి కల్యాణకృత్ కశ్చిత్ దుర్గతిం గచ్ఛతి" భగవత్సేవారూపములయిన శుభకర్మలు చేయువాడు ఎవడును దుర్గతిని చెందడు,

ఈవిషయమును దృష్టిలో ఉంచుకొని చెప్పినదే రెండవ అధ్యాయములో నలుబదవ శ్లోకము-"స్వల్పమ ప్యస్యధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్" 'ఈ ధర్మము అతి స్వల్పముగ ఆచరించినను, ఇది మహాభయమునుండి రక్షించును' అని. అది ఈ పై విషయమునే ధ్వనింపజేయుచున్నది. కనుక, పరమాత్మ ఈ శ్లోకములో సాధకులకు ధైర్యమును కలిగించి, అభయమును ప్రసాదించుచున్నాడు. సాధకుడు అంతఃకరణములో కపటభావము ఏమాత్రమును లేక, తన శక్తికి తగినంతగ, శ్రద్ధాపూర్వకముగ సాధనను చేయుచుండిన యెడల, ఇక ఆ సాధకునికి ఎన్నడును దుర్గతియే కలుగదు.

అయితే, సాధుసాంగత్యము, భజనము, ధ్యానము మొదలయిన సాధనలు చేయుచునే ఉందురు. అంతటితో ఆగక విషయలోలుపత కలిగిఉండి, పాపకర్మలు కూడ చేయుచుందురు. ఇట్టివారు లోకమున చాలమంది కనపడుచున్నారు. వారిలో సరిఅయిన శ్రద్ధ లేదని ఊహించవలయును. కానిచో, శాస్త్రము యందు, మహాపురుషులయందు నిజముగ శ్రద్ధ, విశ్వాసము ఉన్నచో, పాపకర్మలు చేయుటచే రౌరవాది నరక లోకములకు పోయి, పెక్కు విధములయిన భయంకర యాతనలను అనుభవించవలసి వచ్చునని వినుచునే ఉన్నారు కదా! భజన ధ్యానాదులు చేయుచునే ఉన్నారు కదా! అట్టివారు తెలిసి తెలిసి పాపకర్మలు కూడ చేయుచున్నారనిన వారికి శ్రద్ధలేదనవలయునే తప్ప వేరేమనవలయును ?

ప్రారబ్ధకర్మయే వారిచేత పాపము చేయించుచున్నదని చెప్పరాదా అనవచ్చును.

కాని, అట్లు చెప్పరాదు. ప్రారబ్ధకర్మ పాపములు చేయించుటలేదు. పాపపుణ్యములు చేయుటలో మానవునకు స్వాతంత్ర్యమున్నది. ఆ స్వాతంత్ర్యమే లేనియెడల పరమ ప్రమాణమైన వేదము "సత్యంవద, ధర్మంచర" అని ఇట్లు విధించుటలో అర్థము ఉండునా? ప్రారబ్ధకర్మను ఎవరును దాట లేరు. ప్రారబ్ధకర్మ కధీనమై అనుభవించవలసినవి ఇష్టమున్నను, లేకపోయినను, అనుభవించియే తీరవలయును.

పాపమునకు ప్రారబ్ధకర్మ కారణముకాదు; విషయాసక్తి కారణము. ఆసక్తిచేత పాపములు చేయును. పాపములు చేయకుండ ఉండవలయునన్నచో, పరమార్థముయొక్క విలువ తెలిసి, దానియందు ప్రేమ అయినను ఉండవలయును. అథవా, పాపములు చేసినయెడల యముని చేతిలో చిక్కి, రౌరవాది నరకములలో అనేక భయంకర యాతనలను అనుభవించవలసి వచ్చునే అను భయమైన ఉండవలయును. ఈ రెండును లేని కారణముననే మానవుడు పాపములు చేయుచున్నాడు. వానికి శాస్త్రములయందును, మహాత్ముల ప్రబోధముల యందును, విశ్వాసమును, శ్రద్ధయును లేకపోవుటయే దీనికి కారణము. భజన, ధ్యానము, మొదలగు సాధనలలో ప్రవేశించుటకు ముందు పాపాచరణము కలిగి ఉన్నను, మహాత్ముల

సాంగత్యముచేత శాస్త్రములయందును, పరమార్థమునందును విశ్వాసము, శ్రద్ధ కలిగియుండి, భజన ధ్యానాదులు సక్రమ పద్ధతిలో మందముగా సాగించుచున్నను, శ్రద్ధ, విశ్వాసము కలిగి చేసెడి భజన ధ్యానాదుల ప్రభావమువలన నెమ్మది నెమ్మదిగ అంతఃకరణపరిశుద్ధి కలిగి పాపాచరణమునుండి విడువబడి, ఉన్నతస్థితికే గమనము చేయుచు, ఒకటి రెండు జన్మలలో భగవత్ప్రాప్తిని పొందగలడు. వాడు ఎప్పుడును దుర్గతి చెందడు.

"అపిచేత్సుదురాచారో భజతే మా మనన్యభాక్
సాధురేవ స మంతవ్య స్సమ్యగ్వ్యవసితోహిసః ॥
క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా శశ్వ చ్ఛాంతిం నిగచ్ఛతి
కౌంతేయ ప్రతిజానీహి నమే భక్తః ప్రణశ్యతి" ॥

(గీత 9-30, 31)

'ఎంత దురాచారుడైనను, అనన్యభావముతో నన్ను భజించుచున్నవాడయిన యెడల, అట్టి చక్కని నిశ్చయము కలిగి ఉన్నందున, వాడు సాధువనియే చెప్పదగినవాడు. వాడు శీఘ్రముగనే ధర్మాత్ముడగుచున్నాడు. శాశ్వతమైన శాంతిని పొందుచున్నాడు. ఓ కౌంతేయా! అట్టి నా భక్తుడు ఎన్నటికిని నశించడు సుమా! అట్లని నీవు నిశ్చయముగ తెలిసికొనుము' అని గీతలో తొమ్మిదవ అధ్యాయమున వివరించినాడు పరమాత్మ.

అవతారిక :–

యోగభ్రష్టుడు నశించడు అని చెప్పిన తరువాత, అయితే ఏమి యగును అను జిజ్ఞాసకు సమాధానము రెండు శ్లోకములలో చెప్పుచున్నాడు -

శ్లో॥ ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకా
నుషిత్వా శాశ్వతీ స్సమాః।
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే
యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే ॥ ४१

ప. వి :- ప్రాప్య, పుణ్యకృతాం, లోకాన్, ఉషిత్వా, శాశ్వతీః, సమాః, శుచీనాం, శ్రీమతాం, గేహే, యోగభ్రష్టః, అభిజాయతే.

టీక :—

యోగభ్రష్టః = యోగభ్రష్టుడైనవాడు,
పుణ్యకృతాం = పుణ్యముచేసిన వారియొక్క,
లోకాన్ = లోకములను,
ప్రాప్య = పొంది,
శాశ్వతీః = అనేకములైన,
సమాః = సంవత్సరములు,
ఉషిత్వా = ఉండి,

శుచీనాం = సదాచార సంపన్నులైన,
శ్రీమతాం = ఐశ్వర్యవంతులయొక్క,
గేహే = గృహమునందు,
అభిజాయతే = పుట్టుచున్నాడు.

తా. యోగభ్రష్టుడైన మానవుడు, యజ్ఞయాగాది పుణ్యకర్మలు చేసినవారు పోవు స్వర్గాది లోకములు పొంది అచ్చట కొంతకాలము ఉండి తరువాత సదాచార సంపత్తిగల శ్రీమంతుల గృహములందు పుట్టుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :-

యోగభ్రష్టుడు అనగా పతితుడు కాడని ఇదివరలో నిర్ణయము చేసుకొనియున్నాము. 'యోగా చ్చలితమానసః' అనగా దేహపతనము లోపల సిద్ధిపొందని యోగి అని అర్థము చెప్పినాము. అట్టి యోగి, ఆ జన్మతో మోక్షము పొందలేడు. భగవత్ప్రాప్తి అను మహాఫలము నుండి వంచింపబడినాడు. భగవత్ప్రాప్తి అను ఫలము ముందు వేల బ్రహ్మాధిపత్యము లకు కూడ గడ్డిపరకపాటియైనను విలువ ఈయని పరమ విరాగుల దృష్టిలో మహోత్కృష్టము, నిత్యము, అనంతము అయిన భగవదనుభవమునుండి వంచింపబడినవాడు కనుక జాలిపడదగినవాడు. అంతేగాని, సామాన్య దృష్టిలో అతడు కూడ ప్రసంశనీయుడే. ఆతని యోగము సిద్ధిపొందకపుండే

దేహపతనము కలుగుటచే, మోక్షము మాత్రము లభించదు. ఉత్తరలోకములకు పోయినపుడు ఆతనికి ఉన్నత పుణ్యలోకములే నివాస యోగ్యములు. కాకపోయినచో ఉండునది ఎక్కడ ? ఏమి పాపము చేసినాడని నరలోకము లభించును ? నరక లోకములకును ఆతనికిని ఏమియును సంబంధమే లేదు. ఇక కామ్యముతో పుణ్యము చేయలేదుగదా ! మరి పుణ్య లోకములు మాత్రము ఎట్లు లభించును అనరాదు. నిష్కామ్యముగా భగవత్పరమైన యోగము సాధించువాడు, ఏ స్వల్పము చేసినను, అది గొప్పగొప్ప పుణ్యకర్మలు కామ్యముగా చేయుటకంటె, ఎంతో ఉత్కృష్టమైనది. అందువలననే కృష్ణభగవానుడు "స్వల్పమ ప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్" (గీత 2-40) ఈ ధర్మము ఎంత స్వల్పమైనను మహాభయమునుండి రక్షించుచున్నది అని చెప్పియున్నాడు. కనుక అట్టి ధర్మమును ఏ స్వల్పమో ఆచరించి దేహమును విడిచినను, మరుజన్మ ఎత్తిగాని పూర్తిచేసికొనుటకు వీలులేదు. కనుక ఈలోపల ఆతనికి ఫలముగా, మహాపుణ్యములు చేసిన వారికి లభించు పుణ్యలోకములలో గౌరవ స్థానము లభించును.

అక్కడ చాలకాలము ఆ పుణ్య భోగములు అనుభవించి, తరువాత మరల ఈలోకమున సదాచార సంపన్నులును అనగా మరల ఆతడు వెనుకటి జన్మలోని యోగమును

సాగించుకొనుటకు అనుకూలమైన సదాచారము కలవారును, శ్రీమంతులును అయినవారి ఇంట జన్మించును.

పుణ్యలోకములు కూడ రెండు విధములుగ ఉండును. కామ్యముగ పుణ్యకర్మల నాచరించి, భోగము లనుభవించుటకై పోవు పుణ్యలోకములు - అక్కడ భోగము లనుభవించిన కొలదిని వానికి సంబంధించిన సంస్కారములు అంటుకొనుచునే ఉండును. మరల ఈ లోకమున శ్రీమంతుల ఇండ్లలో పుట్టుటయును, ఇక్కడకూడ భోగము లనుభవించుటయును జరిగి, అందువలన కూడ ఆ సంస్కారములే వృద్ధియై, భోగాసక్తి పెరిగి, మరల కామ్యముగా పుణ్యకర్మలు చేయుటయును, ఆ పుణ్య లోకములలో ఆ భోగము లనుభవించుటయును జరుగుచుండును. ఇట్లే వారు పుణ్య లోకములకును మర్త్య లోకమునకును మధ్య చుట్లు పెట్టుచుందురు. ఇట్టివారి విషయము ఇక్కడ చెప్పబడలేదు.

యోగభ్రష్టులలో రెండు రకములైనవారు కలరు. యోగమును అభ్యసించుచు, దానికి తగిన దోహదములు ఆచరించకపోవుటచేతను, విషయలోలుర సంపర్కాదులచేతను, వారిలో అంతఃకరణమందు బలాత్కారముగ నొక్కిపెట్టబడుచున్న భోగాసక్తి, దానికి తగిన అనుకూల పరిస్థితు లేర్పడినప్పుడు, ఉద్రేకించి, చెలరేగి ఈ యోగియొక్క ఇంద్రియములను మనస్సును విపరీతముగా కలతపెట్టి విషయములలోనికి

పడద్రోయును - ఇదికూడ ఒకరకమైన యోగభ్రష్టత్వమే. కాని, వానిని పతితుడని అందురు. అతడు ఈ జీవితములోనే తట్టుకొని, హెచ్చరిక కలిగి, మరల పట్టుదలతో సాధన చేసిన మంచిదే. లేకున్న ఆతనికి రౌరవాది నరకానుభవము తప్ప పుణ్యలోకము లుండవు. కనుక ఇక్కడ చెప్పబడిన యోగ భ్రష్టుడు అతడు కాడు.

ఇక రెండవరకము :-విరక్త యోగభ్రష్టుడు. ఈతడు భోగాసక్తిని సక్రమ పద్ధతిలో అణచుకొనుచు, వైరాగ్యము కలిగి, యోగము నాచరించుచుండును. ఇట్టివాని అంతకరణ ములో దృఢాధ్యవసాయమునకు కొంచెము కొరత ఉండుటచే, మరణకాలములో, మరణబాధను తట్టుకొనలేక, యోగము నుండి మనస్సు చలించవచ్చును - యోగమునుండి చలించి నదేగాని, విషయముల మీదకు పోలేదు. ఆ బాధమీదకు వచ్చినది ఆ మనస్సు. అందుచేత ఆతనికి మోక్షము లభించదు. పాపములు చేయలేదు; భోగాసక్తి అణచబడియే ఉన్నది. కనుక మనస్సు భోగముల మీదకు, కాంక్షలమీదకు పోలేదు. ఇట్టి విరక్త యోగభ్రష్టులకు పుణ్యలోకములలోనే తగిన ప్రదేశము లుండును. అక్కడి భోగములు సంస్కారమును కలిగించవు - ఈతడు మరణించునప్పటికి అంతఃకరణములో భోగాసక్తి, నశించినది నశించగా అణచబడియైనను, కొంత ఎక్కువగ ఉన్న యెడల, దానికి తగినట్లు తగినంతకాలము ఆ

పుణ్య లోకములలో ఉండును. ఈ శ్లోకములో ఇట్టివానిని గురించియే చెప్పుచున్నాడు. ఎక్కువ కాలము అక్కడ భోగములను అనుభవించి, మర్త్య లోకములో పూర్వజన్మలోని యోగమునే మరల సాగించుటకు తగిన సదాచారము కలిగిన శ్రీమంతుల ఇండ్లలో పుట్టును.

విరక్త యోగభ్రష్టులలోనే, మరణకాలము నాటికి భోగాసక్తి అతిస్వల్పముగా ఉండువారు, ఆపుణ్యలోకములలో తక్కువకాలము నివసించి, ఈలోకములో సదాచార సంపన్నులైన శ్రీమంతుల గృహములలో పుట్టుదురు. ఆసక్తి పూర్తిగ పోయి, వైరాగ్యయుక్తుడైన యోగికి మరణకాలములో అట్లు యోగమునుండి మనస్సు చలించిన యెడల, అట్టి యోగభ్రష్టుడు ఆ పుణ్యలోకములకు పోక, సరాసరి ఇక్కడనే యోగుల గృహములలో పుట్టును. ఈతనిని గూర్చియే నలుబది రెండవ శ్లోకములో చెప్పబడినది.

భరతునిస్థితి దానికి మధ్యస్థితిలో నున్నది. వైరాగ్యయుక్తముగనే, నిష్కామ్యముగనే తపస్సు చేసినాడు. కాని చివరకు మరణకాలములో అతని మనస్సుకూడ యోగమునుండి చలించినది. కాని యోగమునుండి చలించి, మమకారముతో కూడి లేడిమీదకు వచ్చినది. అతనికి పుణ్యలోకములు లభించక నీచమైన లేడిజన్మ కలిగినది. తరువాత మాత్రము ఆతడు క్రిందటి జన్మలో చేసిన తీవ్ర తపోమహిమచే

జడభరతుడై పుట్టినాడు. శ్రీమంతుల గృహములలోను పుట్ట లేదు; యోగుల ఇండ్లలోను పుట్టలేదు. యోగియై పుట్టినాడు గాని, ప్రతికూల వాతావరణములో పుట్టినాడు. అది ఆతని చలించిన కారణముయొక్క ఫలము. కాని తీవ్ర తపోబలముచే, ఆ వాతావరణము ఆతని నేమియు చేయలేకపోయినది; తరించి నాడు. ఇక్కడ చెప్పబడిన యోగభ్రష్టుడు ఇట్టివాడు కూడ కాదు.

ఈ శ్లోకములో "శాశ్వతీ స్సమాః" అనగా 'శాశ్వత మైన సంవత్సరములు' అని అర్థము చెప్పవలయునని కొంద రందురు. కాని అది సరికాదు. ఇక్కడ అనేక సంవత్సరములు అనియే అర్థము చెప్పవలయును. ఏలయన అతనికి మరల భూలోకమున పుట్టుక చెప్పబడి ఉన్నది. తిరిగి వచ్చుట ఉన్నదానిని శాశ్వతపదవి అని అనుటకు వీలులేదు. కనుక, అనేక సంవత్సరముల కాలము అనియే అర్థము చెప్ప వలయును.

శ్లో॥ అథవా యోగినామేవ
కులే భవతి ధీమతాం ।
ఏతద్ధి దుర్లభతరం
లోకే జన్మ యదీదృశం ॥ ౪౨

ప. వి:-అథవా, యోగినాం, ఏవ, కులే, భవతి, ధీమతాం, ఏతత్, హి, దుర్లభతరం, లోకే, జన్మ, యత్, ఈదృశం.

టీక —

అథవా = లేక,
ధీమతాం = ధీమంతులైన,
యోగినాం = యోగులయొక్క,
కులే ఏవ = కులమునందే,
భవతి = (జన్మ) కలుగుచున్నది,
ఈదృశం = ఈవిధమైన,
యత్ జన్మ = ఏ పుట్టుకైతే కలదో,
ఏతద్ధి = అదియే,
లోకే = భూలోకమునందు.
దుర్లభతరం = అతి దుర్లభమైనది.

తా. లేక, బుద్ధిమంతులైన యోగుల కులమందైనను పుట్టుక లభించుచున్నది. ఇటువంటి జన్మ లోకములో చాల దుర్లభము గదా!

అమృతవాహిని :—

దీని వెనుకటి శ్లోకములో యోగభ్రష్టుని స్థితిని వర్ణించి చెప్పి, ఇప్పుడు ఈ శ్లోకములో కేవలము విరక్త యోగభ్రష్టుని గురించి చెప్పుచున్నాడు. ఆతని అంతఃకరణములోని భోగాసక్తి పూర్తిగ నశించినది. అందుచే ఆతనికి దేహ

పతనము కలుగగనే, సరాసరిగ ఈలోకములోనే యోగుల వంశమునందు జన్మ కలుగును. కాని, ఇట్టి జన్మ లోకములో చాల దుర్లభముగదా! 'అథవా' అనుచుటచే వెనుకటి శ్లోకములో చెప్పబడినవాడు గాక, భోగాసక్తి పూర్తిగ నశించిన వైరాగ్యసంపన్నుడైనయెడల, వెనుకటి శ్లోకములో చెప్పినట్లు పుణ్యలోకములలో చాల సంవత్సరములు నివసించనక్కర లేకయే అని భావము.

దేహము విడువగనే వెంటనే యోగుల వంశమునందు జన్మించి, ఆ జన్మలో ఆ కొంచెము కొరతను తీర్చుకొని, పరమపద స్థానమునకు పోవును. పుణ్యలోకములకు పోవుట అనునది ఈ రెండురకములైన యోగభ్రష్టులకును సమానమే.

మొదటివానికి సదాచార సంపన్నులైన శ్రీమంతుల గృహములో జన్మ కలుగును. రెండవవానిని గురించి, అథవా అనుటచే యోగులవంశమునందు జన్మకలుగును అని అర్థము చెప్పుటకు వీలున్నదేమో అని విచారించినారొకరు. అట్లు చెప్పుటకు వీలులేదు. పరమవైరాగ్య సంపన్నులకు ఈ ఏ కారణముచేనైనను భగవదనుభవమునకు విలంబము కలుగుటయే ఒక శిక్ష. అది వారు సహించలేరు. కనుక, వెంటనే ఇక్కడనే యోగుల వంశమునందు జన్మకలిగి, వెంటనే పూర్తిచేసుకొని పరమపదమునకు పోదురు. కాని, అట్లు జరుగుట, అట్టి జన్మ కలుగుట లోకములో అరుదు- చాలదుర్లభము.

ఈ 'దుర్లభతరం' అను విశేషణము నలుబది ఒకటవ, నలుబది రెండవ శ్లోకములలో చెప్పిన రెండు విధములైన జన్మలకును విశేషణమా, లేక నలుబది రెండవ శ్లోకములో చెప్పిన ఒక్క జన్మకే విశేషణమా అను ప్రశ్న కలుగుచున్నది. కొంతమంది ఈ విశేషణము ఈ రెండు విధములైన జన్మలకును సంబంధించును అనుచున్నారు. కాని, ఈ విశేషణము యోగుల వంశమందు కలిగెడి జన్మకు మాత్రమే సంబంధించినది అని అమృతవాహిని అభిప్రాయము. ఏలయన. ఒకే విధమైన జన్మలను గురించి చెప్పునపుడు జాత్యేకవచనముగా జన్మ అని ఉపయోగించవచ్చును. వేరు విధములైన జన్మలను గురించి చెప్పునప్పుడు ద్వివచనమో, బహువచనమో ఉపయోగించియే తీరవలయును. ఇక్కడ ఏకవచనము ఉపయోగించుటచే, 'దుర్లభతరం' అను విశేషణము యోగుల వంశమునందు కలిగెడి జన్మకు మాత్రమే సంబంధించినదని తెలియవలయును.

శ్లో॥ తత్ర తం బుద్ధి సంయోగం
లభతే పౌర్వ దైహికం ।
యతతే చ తతో భూయః
సంసిద్ధౌ కురునందన ॥ ౪౩

ప. వి:-తత్ర, తం, బుద్ధి సంయోగం, లభతే, పౌర్వ దైహికం, యతతే, చ, తతః, భూయః, సంసిద్ధౌ, కురునందన.

టీక :—

కురునందన = అర్జునా !
తత్ర = అక్కడ,
పౌర్వదైహికం = పూర్వ దేహముతో చేసిన సాధన వలన కలిగిన,
తం = ఆ,
బుద్ధిసంయోగం = సమత్వబుద్ధితోడి సంయోగమును,
లభతే = పొందుచున్నాడు,
తతః = దానియొక్క ప్రభావమువలన,
సంసిద్ధౌ = భగవత్ప్రాప్తి రూపమైన సిద్ధికొరకు,
భూయః = విశేషముగా,
యతతే చ = ప్రయత్నము చేయుచున్నాడు.

తా. ఓ కురునందనా ! ఆ జన్మలో అతడు క్రిందటి జన్మలోని సాధనచేత కలిగిన సమత్వరూపమైన బుద్ధితో సంయోగమును పొందుచున్నాడు. దాని ప్రభావము వలన భగవత్ప్రాప్తి రూపమైన సిద్ధికొరకు మరియు విశేషముగా ప్రయత్నించుచున్నాడు.

అ మృ త వా హి ని :—

నిద్రపోయి లేచినవాడు పూర్వదినమున ప్రారంభించి, కొంతవరకు చేసి విడిచిన పనిని, మరల ప్రారంభించి ఎట్లు పూర్తిచేయునో, అదే విధమున ఈ యోగభ్రష్టుడు ఇట్లు యోగుల కులమున జన్మించి, తాను క్రిందటి జన్మలో

యోగమును ఎంతవరకు సాధించినాడో, అక్కడి నుండియే మరల ఇప్పుడు ప్రారంభించును. ఆతనికి ఈ జన్మతో సరి. భగవత్ప్రాప్తి రూపమైన సిద్ధిని పొందుచున్నాడు. ఇక ఆతనికి జన్మలు లేవు. క్రిందటి జన్మలో విడిచినది ఈ ఒక్క జన్మలో సాధించగలడా అనిన సాధించగలడు. క్రిందటి జన్మలో సాధించినదే చాలవరకు, ఉత్తరలోకములకు పోయి, దేవతా శరీరముతో, అక్కడ మహాపుణ్యాత్ములు అనుభవించు భోగములు అనుభవించుటకూడ భగవత్ప్రాప్తికి ఆటంకముగా తోచుటచే, వానిని భోగములుగా తలచక, ప్రతిబంధకములుగా తలచి, సహించలేని వైరాగ్యము కలవాడగుటచేగదా ఆ ఉత్తరలోకములకుకూడ పోకుండ, వెంటనే ఈ లోకములో మహాదుర్లభమైన యోగుల వంశములో జన్మ పొందినది! అట్టివాడు తీవ్ర ఆవేదనతో తీవ్రాతితీవ్రముగా యోగ మార్గమునందు పరుగులు పెట్టును. ఇంక వానికి, జన్మించిన చోటు, వాతావరణమును, పరిస్థితులును - అన్నియునుకూడ పరమానుకూలములుగ ఉండును. తరువాత తాను క్రిందటి జన్మమున సాధించిన యోగముయొక్క ప్రబలములైన సంస్కారములును అపరిమితముగ సహాయము చేయును. సాంసారిక మానవుడు సహజముగా భోగాసక్తి కలవాడై, ఐహిక భోగముల కొరకే ప్రయత్నించును. ఆతని సంస్కారములు కూడ గొప్పబలము కలవియై, అతివేగముతో ప్రపంచ విషయముల వైపునకే లాగుకొని పోవును. ఇంక ఆతడు

విషయములవైపునకు ఎంత వేగముగపోవునో, చూచుచున్నాము గదా ! కాని, పరమార్థము వైపునకు పోవుదమని ఎప్పుడైనను తలచినను, సంస్కారములు బలవంతముగా విషయముల వైపునకు లాగుచుండుటచే, సామాన్యమానవుడు వివశుడై విషయముల వైపునకే పోవును కాని, వాని ప్రయత్నము లేక, సంస్కారములచే లాగబడుటచే కొట్టుకొనుచూ పోవును ఇక్కడ అట్లుకాక, సహజముగనే పరమార్థము కొరకు ప్రయత్నించుచుండుటయును, సంస్కారములుకూడ బలముగా అటే లాగుచుండుటయును, కారణములుగా, మొదటివాడు ఎట్లు విషయములవైపునకే, ఏ విఘ్నములును లేక అతివేగముగా ప్రయాణము చేయునో, అట్లే ఈ యోగుల కులమునందు జన్మించినవాడును పరమార్థమువైపునకే, ఏ విఘ్నములును లేక ప్రయాణము చేయును.

అ వ తా రి క :—

ఇక 'శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే' అని చెప్పబడిన మొదటివానిని గురించి చెప్పుచున్నాడు ఈ శ్లోకములో—

శ్లో॥ పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ
హ్రియతే హ్యవశోఽపి సః ।
జిజ్ఞాసురపి యోగస్య
శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే ॥ ౪౪

ప. వి :- పూర్వాభ్యాసేన, తేన, ఏవ, హ్రియతే, హి, అవశః, అపి, సః, జిజ్ఞాసుః, అపి, యోగస్య, శబ్దబ్రహ్మ, అతివర్తతే.

టీక :—

సః = వాడు (శ్రీమంతుల గృహములో జన్మ కలిగినవాడు),
అవశః అపి = అవశుడై ఉన్నప్పటికిని,
తేన = ఆ,
పూర్వాభ్యాసేన ఏవ = పూర్వాభ్యాస బలముచేతనే,
హ్రియతే = లాగబడుచున్నాడు,
యోగస్య = భగవత్ప్రాప్తి కొరకు చేయు ప్రయత్నముయొక్క,
జిజ్ఞాసురపి = ఆలోచన కలవాడు కూడా,
శబ్దబ్రహ్మ = శబ్దబ్రహ్మమును,
అతివర్తతే = అతిక్రమించుచున్నాడు.

తా. శ్రీమంతుల ఇంటియందు జన్మించిన యోగభ్రష్టుడు, అవశుడైకూడ, పూర్వజన్మములోని అభ్యాసముయొక్క సంస్కార బలముచేతనే భగవంతుని వైపునకు ఆకర్షింపబడుచున్నాడు. యోగమునందు నిజమైన శ్రద్ధ కలవాడు - పూర్వజన్మ యందలి ఆ అభ్యాస సంస్కార బలమున యోగతత్త్వ జిజ్ఞాసువైనవాడు, శబ్దబ్రహ్మమును అనగా వేదోక్త కర్మ విధానమువలన కలిగెడి ఊర్ధ్వలోక భోగములను - అతిక్రమించి పోవుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :—

సదాచార సంపన్నులైన శ్రీమంతుల ఇంటియందు జన్మకలిగిన యోగభ్రష్టుడు, తన పూర్వజన్మలో చేసిన యోగాభ్యాసము యొక్క సంస్కారములు బలాత్కారముగ లాగగా, మరల భగవత్ప్రాప్తి కొరకైన ప్రయత్నములో సహజముగనే ప్రవేశించుచున్నాడు. సంస్కార బల మట్టిది. ప్రతి మానవుడును సంస్కారములకు వశుడై యే లోకములో పనులు చేయుచుండును. అట్లే ఇతడుకూడ, తన పూర్వజన్మ లోని సంస్కారములకు వశుడై, మరల భగవత్ప్రాప్తి కొరకైన ఆ ప్రయత్నమును కొనసాగించును. క్రమముగా, ఈ జన్మలో గాని, మఱుజన్మలోగాని తప్పక సిద్ధిని పొందును. కనుక అజ్ఞనుడు అనుకొనినట్లు పతించుట మాత్రము జరుగదు.

శ్లో॥ ప్రయత్నా ద్యతమానస్తు
యోగీ సంశుద్ధ కిల్బిషః ।
అనేక జన్మ సంసిద్ధ
స్తతో యాతి పరాం గతిం ॥ ४५

ప. వి:-ప్రయత్నాత్, యతమానః, తు, యోగీ, సంశుద్ధ కిల్బిషః, అనేకజన్మ సంసిద్ధః, తతః, యాతి, పరాం, గతిం,

టీక :-

ప్రయత్నాత్ = మంచి పట్టుదలతో,
యతమానస్తు = అభ్యాసము చేయునట్టి,
యోగీ = భగవత్ప్రాప్తికై ప్రయత్నించువాడు.
అనేకజన్మసంసిద్ధః = అనేక జన్మలలో చేయబడిన అభ్యాసములచే కలిగిన సిద్ధికలిగినవాడును,
సంశుద్ధ కిల్బిషః = పాపములు పోయి పరిశుద్ధి చెందిన వాడును అయి.

తతః = అటుపిమ్మట,
పరాంగతిం = మోక్షమును.
యాతి = పొందుచున్నాడు.

తా. పట్టుదలతో అభ్యాసము చేయు యోగి అనేక జన్మలయొక్క అభ్యాసబలమున పాపములన్నియును పోయి పరిశుద్ధుడై సిద్ధుడై తరువాత మోక్షమును పొందును.

అమృతవాహిని :-

పరమార్థము కొరకు కృషిచేయు మానవుడు ఒక జన్మలో యోగసిద్ధిని పొందుట బహుదుర్లభము. సామాన్యముగ లోకములో మానవుడు ఏపనిని సాధించినను ఒక్క క్షణమున సాధింపబడదు కదా! కొంతకాలము కృషి చేసి, ఆ పనిని సాధించును.

ఉదాహరణమునకు ఒక భవన నిర్మాణమును తీసుకొనుడు - ఒకరోజున కొంతవరకు కట్టి, రాత్రి కాగానే ఆపని నుండి విరమించుకొని. మరునాడు ఆ పనిని క్రిందటి దినమున ఆగిన స్థితినుండి మరల చేయును. అట్లే అనేక దినములు కృషి చేసి, అంతకాలము చేసిన కృషిఫలితముగ, ఎప్పుడో ఒక నాడు భవన నిర్మాణమును పూర్తిచేసుకొని కృతకృత్యుడగును. అట్లే మానవుడు పరమార్థ సాధన ప్రారంభించి. ఒక జన్మలో కొంతవరకు సాధించి, ఆ దేహము పడిపోయిన, మరు జన్మమున అక్కడినుండి మరల సాధనను కొనసాగించును. ఇట్లు అనేక జన్మలలో చేసిన సాధన ఫలితముగా ఏదో ఒక జన్మలో ఆ సాధన పూర్తికాగా, కృతకృత్యుడై మోక్షమును పొందుచున్నాడు. దీనినే 'అనేక జన్మసంసిద్ధి' అందురు.

'సంశుద్ధ కిల్బిషః' అనగా పాపము పోయి పరిశుద్ధి చెందినవాడు అని అర్థము. ఇదికూడ అనేక జన్మలనుండియును కలుగవలసినదే. ఒక జన్మలో యోగము నభ్యసించుటచే రెండు ఫలములు కలుగును. ఒకటి - ఆ యోగమును ఆతడు ఎంతశ్రద్ధతో, ఎంతవరకు చేయునో, దానికి తగినట్లు మరు జన్మలో సాధనకు బాగుగా ఉపయోగపడు సంస్కారములు లభించుట; రెండు - శ్రద్ధకు తగినట్లును, ఎంతవరకు చేసినాడో దానికి తగినట్లును, పాపములుపోయి, అంతఃకరణము పరిశుద్ధ మగుట ఈ విధముగ కొన్ని జన్మములలోని అభ్యాసముచేత,

వెనుకటి జన్మలో లభించిన సంస్కారములు ముందు జన్మలోని అభ్యాసమునకు దోహదములు కాగా, వెనుకటి జన్మలోని అంతఃకరణ పరిశుద్ధిచేత, ముందు జన్మలో అభ్యాసమునందు శ్రద్ధ మిక్కుటమగుచుండగా, ఏదో ఒక జన్మలో పరిపూర్తిగ పాపములు నశించి, అంతఃకరణ సంశుద్ధి కలిగి, యోగము సిద్ధించి, మోక్షము పొందుట జరుగును - ఇది క్రమము. ఇందులో కొంచెము భేదము లుండవచ్చును. సాధకుడు తీవ్ర మైన పట్టుదలయును, తీవ్రమైన శ్రద్ధయును కలిగి తీవ్రముగా అభ్యాసము చేసినయెడల, తక్కువ జన్మలలోనే సంసిద్ధినిపొంది మోక్షము పొందగలడు. పట్టుదలలోను, శ్రద్ధలోను, అభ్యాసములోను తీవ్రత ఎంత తగ్గుచుండిన, అన్ని జన్మలు ఎక్కువగుచుండును.

శ్లో॥ తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ
జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః ।
కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ
తస్మాద్యోగీ భవార్జున ॥ ४६

ప. వి :-తపస్విభ్యః, అధికః, యోగీ, జ్ఞానిభ్యః, అపి, మతః, అధికః, కర్మిభ్యః, చ, అధికః, యోగీ, తస్మాత్, యోగీ, భవ, అర్జున.

టీక :-

యోగీ = యోగి,
తపస్విభ్యః = తపస్వుల కంటెను,
అధికః = అధికుడైనవాడు,
జ్ఞానిభ్యః = జ్ఞానులకంటె,
అపి = కూడ,
అధికః = అధికుడు (అని),
మతః = ఎన్నబడుచున్నాడు,
యోగీ = యోగి,
కర్మిభ్యశ్చ = కర్మలు చేయువారి కంటెను,
అధికః = గొప్పవాడు,
తస్మాత్ = కాబట్టి,
అర్జున ! = అర్జునా !
యోగీ = యోగివి,
భవ = అగుము.

తా. యోగి తపస్వుల కంటెను, జ్ఞానుల కంటెను, కర్మలు చేయువారి కంటెను కూడ అధికుడైనవాడుగ ఎన్నబడుచున్నాడు. కనుక అర్జునా ! నీవు యోగివి కమ్ము.

అమృతవాహిని :-

తపస్వులకంటె, యోగి అధికుడు. అనగా కేవలము తపస్సుచేత లభించు పురుషార్థముకంటె యోగికి లభించు పురు

షార్థము అధికమైనది, జ్ఞానులకు లభించు పురుషార్థముకంటెను అధికమైనది. అశ్వమేధాది కర్మలకు లభించు ఫలముకంటెను అధికమైనది. కనుక అర్జునా ! నీవు యోగివి కమ్ము - అని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పుచున్నాడు.

ఇచ్చట 'యోగి' అని పరమాత్మ ఉద్దేశించినది ఎవరిని ? 'కర్మిభ్య శ్చాధికోయోగీ' అనుటచే కర్మయోగినికాదు. 'జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః' అనుటచే జ్ఞానయోగియును కాదు. 'తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ' అనుటచే తపస్వికాదు. తరువాతి శ్లోకములో "యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా । శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం సమే యుక్తతమో మతః" 'యోగులలో కూడ శ్రద్ధావంతుడై నాయందే లయించియున్న మనస్సుతో నన్ను భజించువాడు - ఆ యోగి - సర్వశ్రేష్ఠుడు అని నా అభిప్రాయము' అని చెప్పినాడు పరమాత్మ. కనుక, ఇక్కడ ఉద్దిష్టుడగు యోగి భగవంతుని భజించువాడు- భక్తుడు - అని స్పష్టపడుచున్నది.

భగవత్ప్రాప్తి ఒక్క భక్తిచేతనే లభించును. ఇక దేనిచేతను లభించదు. పదునొకటవ అధ్యాయములోని ఏబది మూడవ శ్లోకములో "నాహం వేదై ర్నతపసా నదానేన నచేజ్యయా !" 'నేను వేదములచేతగాని, తపముచేతగాని, దానముచేతగాని, యజ్ఞముచేతగాని లభించను' అని చెప్పి, ఏబదినాలుగవ శ్లోకములో "భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః"

'అనన్యమైన భక్తిచేతనే నన్ను పొందుట సాధ్యము' అని చెప్పి యున్నాడు. ఇప్పుడు ఇక్కడకూడ ఈ భావమునే వ్యక్తపరచినాడు. తపముగాని, జ్ఞానముగాని, కర్మలుగాని మానవుని శక్తిమీద ఆధారపడినవి. ప్రకృతి బంధము ఎవరును స్వశక్తిమీద దాటలేరని "మమ మాయా దురత్యయా" అనుచోట చెప్పియే యున్నాడు పరమాత్మ. కనుక, ఏ సాధనలయొక్క స్వరూపములు సాధకుని శక్తిసామర్థ్యముల మీద ఆధారపడి యున్నవో, ఆ సాధనలు ఏవియును ప్రకృతి బంధనము నుండి దాటించి సాధకునకు భగవత్ప్రాప్తి కలిగించ లేవు. కనుక. ఇక్కడ చెప్పబడిన తపస్వి. కామ్యముతో తపస్సు చేయువాడనియును, కర్మి, కామ్యముతో కర్మలు చేయువాడనియును అర్థము చెప్పవలసినంత అగత్యము కనబడుటలేదు. నిష్కామ్యముగా తపస్సుగాని, కర్మగాని చేసినను, అవి వాని స్వరూపమును నిలబెట్టుకొనుటకు అశక్తుడైన సాధకుని శక్తిని ఆపేక్షించునవిగ ఉండుటచే, భగవంతుని శక్తియైన మాయను జయించ గలిగినవిగ ఉండవు.

ఇక్కడ జ్ఞాని అనగా భగవంతుని పొందిన తత్త్వజ్ఞాని అని అర్థము కాదనియును, భగవత్ప్రాప్తికై జ్ఞానయోగమును సాధనముగా తీసుకొనిన జ్ఞాని అనికూడ అర్థము కాదనియును, ఉత్తరభారతమునందలి ఒక సుప్రసిద్ధ హిందీ వ్యాఖ్యాత వ్రాసి యున్నారు. మొదట చెప్పిన జ్ఞాని కాడని మాత్రము చెప్ప

మ్చును. ఆజ్ఞాని సాధకుడుకాదు. భగవత్ప్రాప్తి పొందిన ఫ్రపురుషుడు. ఇక్కడ చెప్పిన సందర్భము సాధకులను ౹రించి.

ఇక జ్ఞానయోగమును సాధనగా తీసుకొనిన జ్ఞాని షయము - ఇతడు కూడ తన జ్ఞానముతో మాయను యించగలననుకొనుట హాస్యాస్పదమే కాగలదు. ఇదికూడ క స్వతంత్ర సాధనయే. కాబట్టి, ఈ జ్ఞానికూడ స్వశక్తిమీద ాయను తరించలేడు.

"భక్తిరేవైనం గమయతి, భక్తిరేవైనం దర్శయతి, ౹క్తివశః పురుషః" అని చెప్పబడియున్నది. భక్తియే పర మాత్మను పొందించును. భక్తియే పరమాత్మయొక్క సాక్షా ౹నుభవమును కలిగించును. పరమాత్మ భక్తికి వశుడు. శ్రీ భాగవతములో కూడ దుర్వాసునితో శ్రీమన్నారాయణ మూర్తి "అహం భక్తపరాధీనో హ్యస్వతంత్ర ఇవ ద్విజ" నేను భక్తపరాధీనుడను. నా కెంతమాత్రమును స్వాతంత్ర్యము లేదు' అని చెప్పియున్నాడు. భక్తుడు తన సర్వభారములను పరమాత్మవే అని విశ్వసించి, తనను తాను సర్వభావములతో పూర్తిగ పరమాత్మకు సమర్పించుకొనును. ఇక అట్టివాని యోగక్షేమములన్నియు పరమాత్మవే. "తేషాం నిత్యాభి యుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహం" 'నిత్యాభియుక్తులైన

నా భక్తులయొక్క యోగక్షేమము లన్నియును నేనే వహింతును, అని తొమ్మిదవ అధ్యాయములోను. "యేతు సర్వాణి కర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరాః । అనన్యే నైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే । తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యు సంసార సాగరాత్" 'సర్వకర్మలును నాయందే సమర్పించి, మత్పరులై అనన్యమైన భక్తియోగముతో నన్నే ధ్యానించుచు ఉపాసించువారిని, మృత్యురూప సంసార సాగరమునుండి నేనే ఉద్ధరించెదను' అని పన్నెండవ అధ్యాయములోను, "దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా । మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరంతి తే" 'దైవీ సంబంధమైనట్టియు, గుణమయమైనట్టియు, నా యీ మాయ ఎవరు దాటుటకును తరము కానిది. నన్నే శరణుజొచ్చినవారు మాత్రమే. నా అనుగ్రహము చేత ఈ మాయను దాటగలుగుచున్నారు' అని ఏడవ అధ్యాయములోను, "భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః" 'అనన్యమైన భక్తి చేతనే నన్ను పొందుట శక్యము' అని పదునొకటవ అధ్యాయములోను ఎంతో విశదముగ తెలియజెప్పియున్నాడు. కనుక, ఇచ్చట యోగి అనగా, స్వశక్తిపై ఆధారపడిన సాధనాంతరములను విడిచి, కేవలము పరమాత్మ అనుగ్రహముపై ఆధారపడిన భక్తియోగి అని అర్థము; సర్వవిధముల సమంజసము. అట్టి భక్తుని శ్రేష్ఠత స్పష్టముగ ఈ శ్లోకమున ప్రతిపాదించినాడు పరమాత్మ.

శ్లో॥ యోగినామపి సర్వేషాం
మద్గతే నాంతరాత్మనా ।
శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం
స మే యుక్తతమో మతః ॥ 47

ప. వి :—యోగినాం, అపి, సర్వేషాం, మద్గతేన, అంతరాత్మనా, శ్రద్ధావాన్, భజతే, యో, మాం, స, మే, యుక్తతమః, మతః.

టీక :—

సర్వేషాం = అందరు,
యోగినామపి = యోగులలోకూడ,
యః = ఎవడు,
శ్రద్ధావాన్ = శ్రద్ధావంతుడై,
మద్గతేన = నాయందు నిలుపబడిన,
అంతరాత్మనా = మనస్సు చేత.
మాం = నన్ను.
భజతే = భజించుచున్నాడో,
సః = అట్టియోగి,
యుక్తతమః = పరమశ్రేష్ఠుడని,
మే = నాయొక్క,
మతః = అభిప్రాయము.

తా. యోగులందరిలో కూడ శ్రద్ధావంతుడై, మనస్సు నాయందే నిలిపి, నన్ను భజించుచుండు యోగి మహోత్కృష్టుడని నా అభిప్రాయము.

అమృతవాహిని :-

వెనుకటి శ్లోకములో భక్తియొక్క ఆధిక్యమును వర్ణించి, ఇప్పుడీ శ్లోకములో - యోగులందరిలో తనను భజించునట్టి భక్తుడే శ్రేష్ఠుడని చెప్పుచున్నాడు పరమాత్మ. ఇక్కడ యోగి అనగా భక్తుడు అని అర్థము చెప్పుకొని యున్నాము. భక్తులు కూడ పలువిధములుగ ఉందురు. ఇక్కడ శంకర భగవత్పాదులు "యోగినామపి సర్వేషాం రుద్రాది త్యాది ధ్యానపరాణాం మధ్యే మద్గతేన మయి వాసుదేవే సమాహితేన అంతరాత్మనా అంతఃకరణేన శ్రద్ధావాన్ శ్రద్ధ ధానస్సన్ భజతే సేవతే యో మాం స మే మమ యుక్త తమః అతిశయేన యుక్తో మతః అభిప్రేతః ఇతి" 'రుద్రాదిత్యాది దేవతల ధ్యానము చేయునట్టి సమస్త యోగులలోను శ్రద్ధా వంతుడై, వాసుదేవుడనైన నాయందు బాగుగ నిలుపబడిన అంతఃకరణము ద్వారా నన్నే భజించువాడు సర్వశ్రేష్ఠుడని నా అభిప్రాయము' అని వ్యాఖ్యానించియున్నారు.

అనేక దేవతలను భజించుభక్తులు ఎందరో కలరు. క్షుద్ర దేవతలు- తామసిక, రాజసిక దేవతలు ఎందరో కలరు. తామసిక రాజసిక దేవతలను భజించువారిని గురించి ఏడవ

ధ్యాయములో "అంతవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవ త్యల్ప మేధ
సాం" 'వారికి లభించు ఫలము నాశము కలది. కనుకనే వారిని
అల్ప మేధస్కులు-అనగా బుద్ధితక్కువవారు అని కృష్ణపరమాత్మ
అనినాడు. మహోత్కృష్టమైన, నిత్యమైన, ఆనందస్వరూప
మైన, పునరావృత్తి రహితమైన మోక్షఫలమునిచ్చు భగ
వంతుని భజించువారు, పై వారికంటె మిక్కిలి శ్రేష్ఠులని కృష్ణ
పరమాత్మ అభిప్రాయము. ఈ శ్లోక వ్యాఖ్యాన సందర్భములో
'లోకమాన్య' బాలగంగాధర తిలక్ భక్తిమీదను, భక్తిని
ప్రతిపాదించెడి శ్రీ భాగవతము మీదను, దానిని రచించిన
శ్రీ వ్యాస భగవానుల మీదను కూడ వాగ్బాణములు కొన్ని
ప్రయోగించియున్నారు-

"కర్మయోగమునందు సైతము భక్తిరూపమగు ప్రేమ
కలియుటచే పాలలో పంచదార పడినట్లగునుగాన, ఆ కర్మ
యోగి భగవంతునకు మిక్కిలి ప్రియుడగునని ఈ శ్లోకమునకు
తాత్పర్యము. ఇట్లనుటచే నిష్కామ కర్మయోగముకంటె
భక్తి శ్రేష్ఠమని అర్థము కాదు" అనియును, "నిష్కామ కర్మ
యొక్కయు, భక్తి యొక్కయు, సముచ్చయము శ్రేష్ఠమను
మతమును, నిష్కామ కర్మయోగమంతయు వ్యర్థమనియు,
భక్తి అనునదియే శ్రేష్ఠమనియు చెప్పు మతమును భిన్నము లే.
గీతా సిద్ధాంతము మొట్టమొదటిది. భాగవత పురాణము

యొక్క పక్షము రెండవది. క్రియాయోగమంతయు ఆధ్యాత్మ జ్ఞానవిఘాతకమని భాగవతమున నిశ్చయించబడినది. "నైష్కర్మ్య మప్యచ్యుత భావవర్జితం నశోభతే" నైష్కర్మ్య మనగా - నిష్కామకర్మయును భగవద్భక్తి లేనిదే శోభించదు. వ్యర్థమగును అని భాగవతకారునకు భక్తియందు మాత్రమే కటాక్షముండుటచే, ఆయా స్థలములయందు భగవద్గీతలో చెప్పబడిన మతమును సైతము నిరాకరించి ప్రవర్తించెనని ఈ శ్లోకమునందుండి వ్యక్తమగును" అనియును, "నేను గీతా తాత్పర్యము నే విచారించవలసినవాడను భాగవతములో చెప్పబడినట్టి విషయమును చూడనక్కరలేదు" అనియును వ్రాసినారు తిలక్. తిలక్ గీతావ్యాఖ్యలోని ఈ వాక్యములు శ్రీ నోరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి ఆంధ్రీకరణమునుండి ఉదాహరింపబడినవి.

తిలక్ మహాశయులు తమ కిష్టమైనచోట, బాహ్యమునకు పరస్పర విరుద్ధములుగ తోచు ఘట్టములనుకూడ విస్మయము కలుగునట్లు సమర్థించగలిగినారు. అట్టి అసామాన్య బుద్ధి ప్రతిభావిశేషమును, తమ కిష్టము లేకపోవుటచే కాబోలు-శ్రీ భాగవతము విషయములో ఉపయోగించక త్రోసివేసినారు.

ప్రతి మానవునకు రుచులును, ఆశయములును వేరు వేరుగా ఉండవచ్చును. ఎదియైనను ఆలోచించునప్పుడు, తమకు ఎంత అసామాన్యబుద్ధి ప్రతిభా విశేషమున్నను,

దానిమీద తమ తమ రుచులయొక్క ప్రభావము పడకుండ ఉండదు. కొంతమంది కేవలము ఐహికమే ఆశయముగా - లక్ష్యముగా - కలిగియుందురు. కొంతమంది కేవలము పరమార్థమే ఆశయముగా - కలిగియుందురు కొంతమంది ఐహిక పారమార్థికములు రెండును విచారించినను, ఐహికమునకే ప్రాధాన్యము ఇచ్చెదరు. అట్లే కొంతమంది ఐహిక పారమార్థికములు రెండును విచారించుచున్నను, పారమార్థికమునకే ప్రాధాన్యము ఇచ్చెదరు. ఇది వారి వారి రుచులనుబట్టి ఉండును. ఈ విభేదములలో కూడ అనేకములైన భేదములు కలవు. అందుచేతనే ఒకరు చెప్పినది మరొకరికి నచ్చక, పరస్పర విరుద్ధములైన సిద్ధాంతములు కూడ బయలుదేరినవి. మన భారత దేశము ఐహికమును నిర్లక్ష్యము చేయదుకాని, పారమార్థికమే పరమాశయముగా కలిగినది. మన మహాత్ములందరును అట్టివారే మన మందరమును అట్టి మహాత్ముల అడుగు జాడలలో నడిచెడివారము. కనుక ఈ ఆశయమును విస్మరించక, వదలక గట్టిగా పట్టుకొని మానవుని కర్తవ్యాకర్తవ్యములను నిర్ణయించవలయును.

అయితే, కర్మ చేయవలయునుగాని, భక్తిని మాత్రమే ఆశ్రయించి ఇక కర్మ చేయకపోవుట అను సిద్ధాంతము తిలకకు నచ్చదు. అందుచేతనే శ్రీ భాగవతమును. అది రచించిన వ్యాసభగవానుని నిరసభావముతో త్రోసివేసినారు.

కర్మ అనగా ఏమి? భక్తులు కర్మచేయనివారెట్లగుదురు? మీరు కూడ భక్తి చేయుచునే ఉన్నారుగదా! అది

కర్మ కాదా ? చూచుట, వినుట, తాకుట, మూ జూచుట, రుచిని గ్రహించుట, పట్టుకొనుట, నడచుట, మలమూత్ర విసర్జనము చేయుట, రెప్పలు వాల్చుట, తెరచుట, ఇవన్ని యును కర్మలు కావా ? అగునని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పియే ఉన్నాడు, తిలక్ కూడ దానిని ఒప్పుకొనియే ఉన్నారు. అవి కూడ కర్మలు అను పక్షములో సంకీర్తనాది అంగములతో కూడుకొనిన భక్తి కర్మ కాదా ? మీరు కర్మ చేయనివారుగా ఎట్లు నిర్ణయించినారు ? కర్మ అనగా ఏమి చేయవలయును ? ఎవరికేది ఇష్టమైన అదియే కర్మ అందురా ? కనుక భక్తి చేయుటకూడ, భగవదనుగ్రహమును లభింపజేసెడి ఒక మహోత్కృష్టమైన కర్మయే.

ఇక్కడ ఒకటి మాత్రము ఆలోచించవలసి యున్నది. ఈ దేహముతో మానవుడు ఈ లోకములో ఉన్నంతకాలము ఒక్క మోక్షోపాయరూపమైన సాధనను చేయుట మాత్రమే కాక, ఇంకను కొన్ని కర్మలతో సంబంధము ఉన్నది. లోకములో - సంఘములో - ఎట్లు మెలగవలయును అనునది ఒకటి. దీనికిని పరమార్థ సాధనకును అవినాభావ సంబంధ మున్నది. కనుక, దీనిని లెక్కజేయనియెడల ఇక పరమార్థ సాధనయే లేదు. కనుక, సంఘములో ఉన్నంతకాలము ఈ మర్యాదను అతిక్రమించుటకు ఎవరికిని అధికారము లేదు,

మానవుని కర్తవ్యము మోక్షమును పొందుట ఒక్కటియే అయినయెడల అంతకన్న చేయవలసినదిలేదు. అయినప్పుడు కేవలము మోక్షమునందే లక్ష్యము కలిగి, జనసముదాయమును విడిచి, ఏ కొండ గుహాలకో పోయి, కేవలము భగవత్సాధనలోనే మునిగి ఉన్నచో, అంతకంటె చేయవలసినదేమున్నది ? అవును - ఇదియును సిద్ధాంతమే. అయిన, దీనిపై ఇంకొకటి ఆలోచించవలసియున్నది. ఇట్టి వారినికూడ గీతలో కృష్ణపరమాత్మ ఒప్పుకొనకపోలేదు. కాని ఇంతకంటె పైవాడు ఇంకొకడున్నాడని చెప్పినాడు కృష్ణ పరమాత్మ. తనకు ఆతడే ఎక్కువ ఇష్టుడు అనికూడ చెప్పి నాడు. తాను తరించుటతో ఆగక, తన తోడివారుకూడ తరించుటకు బాటలు వేయుచు, మానవసేవయే మాధవసేవ అని భావించుచు, సేవారూప యజ్ఞముగా తన జీవితము గడుపు చుండువాడె ఆతడు.

తానొక్కడే తరించుటకాదు; తాను తరించి, ఇతరులను తరింపజేయవలయును అని గీతయొక్క సందేశము. తన కొరకు గాని, ఇతరుల కొరకుగాని, ఏపని చేసినను, పరమార్థ సంబంధమైనదిగనో, ఐహికసంబంధమైనదిగనో గదా ఉండ వలయును ! పరమార్థ సంబంధమైనపని అనగా - తరించుటకు ఉపయోగపడునది. ఐహిక సంబంధమైనది అనగా - శరీర రక్షణకొరకో, పోషణకొరకో ఉపయోగపడునది - ఈ

రెండిటిలో పరమార్థసంబంధమైనదే కావలసినది. కనుక, తాను తరించుటకుగాని, ఇతరులు తరించుటకుగాని ఉపయోగపడు పనులనే ఎల్లప్పుడును చేయుచుండవలయును. ఇక, ఐహిక సంబంధమైన విషయాదు, శరీరముతో ఈ లోకములో ఉన్నంతకాలము అవసరము కనుక, పరమార్థమునకు అడ్డు లేకుండ, వీలైనంతవరకు పరమార్థమునకు దోహదమగునట్లు చేయవలయును. ఈ చేయుట శరీరరక్షణకు కావలసినంత వరకేగాని, శరీర పోషణకొరకు ఎంతమాత్రమును పనికిరాదు. విషయోపభోగములుకూడ తన స్థితినిబట్టి, పరమార్థమునకు దోహదమగునట్లును, కనీసము అడ్డు రాకుండునట్లును అనుభవించుచుండవచ్చును.

ఇదంతయును భక్తిలో భాగమే. ఇవి అన్నియు కర్మలుకావా ?

నిజమునకు నిష్కామకర్మ అనగా భక్తియోగముకంటె వేరుకాదు. భక్తి ఉన్నప్పుడే కర్మ నిష్కామ్యముగ చేయుట సంభవము. కనుక తిలక్ మహాశయుల అభిప్రాయములో ఔచిత్యము లేదని అమృతవాహిని అభిప్రాయము.

శాస్త్రములలో అనేక మార్గములున్నవి. వానిలో సాధకుని శక్తిసామర్థ్యములమీద ఆధారపడి ప్రయోజనమును సిద్ధింపజేసెడి సాధనలు క్లేశప్రదములన్నియును, భగవదను

గ్రహాముపై నే ఆధారపడినవారు సాధించగల ప్రయోజనమును అవి సిద్ధింపజేయజాల వనియును కృష్ణపరమాత్మ యుచు, మహాత్మ్యలును నిర్ణయించి చెప్పిరి. కనుక సాధకుని భగవదనుగ్రహామునకు పాత్రునిగ చేయునది భక్తియే. గీతలో చరమ శ్లోకమని పేరొపొందిన "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య" అను శ్లోకముద్వారా తెలియజేయబడిన విశిష్ట విషయము ఇదియే. ఈ విషయమును మరల తిలక్ ఒప్పుకొనినారు. "భగవంతుడగు శ్రీకృష్ణుడిచ్చో స్వీయమగు వ్యక్తస్వరూపము నే ఉద్దేశించి మాట్లాడుచుండుటచే ఈ ఉపసంహారము భక్తిపరమైనదే అని నా సిద్ధాంతము. అనగా - నిర్గుణబ్రహ్మ మీ స్థలమునందు వివక్షితముకాదు. ధర్మశబ్దమునకు అహింసా ధర్మము, సత్యధర్మము, మాతాపితృ సేవాధర్మము మొదలుగ గలిగిన ఏ అనేక మార్గములు శాస్త్రమునందు పరమేశ్వర ప్రాప్త్యర్థమై చెప్పబడినవో, అవియే ఇచ్చో ఉద్దేశింపబడినవని చెప్పవలయును"అని వారి వ్యాఖ్యానములో ఉన్నది. ఒకచోట కొంచెము కటకటపడినను, ఇచ్చట మాత్రము గీత భక్తిపరమైనదే అని ఒప్పుకొనినారు తిలక్.

తరించుటకు భక్తియే ఏకైక సాధనము.

ఇంత విచారణ చేసినమీదట తేలిన సారాంశమేమనగా - ఈ అధ్యాయములో చివరి రెండు శ్లోకములలో చెప్పబడిన యోగి, భక్తుడే కాని ఇంకొకడు కాడు అనియును,

ఆ భక్తి యోగులలో కూడ ఇతర దైవముల భజించువా
కంటె, తనను భజించువాడే సర్వోత్కృష్టుడని, శ్రేష్ఠుడః
కృష్ణపరమాత్మ చెప్పినట్లు నిష్కర్షగ నిర్ణయమైనది.

ఓం తత్సత్

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే
ఆత్మసంయమయోగోనామ
షష్ఠో ఽధ్యాయః

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీ యదుగిరి
యతిరాజ సంపత్కుమార మునీంద్రాణాం శిష్యేణ
సీతారామ యతినా విరచితే గీతాభాష్యే
షష్ఠో ఽధ్యాయః.

